

MINISTRY OF
FOREIGN AFFAIRS
OF DENMARK
Danida

TÜRKİYE'DE

ENGELLİ MÜLTECİLERİN KORUMA İHTİYAÇLARI

Araştırma Raporu

2021

Ön Kapak Fotoğrafi: Ankara, Türkiye

TEŞEKKÜR

Anketler, mülakatlar ve odak grup tartışmaları sırasında bizlerle zamanlarını ve görüşlerini paylaşan ve bu araştırmanın gerçekleşmesini mümkün kılan araştırma katılımcılarına özellikle teşekkür ediyoruz.

Yazarlar:

Fulya Memişoğlu, Yıldız Teknik Üniversitesi
Altan Özkil, Atılım Üniversitesi
Tuna Kılınç, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Araştırma Ortakları:

İltica ve Göç Araştırma Merkezi (İGAM), Afgan Mülteciler Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği (ARSA), Suriyeli Mültecilerle Dayanışma Derneği (SMDD)

Araştırma Ekibi:

Esra Yurt
Metin Çorabatır
Miray Akçay
Mohammad Saleh Ali
Rabia Gizem Şenoğlu
Turker Saliji
Zakira Hekmat

Tasarım:

Miray Akçay

**MINISTRY OF
FOREIGN AFFAIRS
OF DENMARK**
Danida

Aralık 2021

Bu raporun orijinali İngilizce olarak hazırlanmıştır, Türkçe'ye çevrilmiştir.

Kısaltmalar Listesi

ARSA	Afgan Mülteciler Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği
ASAM	Sığınmacı ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği
CRPD	Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
GİB	Göç İdaresi Başkanlığı
DRC	Danimarka Mülteci Konseyi
ESSN	Acil Sosyal Güvenlik Ağı
EYHGM	Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü
OGT	Odak Grup Tartışması
DM	Derinlemesine Mülakat
IGAM	İltica ve Göç Araştırma Merkezi
IOM	Uluslararası Göç Örgütü
UK	Uluslararası Koruma
KBKM	Kilit Bilgi Kaynaklarıyla Mülakat
KIZILAY	Türk Kızılayı
YUKK	Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
EB	Engelli Birey
EM	Engelli Mülteci
SKA	Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları
SMDD	Suriyeli Mültecilerle Dayanışma Derneği
GKAS	Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler
GK	Geçici Koruma
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
BM	Birleşmiş Milletler
BM DESA	BM Ekonomik ve Sosyal İşler Departmanı
BMMYK	Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü
DSÖ	Dünya Sağlık Örgütü

İçindekiler

1. Yönetici Özeti	5
2. Giriş	8
3.Arka plan: Engelliliğe insan hakları temelli yaklaşım ve CRPD	11
4. Yerinden edilmiş engelli kişiler	14
4.1. Türkiye’de engelli bireyler: Mevzuat ve politika bağlamı.....	19
4.2. Türkiye’de yerinden edilmiş engelli kişiler	22
5. Araştırma Metodolojisi	24
6. Bulgulara İlişkin Tartışma	26
6.1. Araştırma Katılımcılarının Profili	26
6.2. Barınma, yaşam koşulları ve günlük hayata katılım	34
6.3. İstihdam ve Geçim Kaynakları	36
6.4. Sağlık hizmetlerine ve sosyal hizmetlere erişim.....	40
6.5. Eğitime/özel eğitime erişim	43
6.6. Engelliler için var olan özel hizmetlere erişim	47
6.7. Sosyal kapsayıcılık/dışlama	48
6.8. Engelli hakları hakkında bilgi	52
7. Sonuç ve Politika Önerileri	54
7.1. Kilit Bulguların Özeti	54
7.2. Politika Önerileri	60
Kaynakça	63

Tablolar Dizini

Tablo 1: Araştırma Örneklemi	25
Tablo 2: OGT ve DM katılımcılarının engellilik türleri	33

Şekiller Dizini

Şekil 1: Seçilen anket katılımcılarının bulunduğu yerler (%)	25
Şekil 2: Anket katılımcılarının yaş ve cinsiyet dağılımı (%)	27
Şekil 3: Anket katılımcılarının medeni durumu ve çocuk sayısı (%)	27
Şekil 4: Eğitim seviyesi (%)	28
Şekil 5: Ana dili ve Türkçe dil seviyeleri (%)	28
Şekil 6: Menşe ülke ve Türkiye'ye geliş zamanı (%)	29
Şekil 7: Yaşam Koşulları	29
Şekil 8: Yasal statü	30
Şekil 9: Gelir Seviyesi	30
Şekil 10: Engellilik durumu	31
Şekil 11: Engellilik durumu	32
Şekil 12: Çalışma durumu (%)	36
Şekil 13: Çalışma ortamına dönük tutumlar	38
Şekil 14: Tıbbi hizmetler	41
Şekil 15: Sosyal hizmetler	43
Şekil 16: Eğitim	45
Şekil 17: Ayrımcılık	50
Şekil 18: Savunuculuk alanları	53

1.Yönetici Özeti

Engelli bireyler (EB), zorla yerinden edilme koşullarında en fazla risk altında olan gruplardan biri olarak kabul edilmektedir. 2020 sonu itibarıyla dünyada zorla yerinden edilen 82,4 milyon kişiden 12 milyonunun engelli birey olduğu tahmin edilmektedir. Hareket kabiliyetinin kaybedilmesi veya yeni/ilave fiziksel ve duyuşsal yeti yitimlerin edinilmesi, psikolojik stres, farklı biçimlerde istismara maruz kalma ve tıbbi yardıma ve yardımcı cihazlara erişememe, insani krizlerin engelli bireyler üzerinde gözlemlenen ve hassasiyetlerini ve başkalarına olan bağımlılıklarını artıran yakıcı etkilerinden bazılarıdır. Ev sahibi ülkelerde erişilebilir bilginin ve ana akım hizmetlerin erişilebilirliğinin olmaması, mali zorluklar, ilave damgalar ve ayrımcılık, bu kişilerin ev sahibi toplulukla toplumsal bağıni engelleyebilir. Bu sorunlar, engelli bireylerin ihtiyaçlarının tespit edilmesinin ve engellileri kapsayan mülteci politikalarının ve uygulamalarının geliştirilmesinin önemini vurgulamaktadır.

Bu rapor, "Türkiye'de Engelli Mültecilerin Koruma İhtiyaçları" projesinin ana araştırma çıktısıdır.¹ Birkaç yıldır dünyada en fazla mülteciye ev sahipliği yapan ülke olarak Türkiye'de, ülkedeki toplam mülteci nüfusu içinde yaklaşık yarım milyon kişinin engelli mülteciler (EM) olduğu düşünöldüğünde, mültecilerin durumuyla ilgili dinamikler, engellilerle ilgili sorunlara yeni bir katman eklemektedir.²

Birincil ve ikincil kaynaklara dayalı olarak hazırlanan bu araştırma raporunun önemli bir amacı, Türkiye'deki engelli mülteciler hakkında kanıta dayalı bilgiyi artırırken eğitim, sağık, çalışma ve istihdam gibi hizmetlere erişim ve sosyal katılım ve dışlanma gibi alanlarda karşılaştıkları engelleri ve koruma eksikliklerini ortaya koymaktır. Rapor, ikincil kaynakları inceleyerek, bu eksikliklerden bazılarının aynı zamanda ev sahibi topluluktaki engelli bireylerin de karşılaştığı daimi sorunlar olduğunu vurgulamayı amaçlamaktadır. Mevcut literatürün esasen engelli Suriyeli mülteci nüfusuna odaklandığı düşünöldüğünde, rapor aynı zamanda yeterince incelenmemiş olan Suriyeli olmayan engelli mültecilerle ilgili araştırma eksikliğini gidermeye katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Karma araştırma yöntemleri kullanılarak, Temmuz-Eylöl 2021 tarihleri arasında Ankara, Kayseri ve İzmir'de hem Geçici Koruma (GK) hem Uluslararası Koruma (UK) faydalanıcılarıyla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma ekibi, toplam 285 (127 Suriye, 137 Afgan, 14 İran, 7 Irak vatandaşı) araştırma katılımcısıyla 150 anket, 75 derinlemesine mülakat

1. Türkiye, 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Mültecilerin Hukuk Statüsüne İlişkin New York Protokolü'ne taraf olmakla birlikte, Sözleşme'deki coğrafi kısıtlamayı korumaktadır. Türkiye'de 2013 yılında yürürlüğe giren "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu" da bu yaklaşımı benimsemiş, "mülteci", "şartlı mülteci", "ikincil koruma" ve "geçici koruma" başlıkları ile farklı statüler düzenlemiştir. Bu çeviri metinde "mülteci" kavramı hukuki bağlamdan bağımsız ve Türk hukuk sisteminde bu şekilde tanımlanmadığının bilincinde olarak, uluslararası literatürde genel olarak kullanılan "refugee" teriminin karşılığı olarak kullanılmaktadır.

2.UNFPA and SDDG-ASAM (2021) [UNFPA and SGDD-ASAM support refugees with disabilities together with the European Union](#)

(DM) ve 60 katılımcının yer aldığı 6 odak grup tartışması (OGT) gerçekleştirmiştir. Ayrıca engelli bireyler ve engelli mültecilerle çalışan ulusal ve yerel düzeydeki kuruluşlardan uzmanlarla 15 mülakat yapılmıştır.

Rapordaki ampirik bulguların analizi, mevcut kaynaklarla engelli mültecilerin daha iyi kapsanması için elzem olan stratejilerin belirlenmesine, mümkün olan durumlarda kaynakların genişletilmesine ve ihtiyaçlarına daha iyi yanıt vermek için mevcut kaynakların kullanılmasına yardımcı olabilecek bir dizi faktör ortaya koymaktadır. Raporda yer alan ana temalarla ilgili başlıca araştırma bulgularından bazıları (barınma ve yaşam koşulları, istihdam ve geçim kaynakları, sağlık hizmetlerine ve sosyal hizmetlere erişim, eğitime/özel eğitime/özel hizmetlere erişim, sosyal kapsayıcılık/dışlama meseleleri ve engelli haklarıyla ilgili bilgilendirme) aşağıdaki şekilde özetlenmektedir.

- Barınma yeri bulmada yaşanan zorluklar ve kötü barınma koşulları genellikle araştırma katılımcılarını erişilebilirlik gerekliliklerine uygun olmayan yerlerde yaşamaya zorlamaktadır. Katılımcıların çoğu, mahallelerinde engelli dostu hizmetlerin az olduğundan ve engelli bireyler için uygun ulaşım araçlarının olmadığından bahsetmiştir.
- Geçim kaynakları ve istihdam ile ilgili olarak, yoksulluk herkes için ortak bir sorundur zira araştırma katılımcılarının çoğu aylık hane gelirinin ulusal net asgari ücretin altında olduğunu belirtmiştir. Şu anda sadece bir katılımcı tam zamanlı bir işte çalışmaktadır ve küçük bir grup yarı zamanlı olarak çalışırken (%9,3) çoğunluk işsiz olduğunu belirtmiştir. Araştırma sonuçlarının gösterdiği gibi, engelli mültecileri istihdamdan dışlayan engeller kimi zaman doğrudan engellilikleriyle ilgilidir ancak çoğu durumda bu engeller destekleyici iş imkanlarının, erişilebilir bilginin ve erişilebilir çevrenin ve ulaşım araçlarının olmamasından kaynaklanmaktadır. Çoğu katılımcı, engelli durumu olan bir göçmen olmaları nedeniyle kendilerini “çalıştırılmaz” olarak görmekte, bu durum özgüven eksikliğinin de önemli bir engel olduğunu vurgulamaktadır.
- Sağlık hizmetlerine ve sosyal hizmetlere erişim konusunda, katılımcıların çoğunluğu sık sık sağlık hizmetlerine erişmeye ihtiyaç duyduklarını ve genel olarak verilen hizmetlerden memnun olduklarını belirtmiştir. Sağlık hizmetlerine erişimde en fazla bahsedilen iki engel maddi zorluklar ve dil engelidir.
- Araştırma katılımcılarının çoğunluğu okul/üniversite çağında olsa da büyük çoğunluğu (%84,7) Türkiye’de bir okula/özel eğitim merkezine devam etmediklerini söylemiş, daha az sayıda katılımcı okula/üniversiteye (%10) ya da özel eğitim merkezlerine (%5,3) gittiklerini belirtmiştir. Okula/üniversiteye ulaşma konusunda mesafe ve ulaşım ile ilgili diğer zorluklar, örneğin erişilemezlik ve maddi maliyet, dil bariyeri, eğitime ve özel eğitim merkezlerine erişimle ilgili olarak araştırma katılımcılarının bahsettiği engeller arasında yer almaktadır. .

Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri gibi özel hizmetlere erişen birkaç katılımcı dışında çoğunluğu bunlara erişimle ilgili hiç bilgi sahibi olmadıklarını veya bu hizmetlere erişemediklerini ifade etmiştir.

- Sosyal kapsayıcılık/dışlama konusunda araştırma katılımcılarının en sık kullandığı ifade “Kimse sesimizi duymuyor” sözüdür, bu da engelli mültecilerin sosyal hayata katılımı nasıl algıladıklarını özetlemektedir. Birçok katılımcı ihmal edildiklerini hissettiklerini belirtmiştir ve bu sıklıkla psikososyal durumlarını daha da kötüleştirmektedir. Katılımcılar, ilgili kurumlardan yardım istediklerini ancak yeterli destek alamadıklarını söylemiştir. Ayrımcılık konusu da araştırma katılımcıları tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. “Mülteci olmak”, ayrımcılığa uğramış hissetmelerinin altında yatan neden olarak katılımcıların algıladığı tekrarlayan temalardan biridir. Katılımcıların anlattıklarına göre, hizmet alırken, iş yerinde ve sosyal yaşamda farklı tipte ve biçimlerde ayrımcılıkla karşılaşmaktadırlar. Anket sonuçlarında ayrımcılıkla ilişkilendirilen başlıca konular olarak uyruk (%59,3) ve göçmenlik (%34) öne çıkmıştır.
- Araştırma katılımcılarının çoğu engelli kişilerin hakları konusunda ya sınırlı bilgiye sahiptir ya da hiç bilgi sahibi değildir. Bazı katılımcılar nereden bilgi alacaklarını da bilmediklerini söylerken diğer bazı katılımcılar farklı kurum ve kuruluşlardan bilgi istediklerini ancak hukuki çerçeveye ilişkin kendilerine yeterli bilgi verilmediğini belirtmiştir. Anket katılımcılarının büyük çoğunluğu (%83,3) engellilerin hakları için savunuculuk çalışmaları yapan sivil toplum kuruluşları hakkında hiçbir fikirleri olmadığını ifade etmiştir. Mülteciler, mülteci kuruluşları, engelli kuruluşları ve engelli hizmetleri sağlayıcıları arasındaki kopukluk, engelli mülteciler için yardım, hizmet ve sosyal alanlarda boşluklara yol açmaktadır.

Bulgularla uyumlu olarak raporda daha detaylı olarak verilen aşağıdaki öneriler, engelli mültecilerin karşılaştığı çok yönlü zorluklara karşı iyileştirilmiş çözümlerin geliştirilmesine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

- Mültecilere Yönelik Küresel Mutabakat'ta (Global Compact on Refugees) kabul edilen taahhütlere uygun olarak, uluslararası toplum Türkiye gibi mültecilere ev sahipliği yapan başlıca ülkelere, ihtiyacı olan herkes için, özellikle de engelli mülteciler için koruma ve hizmetlere erişimle ilgili zorlukların bertaraf edilmesi konusunda destek vermek için daha proaktif bir yaklaşım benimsemelidir (engelli mülteciler için üçüncü ülkelere yerleştirme imkanlarının önceliklendirilmesi ve artırılması gibi).
- Türkiye'deki ulusal ve yerel düzeydeki kamu yetkililerinin, engelli kişilerin anaakım hizmetlere, istihdama ve toplumsal yaşama erişimde karşılaştığı sürekli engelleri aşmaya öncelik vermesi teşvik edilmektedir. Bunun için aynı zamanda engelli mülteciler için koruma kapsamını genişleten kapsayıcı stratejilerin ve politikaların formüle edilmesi gereklidir.
- Hizmet sağlayıcıların ve ilgili sivil toplum kuruluşlarının dil engelini en aza indirmeye dönük gerekli adımları atması tavsiye edilmektedir.

- BM kuruluşları, uluslararası kuruluşlar, hükümet ve hükümet dışı aktörler gibi ilgili paydaşların, engelli mülteciler için maddi sıkıntıları en aza indirmek amacıyla bu kişilerin yasal istihdama erişimini kolaylaştırması gereklidir.
- Mülteci kuruluşları, engelli kuruluşları, engelli hizmeti sağlayıcılar ve engelliler alanında uzmanlaşmış birimleri olan diğer paydaşlar (örneğin belediyeler) mülteci kuruluşlarıyla engelli hizmeti kuruluşları arasında diyalog, ağ ve kaynak paylaşımı başlatmalı ve diğer yandan ev sahibi topluluklarda ve mülteci topluluklarında bulunan engelli kişiler ve onların aileleri arasında iletişimi/sosyal ağları geliştirmek için platformlar sunmalıdır.

2. Giriş

2020 sonu itibarıyla dünyada zorla yerinden edilen 82,4 milyon kişiden 12 milyonunun engelli birey (EB) olduğu tahmin edilmektedir.³ Çatışma ve yerinden edilmenin yaşandığı dönemlerde engelli bireyler en fazla risk altında olan gruplardan biri olarak kabul edilir. Hareket kabiliyetinin kaybedilmesi veya yeni/ilave fiziksel ve duyuşsal yeti yitimi edinilmesi, psikolojik stres, farklı biçimlerde istismara maruz kalma ve tıbbi yardıma ve yardımcı cihazlara erişememe, insani krizlerin engelli bireyler üzerinde gözlemlenen ve hassasiyetlerini ve başkalarına olan bağımlılıklarını artıran yakıcı etkilerinden bazılarıdır.⁴ Zorla yerinden edilme durumlarında sıklıkla engelli bireylerin anaakım yardımlara, korumaya ve hukuki hizmetlere, eğitim ve geçim kaynakları fırsatlarına erişmede çok yönlü engellerle karşılaştığı vurgulanmaktadır.⁵ Yeni bir ev sahibi ülkede yaygın olarak bahsedilen engellerden biri erişilebilir bilginin olmaması ve hizmetlerin erişilebilir olmamasıdır.⁶ Ampirik verilerin sunulduğu bir araştırma çalışmasında, birçok engelli mültecinin (EM) - özellikle fiziksel engelli ve görme engelli mültecilerin - hem kamplarda hem de şehirlerdeki ortamlarda fiziksel çevrelerin erişilebilir olmaması nedeniyle yerlerinden edilmeden önceki durumlarına göre daha yüksek seviyede tecride maruz kaldıklarını göstermektedir.⁷ Psikososyal ve zihinsel engelleri olan mülteciler için ilave damgalar, ayrımcılık ve bariyerler bu kişilerin ev sahibi toplumla sosyal bağ kurmasını engelleyebilmektedir.⁸

3. Zorla yerinden edilmiş nüfusun 26,4 milyonu mülteci, 48 milyonu ülke içinde yerinden edilmiş kişiler (IDP) ve 4,1 milyonu iltica başvurusunun tamamlanmasını bekleyen kişilerdir. Bkz. UNHCR Global Trends: [Forced Displacement in 2020](#).

4. Handicap International. (2015). [Disability in humanitarian contexts: Views from affected people and field organisations](#) (sayfa 1–30).

5. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği. (tarih yok) [Persons with disabilities](#). BMMYK. Erişim tarihi: 27 Eylül 2021; İnsan Hakları İzleme Örgütü. (2015) [People with Disabilities at Added Risk in War, Displacement](#).

6. Handicap International (2015) [Disability in Humanitarian Contexts: Views from affected people and field organisations](#)

7. Women's Commission for Refugee Women and Children. (2008). [Disabilities Among Refugees and Conflict: Affected Populations](#). Resource Kit for Fieldworkers.

8. Luce, Amy (2018) [Asylum Seekers and Refugees with Intellectual Disabilities in Europe](#), Samuel Centre for Social Connectedness.

Özetle, bu sorunlar, engelli bireylerin ihtiyaçlarının tespit edilmesinin ve engellileri kapsayan mülteci politikalarının ve uygulamalarının geliştirilmesinin önemini vurgulamaktadır. Son yıllarda engelli hakları ve savunuculuğu alanındaki başarılarla uyumlu olarak, yerinden edilmiş engelli bireylerin, Birleşmiş Milletler (BM) 2018 Mültecilere İlişkin Küresel Mutabakatı'nda onaylandığı şekilde katılımını ve kapsanmasını iyileştirmek için uluslararası alanda farkındalık ve taahhüt düzeyi artmıştır.⁹ Öte yandan, ülkelere özgü ortamlarda savunuculuk için bir çerçeve sunmak için yerinden edilmiş engelli bireyler hakkında daha fazla araştırma yapılması gereklidir.

Bu rapor, "Türkiye'de Engelli Mültecilerin Koruma İhtiyaçları" projesinin ana araştırma çıktısıdır. Proje, Danimarka Mülteci Konseyi (DRC) tarafından yaptırılmakta ve Türkiye'de mülteci haklarının ilerletilmesi için çalışan üç sivil toplum kuruluşu (STK) tarafından uygulanmaktadır. Bu STK'lar Ankara'da bulunan İltica ve Göç Araştırma Merkezi (İGAM), Kayseri'de bulunan Afgan Mülteciler Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği (ARSA) ve İzmir'de bulunan Suriyeli Mültecilerle Dayanışma Derneği (SMDD)'dir.

Raporda daha ayrıntılı şekilde anlatılacağı üzere, Türkiye'deki hukuki çerçeve engelli bireylerin haklarını güvence altına almaktadır ve bu haklar özellikle 2005 yılında Engelliler Hakkında Kanun'un¹⁰ kabul edilmesi ve 2009 yılında Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin (CRPD) onaylanmasından sonra güçlenmiştir.¹¹ 2002'de yapılan Türkiye Özürlüler Araştırması'na göre, Türkiye'de o dönem tahmini olarak 8,4 milyon engelli birey yaşamaktaydı ve bu kişiler toplam nüfusun %12,29'unu oluşturmaktaydı.¹² Daha yakın zamanda yapılan ve Washington Group kriterlerine uygun şekilde yürütülen 2011 Nüfus ve Konut Araştırması'na göre, yaklaşık 4,9 milyon engelli birey bulunmaktaydı ve bunlardan %57'si kadın, %43'ü erkekti.¹³ Bu arada Türkiye, Geçici Koruma (GK) altında kayıtlı olan 3,7 milyondan fazla Suriyeli ile dünyada en fazla mülteciye ev sahipliği yapan ülke haline gelmiştir.¹⁴ Uyuşma göre ikinci en büyük grup, tahminen 182.000 nüfusla uluslararası koruma (UK) altındaki Afganlardır.¹⁵ Büyük mülteci hareketlerine yanıt olarak son on yılda mülteci nüfusunun kabul edilmesi, korunması ve sosyal entegrasyonu için mevzuat, kurumsal ve politika alanında bir dizi gelişme gerçekleşmiştir. Türkiye'de mülteci durumunun dinamikleri de engellilerin sorunlarına yeni bir katman eklemektedir. Nüfusu yarım milyon olarak tahmin edilen¹⁶ engelli

9. Birleşmiş Milletler. (2018). (yeniden basım) [.Mültecilere İlişkin Küresel Mutabakat](#) New York.

10. [5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanun](#) (İngilizce versiyon, resmi olmayan tercüme)

11. Türkiye sözleşmenin ihtiyari protokolünü 2015'te onaylamıştır.

12. Toplam engelli nüfus 8,4 milyondur ve engellilik türlerinin dağılımı şu şekildedir: kronik hastalık (%9,7), ortopedik engelli (%1,25), zihinsel engelli (%0,48), konuşma ve dil bozuklukları (%0,38), işitme engelli (%0,37) ve görme engelli (%0,6). Daha fazla bilgi için, bkz. [Türkiye tarafından Sözleşme'nin 35. Maddesi kapsamında 2011'de sunulan BM Engelli Hakları Komitesi \(2015\) İlk Raporu, CRPD/C/TUR/1](#)

13. TÜİK (2015) [Dünya Nüfus Günü](#), Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

14. Göç İdaresi (2021) [Göç İstatistikleri](#), İçişleri Bakanlığı, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (DGMM)

15. Hürriyet Daily News (2021) [Turkey extends security wall along Iran border: Interior Minister](#), 15 Eylül.

16. UNFPA and SDDG-ASAM (2021) [UNFPA and SGDD-ASAM support refugees with disabilities together with the European Union](#)

mültecilerin ihtiyaçlarını daha iyi karşılamak ve kapsayıcı stratejiler geliştirmek konusunda artan bir ihtiyaç söz konusudur. Daha önemlisi, engelli Türk vatandaşları için yaygın olarak savunuculuk yapan çok sayıda sivil toplum kuruluşu (STK) olmasına rağmen engelli mültecilerin deneyimleri hakkında çok az şey bilinmektedir.

Ampirik araştırmaya dayanan bu raporun başlıca amaçlarından biri, Türkiye'deki engelli mülteciler hakkında kanıta dayalı bilgiyi artırırken eğitim, sağlık, çalışma ve istihdam gibi hizmetlere erişim ve sosyal katılım ve entegrasyon gibi alanlarda karşılaştıkları engelleri ve koruma eksikliklerini ortaya koymaktır. Rapor, ikincil kaynakları inceleyerek, bu eksikliklerden bazılarının aynı zamanda ev sahibi topluluktaki engelli bireylerin de karşılaştığı, ihtiyaçların daha iyi karşılanmasını sağlayacak güncel ve kapsayıcı verilerin olmaması gibi, güncel daimi sorunlar olduğunu vurgulamayı amaçlamaktadır. Mevcut literatürün esasen engelli Suriyeli mülteci nüfusuna odaklandığı düşünüldüğünde, rapor aynı zamanda yeterince incelenmemiş olan Suriyeli olmayan engelli mültecilerle ilgili araştırma eksikliğini gidermeye katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Araştırma Metodolojisi bölümünde daha detaylı anlatılacağı üzere, birincil veriler Temmuz-Eylül 2021 tarihleri arasında, Türkiye'de en büyük mülteci gruplarını (hem GK hem de UK faydalanıcıları) barındıran üç ilde (Ankara, Kayseri ve İzmir) toplanmıştır: esasen Suriyeli (127) ve Afgan (137) vatandaşları ve aynı zamanda İran (14) ve Irak (7) vatandaşları. Araştırma ekibi, toplam 285 araştırma katılımcısıyla 150 anket, 75 derinlemesine mülakat (DM) ve 60 katılımcıyla 6 odak grup tartışması (OGT) gerçekleştirmiştir. Ayrıca engelli bireyler ve engelli mültecilerle çalışan ulusal ve yerel ölçekli kuruluşlardan 15 uzmanla mülakat yapılmıştır. CRPD'de belirtilen engellilik yaklaşımına uygun olarak,¹⁷ BM Mülteci Örgütü'nün (BMMYK) benimsediği şekilde, bu raporda engelliler ifadesi başkalarıyla eşit şekilde topluma katılmalarını engelleyen uzun süreli fiziksel, zihinsel veya duyuşsal yeti yitimi olan kişileri ifade etmektedir.¹⁸

Bu rapor aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir. Bu girişin ardından Bölüm 3'te CRPD'nin temelini oluşturan insan hakları modelinin daha iyi anlaşılması için başlıca kavramsal engelli modellerinden bazılarıyla ilgili kısa bir arka plan sunulmaktadır. Engellilikte insan hakları modeli, Türkiye'deki mevzuat ve politika çerçevesinin de esasını oluşturmaktadır. Bölüm 4'te yerinden edilmiş engelli bireylere odaklanılmakta, bu kişilerin insani ve hukuki yardıma, eğitime, geçim kaynaklarına, sağlık hizmetlerine ve diğer hizmetlere erişmede karşılaştığı başlıca engelleri tespit etmek için politika belgeleri dahil olmak üzere birincil ve ikinci kaynakların genel bir açıklaması verilmektedir. Bölüm 4'te aynı zamanda Türkiye'deki engelli bireylerle ilgili mevzuat ve politika bağlamı incelenmekte ve aynı zamanda engelli mültecilere odaklanan mevcut çalışmalar gözden geçirilmektedir (Bölüm 4.1 ve 4.2). Bu çalışmadaki araştırma

17. BM CRPD [Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin ve ihtiyari protokolün tam metni](#)

18. BMMYK (2019) [Working with Persons with Disabilities in Forced Displacement](#)

bulgularının detaylarına girilmeden önce, Bölüm 5'te araştırma metodolojisi kısaca açıklanmakta ve veri toplama aşaması ve veri analizi hakkında bilgi verilmektedir. Bölüm 6'da ilk olarak katılımcıların cinsiyet ve yaş, medeni durum, bakmakla yükümlü oldukları çocuk sayısı, uyruk, bildikleri dil(ler), eğitim, gelir seviyesi ve engellilik kategorileri dahil olmak üzere demografik profilleri sunulmaktadır. Bölüm 6'nın kalan kısmı, araştırmanın bulgularını yansıtan temalara ayrılmıştır. Başlıca amaç engelli mültecilerin hizmetlere ve desteğe erişimde yaşadıkları deneyimleri detaylı şekilde açıklamak ve kendileri veya asıl bakım verenleri tarafından bildirildiği şekilde karşılaştıkları engelleri vurgulamaktır. Uzmanlarla yapılan mülakatlarda paylaşılan görüşler de, uygun durumlarda kuruluşların destekleyici rolünü göstermek amacıyla eklenmiştir. Demografik profille ilgili tartışmanın ardından (Bölüm 6.1) yer alan temalar barınma, yaşam koşulları ve günlük hayata katılım (Bölüm 6.2); istihdam ve geçim kaynakları (Bölüm 6.3); sağlık hizmetlerine ve sosyal hizmetlere erişim (Bölüm 6.4); eğitime/özel eğitime erişim (Bölüm 6.5); engelli kişilere sunulan özel hizmetlere erişim (Bölüm 6.6); sosyal kapsayıcılık/dışlama (Bölüm 6.7) ve yasal haklardır (Bölüm 6.8). Son bölümde başlıca bulgular özetlenmekte ve politika önerileri sunulmaktadır. Araştırma katılımcılarının görüşlerinin ve bakış açılarının daha kapsamlı şekilde yansıtılması için raporda anketlerde, derinlemesine mülakatlarda ve odak grup tartışmalarında elde edilen bulgular her bir bölümde ele alınmaktadır.

3.Arka plan: Engelliliğe insan hakları temelli yaklaşım ve CRPD

Dünya Sağlık Örgütü'ne (DSÖ) göre, engellilik, bir sağlık sorunu olan bireylerle olumsuz tutumlar, fiziksel engeller, hizmetlerin ve sosyal desteğin sınırlı kullanılabilirliği gibi kişisel ve çevresel faktörler arasındaki etkileşimi ifade etmektedir.¹⁹ CRPD'de engellilik "engelleri olan kişiler ile bu kişilerin topluma başkalarıyla eşit temelde, tam ve etkin şekilde katılmasını engelleyen tutumsal ve çevresel engeller arasındaki etkileşimden doğan, dönüşen bir kavram" olarak tanımlanmaktadır.²⁰ Bu tanımlar, yeti yitimi (impairment) ile engelliliğin (disability) her durumda karşılıklı olarak birbirini içeren kavramlar olmadığı konusunda bir anlayış ve farkındalık yaratmayı amaçlamaktadır: Yeti yitimi engellerle bir araya geldiğinde engelliliği yaratırken yeti yitimi erişilebilir bir çevreyle birleştiğinde kapsayıcılığı sağlar.²¹ Farklı koşullarda engelli kapsayıcılığını ilerletmeyi hedefleyen çok sayıda çalışmada vurgulandığı gibi, engellilik, toplumsal ve bireysel faktörler arasındaki etkileşimden kaynaklanan, bağlamsal bir durum olarak görülmelidir. Birçok durumda yeti yitiminin, doğum, tıbbi sorunlar, kaza, savaş veya doğal afet gibi çeşitlik kök nedenlerden ileri gelen, tersine çevrilemez bir durum olduğu öne sürülmektedir.²²

19. DSÖ (2020) [Disability and Health Factsheet](#)

20. Önsöz (e), BM (2006) [Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme](#)

21. CBM (2017) [Disability Inclusive Development Toolkit](#), s. 13

22. A.g.y.

Öte yandan engellilik, erişilebilir bir çevrenin olmaması, yoksulluk, kötü eğitim ve sağlık imkanları ve ayrımcılık gibi önemli sosyal, ekonomik ve siyasi nedenleri etkin şekilde çözüldüğünde tersine çevrilebilir.²³

CRPD’de engelliliğin “dönüşen bir kavram” olarak tanımlanması engellilik modellerine ilişkin akademik ve siyasi tartışmalarda da yansıtılmaktadır.²⁴ Bu muhtelif modeller sadece engelli çalışmalarında teorik tartışmaların ve söylemlerin çerçevesini belirlemekle kalmamakta, aynı zamanda kamu politikalarını, engelli politikalarını ve uygulamalarını biçimlendirmede araç olarak kullanılmaktadır. Belirgin bir şekilde, özellikle CRPD’nin kabul edilmesinden bu yana ilk olarak tıbbi modelden sosyal modele, ardından da sosyal modelden insan hakları modeline doğru bir geçiş olduğu görülmektedir. Modelleri birbirinden ayıran önemli hususlardan biri, yeti yitimi ile engellilik arasındaki ikiliğin kavramsallaştırılma biçimidir. Uzun süredir var olan engellilik modellerinden biri olarak tıbbi model, engelliliği, düzenli tıbbi bakım gerektiren bir hastalık, travma veya başka bir sağlık sorunundan doğrudan kaynaklanan, bireyle ilgili bir sorun olarak görür.²⁵ 1980’lerin başında ortaya atılan sosyal model özellikle akademik çevrelerde ve yeti yitiminden ayrı şekilde tanımlanması gerektiğini savunan, engellilerin insan haklarına odaklanan kişiler arasında popüler olmuştur.²⁶ Shakespeare ve Watson’a göre, sosyal model özellikle iki biçimde etkili olmuştur.²⁷ İlk olarak bu model, yeti yitimi nedeniyle sorunun kaynağı olarak engelli kişiye odaklanan geleneksel tıbbi görüşünün yerini alarak engelli kişileri güçlendirmiştir. İkinci olarak, bu model engelliliğin kök nedenleri olarak sosyal baskıya dikkat çekerken yeti yitimi olan kişilerin kapsanmasını desteklemek üzere bir siyasi strateji olarak “toplumsal baskının ortadan kaldırılmasını” sağlamıştır. Öte yandan sosyal model ‘toplum tarafından yaratılmayan engellerin’ etkisini, özellikle yeti yitiminden kişinin günlük hayatı üzerindeki etkisini göz ardı ettiği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Shakespeare ve Watson’ın ifadesiyle, “Biz sadece engelli kişiler değiliz, biz aynı zamanda yeti yitimi olan kişileriz ve aksi şekilde davranmak yaşam öykülerimizin önemli bir kısmının göz ardı edilmesi anlamına gelecektir.”²⁸

Çeşitli araştırmacıların değindiği gibi, CRPD’de sosyal model desteklenmekte ancak ‘engelli bireylere yaşamlarının her alanında yardımcı olmayı amaçlayan yeni bir engellilik paradigması’ ortaya atılarak bu model genişletilmektedir.²⁹

23. A.g.y.

24. Ayrıca bkz. Mair, T. (2019) [Charity or rights? The UN Refugee Compact at the intersection of disability and forced](#), Espacios, Haziran.

25. Disabled World (2010) [Models of Disability: Types and Definitions](#)

26. Sosyal modelin kökenleri için bkz. Oliver, M. (2013). [The social model of DISABILITY: Thirty years on](#). Disability & Society, 28(7), 1024–1026.

27. Shakespeare, T., & Watson, N. (tarih yok). [The social model of disability: An outdated ideology?](#) Research in Social Science and Disability, s. 4-5.

28. Shakespeare, T., & Watson, N. (tarih yok). [The social model of disability: An outdated ideology?](#) Research in Social Science and Disability, s. 11.

29. Lawson, A., & Beckett, A. E. (2020). [The social and human rights models of disability: Towards a complementarity thesis](#). The International Journal of Human Rights, 25(2), 348–379; Harpur, P. (2010). [Embracing the new disability Rights paradigm: The importance of the Convention on the rights of persons with disabilities](#). Disability & Society, 27(1), 1–14.

CRPD'nin, yeni bir hak temelli söylem yaratarak, engelli bireyler için insan haklarını daha başarılı hale getirirken aynı zamanda engelli haklarını savunan kişileri ve sivil toplum aktörlerini güçlendirdiği öne sürülmektedir.³⁰ Lawson, engelli bireylerin nesneden ziyade özne haline geldiği engelli hukukunda ve bağlamında CRPD'nin insan hakları modelinin giderek yaygınlaştığını gösterdiğini belirtmektedir. Quinn ve Degener insan hakları modelini daha detaylı şekilde açıklamaktadır:³¹

“

“İnsan hakları modeli, insanın doğuştan gelen onuruna ve ardından, sadece gerekliyse, kişinin tıbbi özelliklerine odaklanır. Kişiyi etkileyen tüm kararlarda kişiyi merkeze yerleştirir ve en önemlisi ana ‘sorunu’ kişinin dışında ve toplumda konumlandırır. Bu modelde engellilik “sorunu”, engelliliğin temsil ettiği farklılık konusunda Devletin ve sivil toplumun duyarlı olmamasından kaynaklanmaktadır. Model, Devletin tüm kişilerin onuruna ve eşit haklarına tam olarak saygı duyulmasını sağlamak için toplumsal olarak yaratılan engelleri kaldırma konusunda sorumluluk taşıdığını savunur.”³²

”

CRPD, engelli bireylerin insan hakları için koruma çerçevesini açık şekilde belirleyen ilk bağlayıcı uluslararası insan hakları sözleşmesi olarak 2006’da kabul edilmiş ve 2008’de yürürlüğe girmiştir. 2021 itibarıyla 164 imzacısı olan Sözleşmede, evrensel engelli hakları çerçevesine kılavuzluk eden sekiz adet genel ilke yer almaktadır: (1) kişilerin kendi tercihlerini yapma özgürlüğü ve bağımsızlığı dahil olmak üzere insanların doğuştan gelen onuruna saygı duyma; (2) ayrımcılık yapmama; (3) toplumda tam ve etkili şekilde katılma ve kapsayıcılık; (4) farklılıklar saygı gösterme ve engelli kişileri insanların çeşitliliğinin ve insanlığın bir parçası olarak kabul etme; (5) fırsat eşitliği; (6) erişilebilirlik; (7) kadın ve erkekler arasında eşitlik; (8) engelli çocukların dönüşen kapasitelerine saygı duyma ve engelli çocukların kendi kimliklerini koruma hakkına saygı duyma.³³ Engelli bireylerle ilgili olarak CRPD’nin 11. Maddesi, silahlı çatışmalar, insani acil durumlar ve doğal afetler dahil olmak üzere riskli durumlarda engelli bireylerin korunmasını ve güvenliğini desteklemektedir.

30. Harpur, P. (2010), s. 14.

31. Lawson, A., & Beckett, A. E. (2020). [The social and human rights models of disability: Towards a complementarity thesis](#). The International Journal of Human Rights, 25(2), 348–379.

32. BM (2002), İnsan Hakları ve Engellilik. [The current use and future potential of United Nations human rights instruments in the context of disability](#), s.14

33. BM Ekonomik ve Sosyal İşler Departmanı, [Sözleşmenin Kılavuz İlkeleri](#)

Sözleşmede aynı zamanda Devletlerin, CRPD’de yer alan hakların uygulanması için ilgili her tür yasal ve idari tedbirin alınması, engelli bireylerin insan haklarının korunması ve yaygınlaştırılması için politika ve programların geliştirilmesi ve mevcut her tür ayrımcı uygulamanın kaldırılması gibi yükümlülükleri de ortaya koyulmaktadır.³⁴ Ulusal izleme ve uygulama süreciyle ilgili olarak CRPD’de devletler tarafından, sivil toplumun, engelli bireylerin ve onları temsil eden kuruluşların katılımını temin edecek, hem hükümete bağlı hem de bağımsız izleme mekanizmalarının kurulması (ör. ulusal insan hakları kurumu, STK) istenmektedir. Ayrıca CRPD’nin uluslararası düzeyde kendi izleme mekanizmaları bulunmaktadır: Taraf Devletler Konferansı ve Engelli Hakları Komitesi En son Taraf Devletler Konferansı (14. Oturum) Haziran 2021’de düzenlenmiştir. COVID-19 müdahalesinin ve yeniden inşasının engellilerin ihtiyaçları ve hakları üzerindeki etkilerine odaklanan konferansta, aşağıdaki üç alt tema ele alınmıştır: (1) silahlı çatışma ve insani acil durumlarda engellilerin haklarının korunması; (2) bağımsız yaşama, topluluk tarafından kapsanma; (3) eğitim hakkı; COVID-19 döneminde kapsayıcı eğitim ve erişilebilirlik konusunda yaşanan zorluklar.³⁵

Engelli Hakları Komitesi, Taraf Devletlerce her iki yılda bir sunulan uygulama ilerleme raporlarını değerlendiren uzmanlardan oluşmaktadır. Türkiye’nin durumunda, Bölüm 4’te açıklanacağı gibi, bu periyodik raporlar, CRPD’nin uygulanmasını yaygınlaştırmaktan ve izlemekten sorumlu başlıca kurum olan Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün (EYHGM) koordinasyonu altında hazırlanmaktadır.

4. Yerinden edilmiş engelli kişiler

Mevcut çalışmalarda, ülkelerde engellilerle ilgili farklı tanımların kullanılması, kaynakların güvenilirliği ve veri toplama yöntemleri nedeniyle dünyada engellilerle ilgili doğru bilgi ve rakamları elde etmede yaşanan zorluklar anlatılmaktadır.³⁶ DSÖ’nün 2011 Dünya Engelli Raporu, veri ve istatistik anlamında yaygın şekilde kullanılan bir referans noktasıdır ve rapora göre dünya nüfusunun yaklaşık %15’inin bir biçimde engelli olduğu ve bu kişilerin %80’inin gelişmekte olan ülkelerde yaşadığı tahmin edilmektedir.³⁷ Rapordaki başlıca bulgulara göre, hizmetlere erişimde çeşitli engellerle karşılaşmalarının yanı sıra, engelli kişilerin eğitime katılım ve istihdam oranları da, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde engelli olmayan kişilere göre daha düşüktür. Engelli olan ve olmayan çocukların okula gitme oranları arasındaki fark %10 ile %60 arasında değişmekte ve düşük ve orta gelirli birçok ülkede yardımcı teknolojilere/cihazlara ihtiyaç duyan kişilerin sadece %5 ila %15’i bu cihazlara ulaşabilmektedir.³⁸

34. BM Engelli Hakları Komitesi, [Madde 4 Sözleşmedeki Genel Yükümlülükler](#).

35. BM, [Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmeye Taraf Devletler Konferansı](#)

36. CBM (2017) [Disability Inclusive Development Toolkit](#)

37. DSÖ (2011) [Dünya Engellilik Raporu](#).

38. DSÖ (2011), s. 207.

Sosyoekonomik ve cinsiyet eşitsizlikleri anlamında, düşük gelirli ülkelerde engelli kadınların sadece %20'si, engelli erkeklerin ise %58'i istihdam edilmektedir.³⁹

Türkiye'deki engelli bireylerle ilgili bilgi eksikliği, özellikle güvenilir ve güncel verinin olmaması, literatürde de vurgulanmaktadır. 2002 Türkiye Özürlüler Araştırması, engellilik konusunda tıbbi bir yaklaşım benimsemesine rağmen, engelli bireylerin demografik ve sosyoekonomik özellikleri konusunda sık sık başvurulan bir bilgi kaynağıdır.⁴⁰ Daha yakın tarihte Washington Group kriterlerine uygun olarak yapılan 2011 Nüfus ve Konut Araştırması'na göre, toplam nüfusun %6,9'u en az bir engeli olduğunu, %3,3'ü yürürken veya merdiven çıkarken zorlandığını, %1,4'ü görmede zorluk yaşadığını, %1,1'i işleme zorluğu yaşadığını, %0,7'si konuşma zorluğu yaşadığını, %2'si öğrenme, basit hesaplama yapma, hatırlama ve konsantre olmada akranlarına göre zorlandıklarını ve %4,1'i nesnelere tutmakta veya kaldırmakta zorlandıklarını belirtmiştir.⁴¹ Bu oran, yaklaşık 4.9 milyon engelli bireye karşılık gelmektedir ve bunların %57'si kadın, %43'ü erkektir. Araştırmada elde edilen önemli bulgulardan bazıları da, cinsiyet temelli farkların yanı sıra, engellilik-engelli olmama durumunu göstermektedir. Örneğin engelli olmayan nüfusta okuryazarlık oranı (%95,5), engelli nüfusa kıyasla belirgin şekilde daha yüksektir (%76,7 - kadınlarda %89,1, erkeklerde %67,6). Engelli kadınların eğitim düzeyi de tüm eğitim kategorilerinde erkeklerden daha düşüktür. İşgücüne genel katılım oranı %47,5'tir (erkeklerde %69,2 ve kadınlarda %25,9), ancak engelli bireylerin işgücüne katılımı %22,1 olarak tahmin edilmektedir (erkeklerde %35,4 ve kadınlarda %12,5).

Engellilik 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Ajandası'nda da çapraz kesen bir konudur ve 17 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi (SDG) altında çeşitli hedeflere entegre edilmiştir. Öte yandan, BM Ekonomik ve Sosyal İşler Departmanı'nın (BM DESA) 2018 Engellilik ve Kalkınma Raporu'nda gösterildiği gibi engelli kişilerle ilgili bu hedeflere ulaşmak için hala uzun bir yol bulunmaktadır. Bu sorunlardan bazılarını saymak gerekirse, engelli bireyler ile engelli olmayan kişiler arasındaki yoksulluk farkı sadece ülkeler arasında değil, ülkelerin kendi içinde de belirgindir; engelli bireyler gıda güvenliğinin yanı sıra daha düşük eğitim başarısı, istihdam ve yaşam koşulları gibi çok boyutlu yoksulluk açısından da daha yüksek riskle karşı karşıyadır.⁴² Birçok ülkede engelli bireylerin sağlık ihtiyaçlarının karşılanmadığı bildirilmektedir ve bunun nedenleri maddi imkansızlıklar, sağlık hizmeti giderlerinin karşılanamaması, erişilebilir ulaşımın olmaması/sağlık kurumlarına ulaşımın maddi olarak karşılanamaz olmasıdır.

39. DSÖ (2011), s. 238.

40. 2002 araştırmasının ayrıntılı bir değerlendirmesi için bkz. Eser, E. ve Aydemir, O. (tarih yok) [DIS-OOL Project National Review of Disability and Quality of Life and its determinants](#), Turkish Society for Quality of Life Research.

41. BM Engelli Hakları Komitesi (2015) [Türkiye tarafından Sözleşme'nin 35. Maddesi kapsamında 2011'de sunulan BM Engelli Hakları Komitesi \(2015\) İlk Raporu, CRPD/C/TUR/1](#), s. 6. Ayrıca bkz. TÜİK (2015) [Dünya Nüfus Günü](#), Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

42. UN DESA (2018) [Disability and Development Report, Realizing the Sustainable Development Goals by, for and with persons with disabilities](#)

EUROSTAT'ın 2016 rakamlarına göre, sağlık hizmetine ihtiyaç duyan ama hizmet alamayan engelli bireylerin %85'i başlıca engeller arasında maddi imkanlar, mesafe ve uzun bekleme listelerini saymıştır.⁴³

BMMYK'nın tahminlerine göre, engellilerin oranı, savaştan, cezalandırılmaktan ve doğal afetlerden kaçan, yerinden edilmiş topluluklarda daha yüksek olabilir.⁴⁴ Uluslararası Göç Örgütü'nün (IOM) 2017 rakamlarına göre, mültecilere ait her 10 haneden 1'inde engelli bir kişi bulunmaktaydı (%12,4). Engelli nüfusu tamamının %16'sının silahlı çatışmalar nedeniyle engelli hale geldiği tahmin edilmiştir. Daha önemlisi, dünyada savaşların artmasına paralel olarak engelli bireylerin sayısı da 2003 ile 2015 yılları arasında 680 milyondan 1 milyar 80 milyona yükselmiştir.⁴⁵ Savaş deneyimi sonrası yeni veya ilave engelleri oluşan mülteciler arasında engellilik durumları fiziksel, görme, işitme engelinden dil ve konuşma yeti yitimine kadar değişiklik göstermektedir.⁴⁶ Ayrıca çocukların doğum sırasında veya sonrasında savaş ve çatışma ortamlarında dolaylı veya doğrudan şiddete maruz kalmasının, psikolojik travma ve ağır yaralanma nedeniyle kalıcı engellilik riskini artırdığı belirtilmektedir.⁴⁷ Diğer bazı çalışmalar, mülteciler/göçmenler arasında ruh hastalıklarının daha yaygın olmasıyla sosyal entegrasyonun olmaması, özellikle sosyal tecrit ve işsizlik sorunları arasında ilişki olduğunu göstermektedir.⁴⁸

Engelli mülteciler yerinden edilen topluluklar arasında genellikle en fazla göç aradı edilen, sosyal olarak dışlanan ve marjinalleştirilmiş gruplardan biri olarak tanımlanmaktadır.⁴⁹ Bazı çalışmalar, engelli göçmenlerin/mültecilerin, Avustralya ve Kanada gibi göçmen kabul eden ülkelerde ekonomik bir yük olarak görülmeleri nedeniyle göç/üçüncü ülkelere yerleştirme programlarına her zaman eşit temelde erişemediğini belirtmektedir.⁵⁰ Engelli kişilerin karşılaştığı sorunlar, özellikle CRPD'nin yürürlüğe girmesinin ardından BMMYK düzeyinde daha fazla kabul edilmeye başlanmıştır.⁵¹ BMMYK, engelli mültecilerin daha iyi kapsanması hedefiyle devletler için kılavuz olacak bazı araçların yanı sıra kendi politika geliştirme araçlarını benimsemiştir. Bu araçlar arasında BMMYK'nın engelli bireyleri her tür ayrımcılığa karşı koruma ve destekleme taahhüdünü doğrulayan 'BMMYK tarafından korunan ve

43. UN DESA (2018), s.5.

44. UNHCR (2019) [Working with Persons with Disabilities in Forced Migration](#).

45. Alsancak, F., Kutlu, İ. (2020). [Çifte Mağduriyetin Özneleri Olarak Engelli Mültecilere İlişkin Bir İnceleme](#). Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 15 (2), 590-598.

46. DSÖ, 2011, Dünya Engellilik Raporu.

47. Alsancak ve Kutlu, a.g.y.

48. DSÖ Avrupa Bölge Ofisi (2018) [Mental health promotion and mental health care in refugees and migrants](#)

49. Women's Commission for Refugee Women and Children. (2008) [Disabilities Among Refugees And Conflict-Affected Populations Resource Kit for Fieldworkers](#); Pearce, Emma. "Ask us what we need": [Operationalizing Guidance on Disability Inclusion](#). In *Disability and the Global South*, Cilt 2, No.1, 460-478. 2015.

50. Soldatic, K., Somers, K., Buckley, A. , Fleay, C. (2015) [Nowhere to be found: disabled refugees and asylum seekers within the Australian resettlement landscape](#). Disability and the Global South, Cilt 2, No. 1, 501-522; ; El-Lahib, Y. and Wehbi, S. (2012). [Immigration and Disability: Ableism in the Policies of the Canadian State](#). International Social Work, 55 (1), 95-108.

51. Soldatic, K., Somers, K., Buckley, A. , Fleay, C. (2015) [Nowhere to be found: disabled refugees and asylum seekers within the Australian resettlement landscape](#), s.505.

desteklenen engeli mülteciler ve diğer engelli kişilerle ilgili sonuç',⁵² 'Yaş, Cinsiyet ve Çeşitlilik Hesap Verebilirliği Politikası'⁵³ (2018) ve 'Bilinmesi Gerekenlerle İlgili Kılavuz: Zorla Yerinden Edilmiş Engelli Kişilerle Çalışma (2019)' içerisinde yer almaktadır.⁵⁴ Üç belgede de engelli bireylerin, birden fazla biçimde ayrımcılıkla ve dışlanmayla karşılaşmalarına neden olabilecek farklı yeti yitimi (impairment) ve kimlikleri olan çeşitli bir grup olarak görülmesi gerektiği vurgulanmaktadır. BMMYK'nın Yaş, Cinsiyet ve Çeşitlilik Politikasında, engelli kişiler dahil olmak üzere BMMYK'nın alanına giren tüm kişilerin diğer insanlarla eşit temelde haklarını kullanması gerektiği ve kendi hayatlarını ve ailelerinin ve topluluklarının hayatını etkileyen kararlara tam olarak katılabilmesi gerektiği doğrulanmaktadır.

Yerinden edilme koşullarında engelli kapsayıcılığına ilişkin politikaların benimsenmesinde ilerleme kaydedilse de, uygulamada hala belirgin bir eksiklik vardır. Çeşitli çalışmalarda belirtildiği gibi, engelli mülteciler daha hassas olmaları nedeniyle göç deneyimlerinde çok yönlü zorluklarla karşılaşmaktadır.⁵⁵ Bu zorluklar arasında, bunlarla sınırlı olmamak üzere, bakım verenden ayrılma veya bakım vereni kaybetme, kronik hastalık ilaçlara veya rehabilitasyon hizmetleri gibi yardımcı cihazlara ve temel sağlık hizmetlerine erişememe, psikososyal stres ve iletişim bariyerleri bulunmaktadır.⁵⁶ Engelli bireylere yönelik olumsuz tutumlar, algılar ve uygulamaların da yerinden edilme koşullarında daha yaygın olduğu bildirilmektedir.⁵⁷ Mülteci Kadınlar ve Çocuklar için Kadın Komisyonu tarafından yapılan kapsamlı bir araştırma, fiziksel, sosyal ve tutumsal bariyerlerin genellikle yerinden edilmiş engelli bireylerin ana akım destek programlarından ve karar verme mekanizmalarından dışlanmasına yol açtığını göstermektedir.⁵⁸ Çalışmanın bulgularına göre, kamplarda yaşayan engelli mülteciler, kentte yaşayan engelli mültecilere göre hizmetlere daha kolay erişebilmektedir zira kamplarda engelli mültecilerin tespit edilmesi, özel hizmetlerin verilmesi ve kapsayıcılık için programların ayarlanması için daha uygun bir ortam bulunmaktadır. Bu çalışmadaki araştırma katılımcıları sadece kentsel bölgelerde yaşayan engelli mültecilerden oluşsa da,⁵⁹ çoğunun, kamp ortamlarında yaşayan engelli mültecilerin durumunda daha önemsiz olabilecek ulaşım ve maliyet engelleriyle (örneğin seyahat masrafları) karşılaştığı öne sürülebilir.

52. BMMYK Yüksek Komiserlik Programı Yürütme Komitesi (2010). [Conclusion on refugees with disabilities and other persons with disabilities protected and assisted](#)

53. BMMYK (2018) [Policy on Age, Gender and Diversity Accountability](#).

54. BMMYK (2019) [Working with Persons with Disabilities in Forced Displacement](#).

55. See, Karataş, K., & İncetahtacı N., (2017). [Engelli Mülteciler ve Sosyal Hizmet Gereksinimleri: Gaziantep Özelinde Bir Değerlendirme](#). Sosyal Hizmetlerde Güncel Tartışmalar, Ankara: Nika Yayınevi, s. 151-162; BMMYK [Power of Inclusion: Mapping the Protection Responses for Persons with Disabilities Among Refugees in the Middle East and North Africa Region](#), Kasım.

56. Shivji, A. (tarih yok). [Disability in displacement](#). Disability in displacement | Forced Migration Review.

57. BMMYK (2019) [Power of Inclusion: Mapping the Protection Responses for Persons with Disabilities Among Refugees in the Middle East and North Africa Region](#), Kasım.

58. Women's Commission for Refugee Women and Children. (2008) [Disabilities Among Refugees And Conflict-Affected Populations Resource Kit for Fieldworkers](#), s. 2.

59. 2021 itibarıyla mülteci kamplarında yaşayan mülteciler, Türkiye'deki toplam mülteci nüfusunun sadece %1,4'ünü oluşturmaktadır. Bkz. Göç İdaresi (2021) [Göç İstatistikleri: Geçici Koruma](#)

Engelli mülteciler için destek ve hizmet eksiklikleri konusunda, mevcut literatürde tespit edilen bazı etken faktörler daha sonra açıklanacağı üzere bu çalışmanın bulgularıyla da desteklenmektedir. Yaygın şekilde dile getirilen faktörlerden biri, ulusal ve ulus altı düzeyde engellilik durumuna göre gruplandırılmış verilerin olmaması ve bu nedenle mülteci hizmeti sağlayıcıların özel ihtiyaçlar konusunda bilgisiz kalmasıdır.⁶⁰ Williams ve Çetin'in belirttiği gibi, engelli mültecilere ilişkin güvenilir veri toplama, toplumsal damgalanma endişesiyle ve mülteci statülerinin belirlenmesi süreçlerinde engellilik bilgilerini paylaşmanın sonuçlarıyla ilgili endişeler nedeniyle mültecilerin ve ailelerin engellilik durumunu bildirmek istememesi yüzünden daha da karmaşıklaşmaktadır.⁶¹ Engelli mültecilere ilişkin birincil bilgilerin olmaması, aynı zamanda güvensizlik ve kişisel güvenlik endişeleri, dil, oram ve toplumsal bağlamdaki farklılıklarla da ilişkilidir. Diğer bazı araştırmalarda öne sürüldüğü gibi, hizmet sağlayıcıların farklı tiplerdeki engellilik ve engelli hakları konusunda bilgi ve farkındalığının sınırlı olması da engelli mültecilerin ihtiyaçlarının karşılanmamasıyla sonuçlanmaktadır.⁶² Ek olarak, engelli hizmeti sağlayıcıların kaynaklarının sınırlı olması, kültürel farklılıklar ve güven sorunları nedeniyle engelli hizmeti sağlayıcılar ile mülteciler arasındaki kopukluk, hizmetlerdeki eksikliklerle ilişkilendirilen faktörler arasında değerlendirilmektedir.

Covid-19 pandemisi de birden fazla biçimde hassasiyete maruz kalan kişiler için ilave zorlukları beraberinde getirmiştir. Yakın zamandaki bazı araştırmalar, engelli mültecilerin zorlu yaşam koşulları, depresyon ve kaygı nedeniyle Covid-19 açısından daha yüksek risk altında olduğunu ortaya koymaktadır.⁶³

BMMYK'nın operasyonlarından alınan raporlara göre, engelli mülteciler, yoksulluk, iş kayıpları ve okulu bırakanlardaki artış gibi Covid-19'un sosyal ve ekonomik etkilerinden şiddetli şekilde etkilenmiştir.⁶⁴ Bu kişilerin iyi olma hali ve kendi kendine yeterliliği, sağlık hizmetlerinin aksamasından ve eğitim kurumlarının ve rehabilitasyon hizmetleri dahil olmak üzere diğer temel hizmetlerin uzun süreli ve tekrarlı olarak kapatılmasından ağır etkilenmiştir. Aynı zamanda eğitim ve mesleki eğitime erişmek için dijital alanların daha fazla kullanılması nedeniyle daha fazla dışlanma riskiyle karşı karşıya kalmışlardır. Türkiye bağlamında engelli mültecilerin durumuyla ilgili olarak bu konuları tartışmadan önce aşağıdaki bölümde Türkiye'de engelli kişilerle ilgili mevzuat ve politika bağlamı anlatılacaktır.

60. Örneğin bkz. Harris, J. (2003) 'All Doors are Closed to Us': A social model analysis of the experiences of disabled refugees and asylum seekers in Britain, *Disability & Society*, 18:4, 395-410.

61. Williamson, R. L., & Çetin, B. (2019). [The Participation of Refugee Children with Disabilities in Educational Options in Turkey: A Systematic Review](#). World Academy of Science, Engineering and Technology International Journal of Educational and Pedagogical Sciences, Cilt:13, No.:6, , 899-904.

62. Mirza M, Heinemann AW. (tarih yok). [Service needs and service gaps among refugees with disabilities resettled in the United States](#). Disability and rehabilitation.

63. International Disability Alliance. (tarih yok). [How is it to be a refugee with disability during the pandemic? stories from Kenya to Myanmar](#).

64. Relief International Turkey (2020) [Impact of the COVID-19 outbreak on Syrian Refugees in Turkey - reliefweb](#).

4.1. Türkiye’de engelli bireyler: Mevzuat ve politika bağlamı

Türkiye’nin engelli politikasının ulusal hukuki temeli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve 2005 tarihinde kabul edilen ve daha sonra 2014’te CRPD’de öngörülen yükümlülöklere uygun şekilde değiştirilen Engelliler Hakkında Kanun’dur.⁶⁵ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 56. ve 60. Maddelerine göre her birey sosyal güvenlik ve sağlıklı bir çevrede yaşam hakkına sahiptir.⁶⁶ Engelliler Hakkında Kanun’da engelli birey “doğuştan veya daha sonra herhangi bir nedenle fiziksel, zihinsel, psikolojik, duysal ve sosyal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma adapte olmakta ve günlük ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk yaşayan ve bu nedenle koruma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan” bireyler olarak tanımlanmaktadır (Madde 3a). Kanunun ana hedefleri arasında engellilik önlenirken engellilerin sağlık, eğitim, rehabilitasyon, istihdam, bakım ve sosyal güvenlik alanlarında karşılaştıkları engelleri aşmaları için gerekli düzenlemeler yapılarak engelli bireylerin topluma daha iyi şekilde katılmasına yönelik gerekli önlemlerin alınması yer almaktadır. Ayrıca Türk Ceza Kanunu’na göre engelliliğe dayalı ayrımcılık cezai yaptırıma tabidir (Madde 122).⁶⁷ Türk İş Kanunu’na göre (Madde 30), 50’den fazla çalışanı olan özel sektör ve kamu kuruluşlarında %3 oranında engelli kotası bulundurulması zorunludur.⁶⁸ Engelli bireylerin eğitim hakkıyla ilgili olarak, Milli Eğitim Temel Kanunu’na göre eğitim kuruluşları, dil, uyruk, cinsiyet, engellilik durumu ve dini ne olursa olsun herkese açıktır (Madde 4).⁶⁹ Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, engelli çocuklarla ilgili yöntem ve kuralları ve bu çocukların eğitim hakkını düzenlerken anaakımlaştırmaya öncelik vermektedir.⁷⁰

Türkiye CRPD’yi 2009 yılında, CRPD’nin isteğe bağlı Protokolü’nü 2015’te onaylamıştır.⁷¹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda belirtildiği gibi (Madde 90) uluslararası insan hakları sözleşmelerinin ulusal mevzuattan üstün olduğu düşünöldüğünde, CRPD, engelli bireylerin haklarına ilişkin düzenlemeler, uygulamalar ve politikalar için yasal temeli teşkil etmektedir. Bu açıdan, Türkiye’deki mevcut politika çerçevesi engelli bireylerin haklarını uluslararası insan haklarının ayrılmaz bir bileşeni olarak görmekte ve engelli bireylerin hayatın her alanına diğer bireylerle eşit şekilde katılmasını desteklemeyi hedeflemektedir.⁷²

65. [Engelliler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun](#), 5378 Sayılı Kanun kabul edildiği tarih: 01.07.2005

66. Bkz. [Türkiye Cumhuriyeti Anayasası](#).

67. [Ceza Kanunu](#), 5237 Sayılı Kanun, kabul edildiği tarih: 26.09.2004

68. [İş Kanunu](#), 4857 Sayılı Kanun, kabul edildiği tarih: 22.05.2003

69. [Milli Eğitim Temel Kanunu](#), 1739 Sayılı Kanun, kabul edildiği tarih: 14.06.1973

70. Engelli çocuklar ve bu çocukların eğitime erişim hakkına ilişkin daha ayrıntılı bir analiz için bkz. [The right of children with disabilities to education](#). (2016).

71. CRPD’nin kabul edilmesi 2008 yılında 5825 Sayılı kanun ile onaylanmıştır ve onaylanma süreci 2009 yılında 2009/15137 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile tamamlanmıştır.

72. Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (tarih yok). [Disability Policy in Turkey](#).

Resmi politika belgelerinde belirtildiği gibi, Türkiye'deki engelli uygulamalarının başlıca sacayakları ayrımcılığı engelleme, cinsiyet eşitliği, bağımsız yaşam, erişilebilirlik, eşit fırsat ve tam katılımdır.⁷³ Aile, Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesindeki Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (EYHGM), engelli kişilerin insan haklarının desteklenmesinden, ilgili paydaşlarla koordinasyon için bu kişilerin diğerleriyle eşit şekilde kapsanması için politikalar ve hizmetler geliştirmekten sorumlu olan başlıca odak kuruluştur. Müdürlük aynı zamanda CRPD'nin uygulanmasından ve raporlama yükümlülüklerinin yerine getirilmesinden sorumludur. Bu amaçla Müdürlük 2011 ile 2015 yılları arasında UNDP ile ortaklaşa olarak "BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmesi'nin Türkiye'de Uygulanma ve İzlenmesine Destek" projesini uygulamıştır; proje, kapsayıcı kamu hizmetleri ve toplum temelli hizmetler için CRPD'nin uygulanmasının takibinde kullanılacak göstergeler setinin geliştirilmesini sağlamıştır.⁷⁴ Ayrımcılık yapmama çerçevesiyle ilgili olarak, ayrımcılıkla karşılaşan engelli bireylerin doğrudan başvurabileceği şikayet mekanizmalarına sahip olan iki kurum Türkiye Kamu Denetçiliği Kurumu (KDK) ve Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu'dur (TİHEK). Mevzuat ve politika çerçevesi, 2015'te Engelli Hakları Komitesi'ne Türkiye tarafından sunulan Ülke Raporu'nda daha detaylı olarak açıklanmaktadır.⁷⁵

Engelliler alanında savunuculuk faaliyetleri yürüten çok sayıda sivil toplum kuruluşuna (STK) ek olarak, çatı kuruluşu olarak faaliyet yürüten bazı engelli federasyonları ve konfederasyonları bulunmaktadır. Türkiye'deki engelliler hareketinin en önde gelen aktörlerinden biri olarak Avrupa Engelliler Forumu'un da üyesi olan Engelliler Konfederasyonu, engelli bireylerin insan haklarının iyileştirilmesi ve güçlendirilmesi ve istihdam, sağlık ve eğitim dahil olmak üzere çeşitli sektörlerde karar verme süreçlerine katılımlarının artırılması konusunda çalışmaktadır. Konfederasyon'un "Bilgi Bankası" adlı dijital öğrenme platformu, ilgili uluslararası ve ulusal mevzuat, yönetmelik ve raporların bir derlemesini sunarak engelli bireyler için önemli bir bilgi kaynağı görevi görmektedir.⁷⁶ Konfederasyon aynı zamanda, Türkiye'de hak temelli engelli savunuculuğu ağını güçlendirmeyi hedefleyen "Aktif Yurttaşlık Hakkımızdır: Türkiye Engelliler Meclisine Doğru" projesinin uygulama ortağıdır.⁷⁷ Proje kapsamında farklı şehirlerde 737 engelli kuruluşu, üniversiteler, barolar, ilgili kamu kuruluşları ve yerel yönetimlerin katılımıyla farklı şehirlerde 54 yerel engelli konseyi kurulmuştur. Projenin resmi internet sitesinde belirtildiği gibi, yerel engelli konseylerinin amacı kritik bir sorun olarak belirlenen karar verme pozisyonlarında engelli kadınların katılımının teşvik edilmesi gibi adımlarla kapsayıcılığı artırmaktır. Engelli mültecilerin ve mülteci kuruluşlarının kapsanması, şu aşamada yerel engelli konseylerinin çalışmasında bir hedef olarak belirlenmemiştir.

73. Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (tarih yok). [Disability Policy in Turkey.](#)

74. [UNDP Turkey Project Document](#) (2019).

75. [BM Engelli Hakları Komitesi \(2015\) Türkiye tarafından Sözleşme'nin 35. Maddesi kapsamında 2011'de sunulan BM Engelli Hakları Komitesi \(2015\) İlk Raporu, CRPD/C/TUR/1,](#)

76. Engelliler Konfederasyonu, [Bilgi Bankası](#)

77. Projeye ilgili daha fazla bilgi için [bkz.](#)

Konfederasyonun koordinasyonunda hazırlanan BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme Türkiye Gölge Raporunda, engelli bireylerin karşılaştığı bazı önemli zorluklar ele alınmaktadır.⁷⁸ Gölge raporda değinilen önemli sorunlardan biri Türkiye'deki engelli bireylerle ilgili güncel ve kapsayıcı verilerin olmamasıdır. Yukarıda anılan 2022 ve 2011 tarihli araştırmalarda demografi ve başlıca zorluklara ilişkin bazı bilgiler verilmektedir ancak bu bilgiler engelli bireyler için destek ve hizmetlerdeki mevcut eksiklikleri tespit etmede yetersiz kalmaktadır. Gölge raporda aynı zamanda engelli raporu verilmesi için hala "engellilikte tıbbi yaklaşımın" devam etmesi eleştirilmektedir; buna göre engelli bireylerin aylık ödeme, istihdam ve kültürel haklar gibi haklarından faydalanması için en az %40 engelli olması gerekmektedir. Ayrıca engellilik türünün belirtilmesi için standart bir liste olsa da bazı durumlarda raporlama sürecinin doktorun takdirine bağlı olabildiği vurgulanmaktadır. Raporda ele alınan diğer bazı konular fiziksel erişilebilirlik sorunları, bilgi ve iletişimin erişilebilirliği, ayrımcılığa karşı etkili yaptırımların olmaması ve engelli kadınların ve kız çocuklarının haklarına erişmesini ve katılımını artırmak için özel tedbirlerin alınmamasıdır. Raporda ayrıca engelli çocuklar için kapsayıcı politikalara duyulan ihtiyaç, sistematik ve sürdürülebilir farkındalık artırma stratejilerine duyulan ihtiyaç, istihdam, bağımsız yaşama ve topluluğun kapsayıcılığı konularını daha etkili şekilde ele alma ihtiyacı vurgulanmaktadır.

Engelli bireylerin haklarına ilişkin 2016 tarihli Komite Raporunda da engelli kadınlar ve çocuklar dahil olmak üzere kapsamlı ve gruplandırılmış veri toplama ihtiyacı, istihdam, daha kapsayıcı sosyal koruma ve kapsayıcı eğitim için daha kapsamlı strateji ihtiyacı ve kamusal alanlarda ve ulaşımda erişilebilirlik sorunları gibi benzer kaygı noktalarına değinilmiştir.⁷⁹ Komite raporunda ayrıca damgalanma ve ayrımcılıkla daha etkili mücadele etmek için engelli bireylerin hakları konusunda daha yaygın farkındalık artırma kampanyaları yürütülmesi önerilmiştir.

Engelli Hakları İzleme Grubu tarafından 2019 yılında BM CRPD'ye sunulan diğer bir raporda, Türkiye'de engelli bireylerin erişilebilirlik, ayrımcılık, eğitim, çalışma hayatı ve sağlık hizmetleri açısından durumu hakkında daha detaylı bilgi verilmektedir.⁸⁰ Raporda 2010 ve 2011 yıllarında kamu kurumları tarafında yapılan iki çalışmanın bulgularına atıf yapılmaktadır. EYHGM ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılan ilk çalışmada, engelli bireylerin karşılaştığı bazı başlıca sorunlar ele alınmaktadır.⁸¹ Çalışmanın bulgularına göre, engelli bireyler en yüksek seviyede sorunları erişilebilirlik ve ulaşım konusunda yaşamış, çoğunluğu yaya geçitlerinin, yaşadıkları binaların ve kamu binalarının, mağazaların, restoranların ve bankaların engelli bireylerin kullanımına uygun olmadığını belirtmiştir.

78. Türkiye Engelliler Konfederasyonu. (2018). [BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme \(CRPD\)](#). Türkiye Gölge Raporu

79. BM Engelli Hakları Komitesi (2019) [Türkiye'nin ilk raporuna ilişkin sonuç gözlemleri](#), CRPD/C/TUR/CO/1, 1 Ekim.

80. Engelli Hakları İzleme Grubu (2019) [Türkiye'de Engellilerin Mevcut Durumuna İlişkin Rapor, Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Komitesi'ne Sunulan Belge](#), 21. Oturum (11 Mart-05 Nisan 2019).

81. "Engellilerin Sorunları ve Beklentilerine İlişkin Araştırma" başlıklı bu araştırma henüz basılı veya çevrimiçi olarak mevcut değildir. Bkz. Engelli Hakları İzleme Grubu (2019) [Türkiye'de Engellilerin Mevcut Durumuna İlişkin Rapor, Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Komitesi'ne Sunulan Belge](#) s. 6

Araştırma katılımcılarının %89,6'sı başkalarının yardımı olmadan dışarı çıkamadıklarını söylerken, %69,1'i başkalarının yardımı olmadan toplu taşımayı kullanamadıklarını belirtmiştir. Engelli bireylerin %14,3'ü araştırmanın yapıldığı dönemde bir işte çalıştıklarını belirtmiştir. Sağlık hizmetleriyle ilgili olarak katılımcıların %45,6'sı sağlık kuruluşlarına gitmekte zorluk yaşadıklarını ve katılımcıların az farkla çoğunluğu da (%53,3) sağlık personeliyle yeterli irtibat kuramadıklarını ifade etmiştir. Raporda bahsedilen ve engelli bireylerden sorumlu eski kamu birimi tarafından yapılan ikinci çalışmanın bulgularına göre, engelli bireylerin çoğunluğu (%96,3) ayrımcılıkla karşılaştıklarını belirtirken (%9,5'i nadiren, %14,1'i zaman zaman, %40,3'ü çoğu zaman ve %31,5'i her zaman), %59,4'ü eğitim alanında ya her zaman ya da çoğu zaman ayrımcılık yaşadıklarını söylemiştir.⁸² STK'ların hazırladığı ve Türkiye'nin CRPD uygulamasındaki ilerlemesini değerlendiren raporlarda şu anda Türkiye'de yaşayan engelli mültecilerin durumu hakkında ilave bilgi bulunmamaktadır.

Engelli hakları çerçevesini iyileştirmeye dönük en yakın politika girişimleri arasında 11. Ulusal Kalkınma Planı (2019-2023), engelli bireyler konusunda SDG'ler ile uyumlu ve daha kapsayıcı bir yaklaşım benimseme ihtiyacını vurgulamakta ve 2023 için bir dizi politika hedefi ortaya koymaktadır. Aile, Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı da yakında yayınlanacak ve engelli kişilerin sosyal hayata katılımını güçlendirmek ve ev ve kurumsal bakım hizmetlerinin, erişilebilirliğin, istihdamın ve eğitimin iyileştirilmesi için politika önceliklerini ortaya koyan bir 2030 ulusal eylem planı (2030 Engelsiz Vizyon Belgesi) hazırladıklarını açıklamıştır.⁸³ Belgede yer alan öncelikli temalar arasında kapsayıcı ve erişilebilir toplum, hakların ve adaletin korunması, sağlık ve iyi olma hali, kapsayıcı eğitim, ekonomik güvence, bağımsız yaşam, afette acil durum ve insani yardım bakımı ve uygulama ve izleme yer almaktadır. Belgede 31 hedef ve 111 eylem planı yer almaktadır; bunlar arasında erişilebilirliği güçlendirmek, ayrımcılıkla mücadele çerçevesini güçlendirmek ve adalet hizmetlerine erişimi ve siyasi yaşama katılımı geliştirmek için mevzuatın revize edilmesi/kabul edilmesi, eğitim müfredatının ve materyallerinin gözden geçirilmesi, engellilerin ekonomik durumunun güçlendirilmesi, internet sayfalarının ve bankacılık hizmetlerinin erişilebilir olması ve engellilerin sosyal ve kültürel hayata katılımının güçlendirilmesi bulunmaktadır.

4.2. Türkiye'de yerinden edilmiş engelli kişiler

Türkiye'nin 2019'da sunduğu en son CRPD uygulama raporunda, Türkiye'nin ev sahipliği yaptığı 4,6 milyon mülteci ve sığınmacı arasında bulunan tüm engellilerin hizmet ve imtiyazlardan ayrımcılık olmaksızın yurttaşlarla eşit temelde istifade ettiği vurgulanmaktadır.⁸⁴

82. "2010 itibarıyla Engellilik Esasında Yapılan Ayrımcı Eylemlerin Ölçülmesine Yönelik Araştırma" başlıklı bu araştırmaya şu anda [üzerinden](#) ulaşılamamaktadır. Bkz. Engelli Hakları İzleme Grubu (2019) [Türkiye'de Engellilerin Mevcut Durumuna İlişkin Rapor, Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Komitesi'ne Sunulan Belge](#), s. 7.

83. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2020) [Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın "2030 Engelsiz Vizyon Belgesi"](#), 21 Eylül.

84. BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (2019) [Committee on the Rights of Persons with Disabilities considers the report of Turkey](#).

Geçici koruma altındakiler ve uluslararası koruma için başvuranlar, yetkili kurumlar nezdinde kayıt olduktan sonra, çok çeşitli hizmetlere (eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler) ve çalışma izni olması kaydıyla istihdama erişebilmektedir. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) ve Geçici Koruma (GK) Yönetmeliği'ne göre uluslararası koruma ve geçici koruma altındakiler sosyal destek ve tıbbi bakım alma hakkına sahiptir.⁸⁵ YUKK'ta ve GK Yönetmeliğinde belirtildiği üzere, refakatsiz çocuklar, engelliler, yaşlılar, hamile kişiler, çocuğu olan bekar anne veya babalar, işkence, cinsel saldırı ve başka türlü ciddi psikolojik, fiziksel veya cinsel şiddet mağduru olmuş kişilerin tümü "özel ihtiyaçları olan kişiler" olarak sınıflandırılmaktadır.⁸⁶

Gelişmekte olan mülteci literatürü içinde engellilere yönelik araştırmalar hala son derece sınırlı ve ağırlıklı olarak geçici koruma altındaki Suriyelilere odaklanmış durumdayken, uluslararası koruma altındaki engelli bireyler hakkında araştırma eksikliği bulunmaktadır. Yine de mevcut çalışmalar, eğitime, sağlık hizmetlerine ve insani yardıma erişirken karşılaştıkları engellerden doğan koruma riskleri dahil olmak üzere, Türkiye'deki engelli mültecilerle ilgili çok çeşitli sorunların tespit edilmesine yardımcı olmaktadır.⁸⁷ Gaziantep'te geçici koruma altındaki Suriyelilere ait olan ve en az bir engelli kişinin yaşadığı 67 haneyle yapılan bir araştırmada, araştırma katılımcılarının esasen Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü'nün sunduğu engelli hizmetlerinden haberdar olmadıkları için eğitim ve sağlık hizmetleri dışındaki kamu hizmetlerine erişemedikleri vurgulanmaktadır.⁸⁸ Araştırma katılımcılarının çoğunluğu okula gitme çağında olsa da (%78,4), sadece %11'i eğitime erişebilmiştir. Mevcut literatürde ana akım hizmetlere erişimin sınırlı olması yaygın şekilde binaların ve kamusal alanların fiziksel olarak erişilemez olması, ulaşımdaki zorluklar, maddi kısıtlar ve dil/iletişim bariyerleriyle ilişkilendirilmektedir.⁸⁹ Bu çalışmadaki araştırma bulguları da hizmet ve yardımlara erişimi engelleyen ana etmenler olarak bunları doğrularken, aynı zamanda Suriyeliler için ve özellikle de Arapça konuşmayan Afganlar gibi gruplar için ana dilde bilginin sınırlı olması nedeniyle iletişim/dil bariyerinin çapraz kesen rolüne işaret etmektedir.

Diğer bazı çalışmalarda da Suriyeli engelli mültecilerin istihdam, barınma, sosyal kapsayıcılık ve psikososyal konulara ilişkin yaşadığı günlük sorunlar daha detaylı olarak ele alınmaktadır.

85. 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK); Geçici Koruma Yönetmeliği (2014/6883 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı)

86. Geçici Koruma Yönetmeliği, 22 Ekim 2014.

87. Croc M SB, McCallum R, Smith-Khan L, Çorabatır M. (2015) [Syrian refugees with disabilities in Jordan and Turkey](#); Curtis, Bruce, and Jennifer Geagan (2016). [Disability Inclusion Among Refugees in the Middle East and North Africa - A Needs Assessment of Libya, Egypt, Yemen, Jordan, and Turkey](#). International Research & Exchanges Board (IREX); Euro-Mediterranean for Human Rights Monitor York University. (2020). [The Risks That Refugee with Disabilities Face in Turkey: How to Mitigate Risks and Challenges to Shape an Apt Humanitarian Responses](#).

88. Karataş & İncetahtacı, a.g.y.

89. UNFPA and SDDG-ASAM (2021) [UNFPA and SGDD-ASAM support refugees with disabilities together with the European Union](#); AFPRD (2016) Arab Forum for the Rights of Persons with Disabilities; Curtis, B., & Geagan, J. (2016). Disability Inclusion Among Refugees in the Middle East and North Africa - A Needs Assessment of Libya, Egypt, Yemen, Jordan, and Turkey. International Research & Exchanges Board (IREX).

İstanbul'un Sultanbeyli ilçesinde yaşayan Suriyeli mülteciler arasında engellilik ve ruh sağlığı sorunlarının yaygınlığını inceleyen bir çalışmada, rastgele örneklem yöntemleriyle toplam 4000 kişi seçilmiş ve bunlar arasında engelliliğin yaygınlık oranı %24,7 olarak bulunmuştur (yanıt oranı %77'dir).⁹⁰ Çalışmanın bulgularına göre, ruh sağlığı sorunları ve bilişsel zorluklar yaşayan mülteciler, damgalanma korkusu ve üzüntü duygularını ifade etmekten çekinmeleri nedeniyle ilgili desteğe/hizmetlere ihtiyaç duyduklarını bildirme ihtimali en az olan grup olarak tespit edilmiştir. Şanlıurfa'da yapılan diğer bir araştırmaya katılan Suriyeli engelli mülteciler, nadiren dışarı çıkmalarının ve sosyalleşmelerinin nedenini Türkçe konuşamama, kendilerini "yabancı" hissetme ve damgalanma korkusu olarak açıklamıştır ve bunlar ruh sağlığı sorunlarını tetiklemektedir.⁹¹ Çalışmada aynı zamanda engelli aile üyesinin birincil bakım vereni olan aile üyelerinin yaşadığı zorluklar da vurgulanmıştır. Bu sorunlar arasında sosyal destek alamama, danışmanlığa ihtiyaç duyma, gelecek için sürekli endişelenme ve engelli aile üyesinin kaza ve yaralanmalara karşı koruma konusunda endişelenme yer almaktadır. Aşağıdaki bölümde araştırma metodolojisinin genel bir açıklaması yapılmakta, ardından Bölüm 6'da araştırma bulguları tartışılmaktadır.

5. Araştırma Metodolojisi

Rapordaki araştırma süreci üç ana aşamadan oluşmaktadır: (1) masa başı araştırma, (2) birincil verilerin toplanması, (3) veri analizi ve raporlama. Birincil veriler Temmuz ile Eylül 2021 arasında Ankara, Kayseri ve İzmir illerinde toplanmıştır. Geçici koruma altında olan 127 Suriyeli ile ve uluslararası koruma altındaki 158 kişiyle (137 Afgan, 14 İranlı ve 7 Iraklı) mülakat/anket yapılmıştır.

Cinsiyet, yaş, yeti yitimi türü ve uyruk açısından çeşitli bir grubu temsil etmek için amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak projenin ortağı olan derneklerin (İGAM, ARSA ve SDMM) veri tabanlarında engelli olarak kayıtlı olan kişiler arasından potansiyel bilgi kaynakları tespit edilmiştir. Bu kişilerle temas kurulduktan ve projeye ilgili bilgi verildikten sonra onay verenler araştırmaya katılmıştır. Kalabalık ve çeşitli mülteci topluluklarına ev sahipliği yapan Ankara, Kayseri ve İzmir illeri, esasen COVID-19 pandemisi koşullarında ortak dernekler için uygun bir araştırma ortamı sundukları için seçilmiştir. Araştırma katılımcılarıyla yapılan tüm görüşmeler İGAM, ARSA ve SDMM'nin ofisinde veya ev ziyaretleriyle bire bir gerçekleştirilmiştir.

Kapsamlı ve tamamlayıcı ampirik veriler elde etmek için, araştırma ekibi karma araştırma yöntemleri uygulamıştır. Toplam 285 araştırma katılımcısıyla 150 anket, 75 derinlemesine mülakat ve 60 katılımcının yer aldığı 6 odak grup tartışması gerçekleştirilmiştir (bkz. Tablo 1 ve Tablo 2). Ayrıca engelli bireyler ve engelli mültecilerle çalışan ulusal ve yerel düzeydeki kuruluşlardan uzmanlarla 15 mülakat yapılmıştır. Bu kişiler, engelliler ve mülteci hakları alanlarındaki uzmanlık ve bilgilerine göre seçilmiştir.

90. London School of Hygiene and Tropical Medicine (LSHTM) (2020) [Disability and Mental Health among Syrian Refugees in Sultanbeyli, London: Relief International İstanbul - 2019 Survey Report](#)

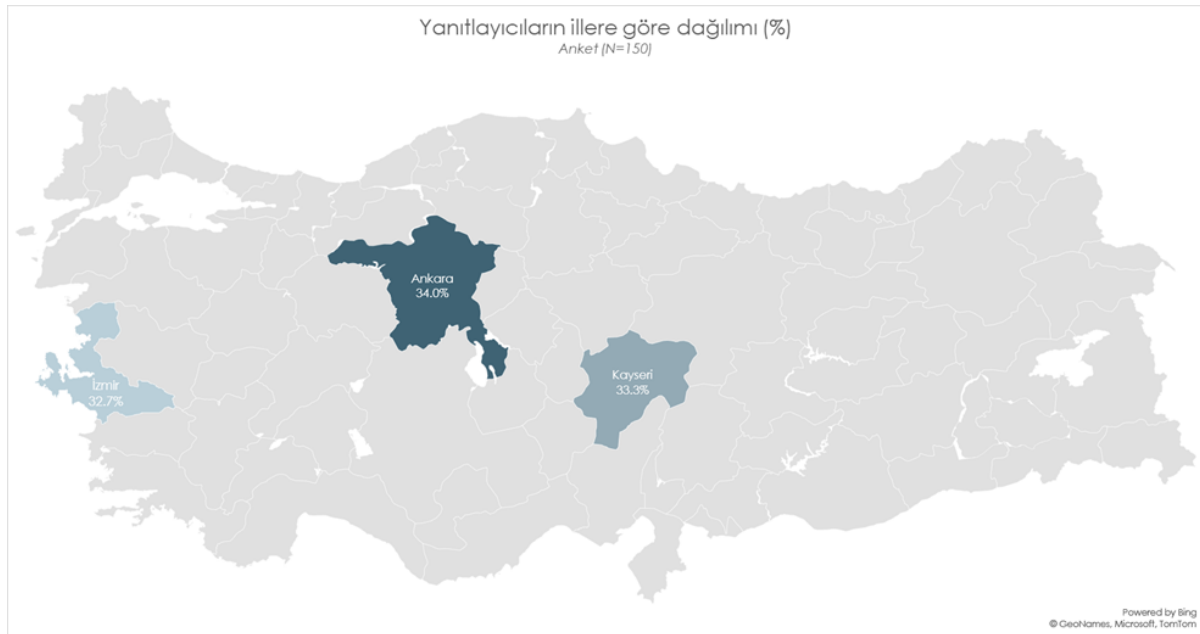
91. Kaya, M., (2017). [Türkiye'deki Savaş Mağduru Engelli Mültecilerin Toplumsal Hayata Adaptasyon Süreçleri: Özel ve Kamusal Alan Engelleri](#). Dialektolog-Ulusal Hakemli Sosyal Araştırmalar Dergisi 8(16): 127-144.

Üçüncü aşamada toplanan veriler analiz edilmiş ve rapor taslağı hazırlanmıştır. Ankette elde edilen veri kümeleri SPSS 24.0 ile %95 güven aralığında analiz edilmiştir (Anket metodolojisi ve analiz hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ek 1). Kalitatif verilerin toplanması için her bir derinlemesine mülakat ve odak grup tartışması özel olarak tasarlanan soru setlerine uygun şekilde yapılmıştır. Katılımcının onayı alınarak çoğu mülakat ve tartışma ses kayıt cihazıyla kaydedilmiş ve bunların yazılı dökümleri MAXQDA 2020 bilgisayar tabanlı içerik analiz programı kullanılarak kodlanmış ve analiz için hazırlanmıştır. Ses kaydı yapılmamasını isteyen araştırma katılımcıları için bunun yerine not alma yöntemi kullanılmıştır.

Tablo 1: Araştırma Örneklemi

İller	OGT	DM	Cinsiyet (OGT ve DM)	Yaş (OGT ve DM)	Mülakat (OGT ve DM)	Anket
Ankara	20	25	30 E 15 K	12 (18'in altında) 33 (+18)	29 (kendisi) 3 (ailesi) 13 (bakım veren)	50
İzmir	20	25	19 E 26 K	22 (18'in altında) 23 (+18)	34 (ailesi) 11 (kendisi)	50
Kayseri	20	25	33 E 12 K	23 (18'in altında) 12 (+18) 10 Geçersiz	14 (kendisi) 9 (bakım vereni) 22 (ailesi)	50
TOPLAM	60	75	135	135	135	150

Şekil 1: Seçilen anket katılımcılarının bulunduğu yerler (%)

6. Bulgulara İlişkin Tartışma

Bu bölüm, araştırmanın bulgularını yansıtan temalara ayrılmıştır. Başlıca amaç engelli mültecilerin hizmetlere ve desteğe erişimde yaşadıkları deneyimleri detaylı şekilde açıklamak ve kendileri veya asıl bakım verenleri tarafından bildirildiği şekilde karşılaştıkları engelleri vurgulamaktır. Uzmanlarla yapılan mülakatlarda paylaşılan görüşler de, uygun durumlarda destekleyici kuruluşların rolünü göstermek amacıyla eklenmiştir. Araştırma katılımcılarının profiliyle ilgili tartışmanın ardından yer alan temalar barınma, yaşam koşulları ve günlük hayata katılım; istihdam ve geçim kaynakları; sağlık hizmetlerine ve sosyal hizmetlere erişim; eğitime/özel eğitime erişim; engelli kişilere sunulan özel hizmetlere erişim; sosyal kapsayıcılık/dışlanma ve yasal haklardır.

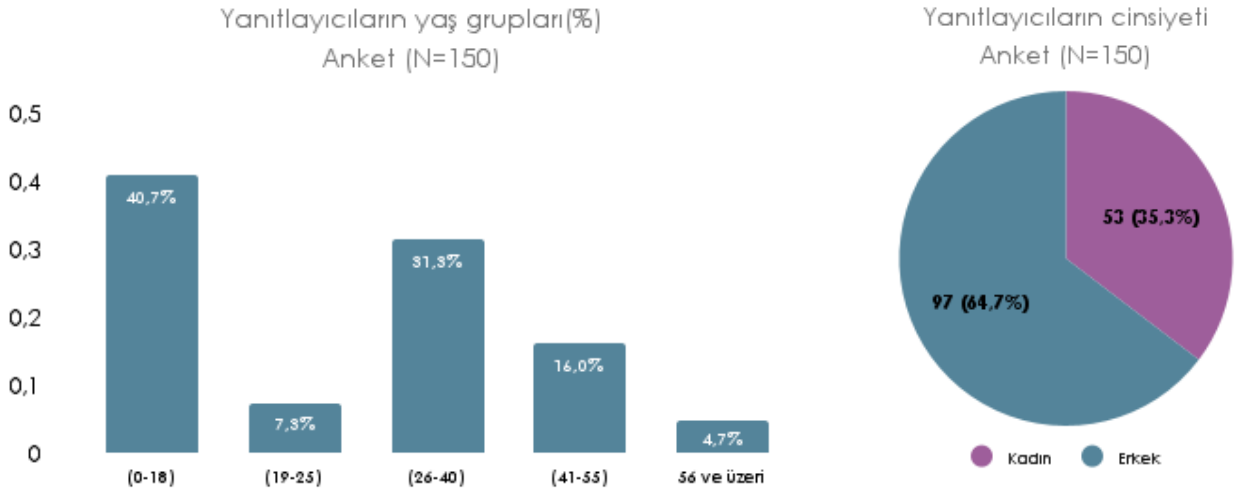
6.1. Araştırma Katılımcılarının Profili

Şekil 2'de gösterildiği gibi, anket örnekleme oranında erkek ve %35,33 oranında kadın katılımcılardan oluşmuştur. Derinlemesine mülakat ve odak grup tartışmalarında %39 kadın ve %61 erkek katılımcıyla cinsiyet farkı biraz daha az olmuştur (bkz. Tablo 1). Anket katılımcılarının çoğunluğu 0-18 yaş (%40,7), 26-40 yaş (%31,3), 41-55 yaş (%16), 19-25 yaş aralığında (%7,3) ve 56 yaş üstündedir (%4,7).⁹² Derinlemesine mülakatlarda ve odak grup tartışmalarında 57 araştırma katılımcısı 18 yaşın altında ve 68 katılımcı 18 yaşın üstündedir. Kalitatif araştırma katılımcılarının neredeyse yarısı (%46) bizzat engelli bireylerden, kalan katılımcılar da engelli bireyler adına konuşan aile üyeleri/bakım verenlerden (%54) oluşmaktadır.

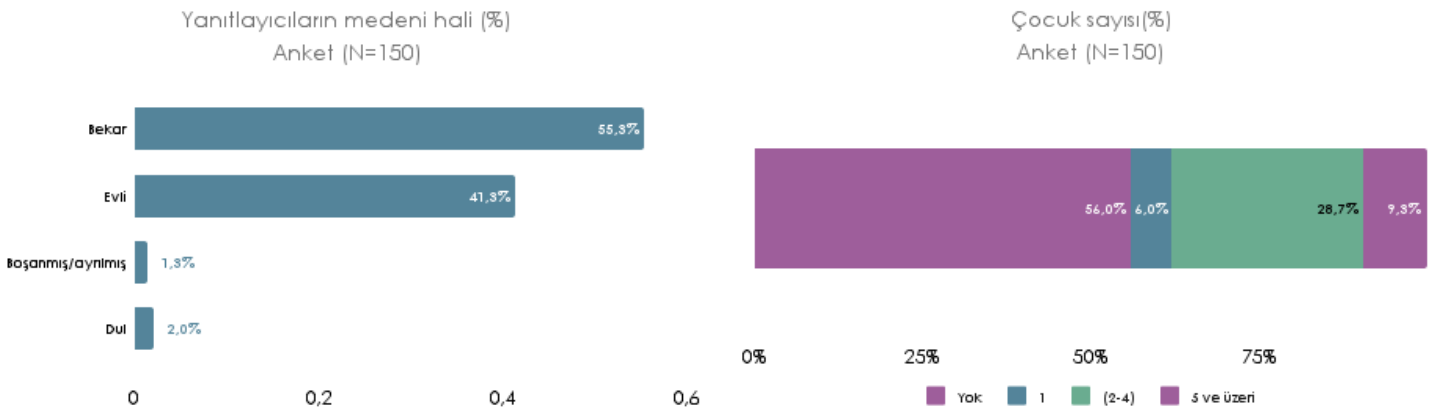
Anket katılımcılarının yarısından fazlası bekar, %41'i evli ve %3'ü boşanmış veya eşinden ayrılmıştır. Katılımcıların %56'sı hiç çocuğu olmadığını bildirirken, %28'i 2-4 çocuk, %9,3'ü 4'ten fazla çocuk sahibi olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların %48'i Afgan vatandaşı, %42,7'si Suriye vatandaşı, %2,7'si İran vatandaşıdır.

92. 0-18 yaş grubundaki araştırma katılımcıları için araştırma (anketler, derinlemesine mülakatlar ve odak grup tartışmaları) bu kişilerin adına asli bakım verenleriyle (aile üyeleriyle) yapılmıştır.

Şekil 2: Anket katılımcılarının yaş ve cinsiyet dağılımı (%)

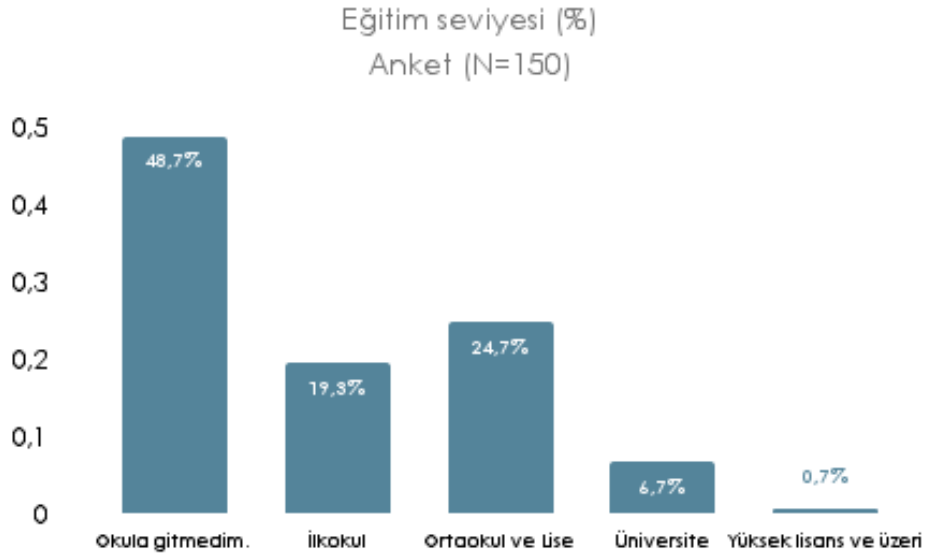

Şekil 3: Anket katılımcılarının medeni durumu ve çocuk sayısı (%)

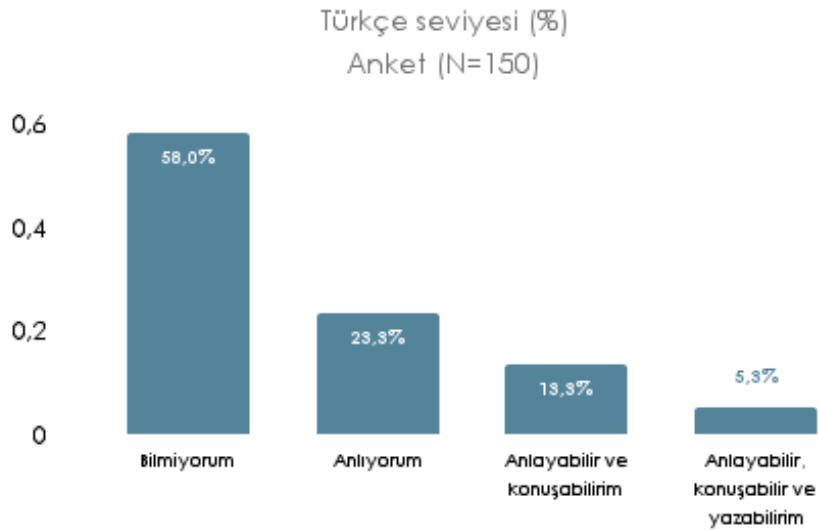
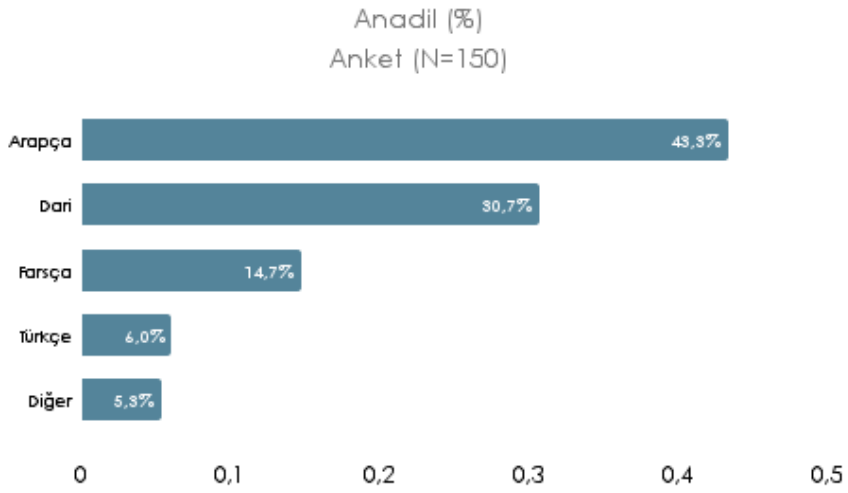

Anket katılımcılarının neredeyse yarısı hiç okula gitmediklerini bildirmiş, %24,7'si ortaokul veya lise mezunu, %19,3'ü ilkökul mezunu, %7,4'ü üniversite veya daha yüksek bir okul mezunu olduğunu belirtmiştir. Katılımcılar arasında en yaygın dil Arapçadır (%43,3), onu Dari dili (%30,7) ve Farsça (%14,7) takip etmektedir. Anket örnekleminin yarısından fazlası hiç Türkçe bilmediğini bildirmiştir. Aşağıda Şekil 5'te gösterildiği gibi, %23,3'ü Türkçeyi anlamakta, %13,3'ü Türkçeyi hem anlamakta hem de konuşabilmektedir.

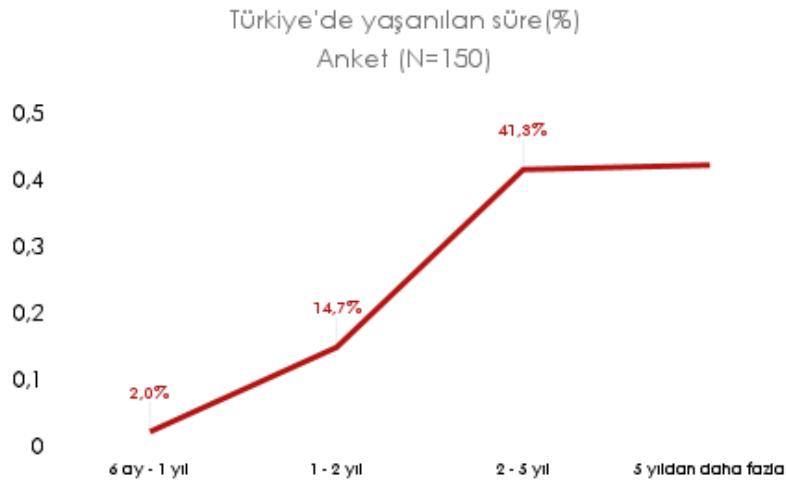
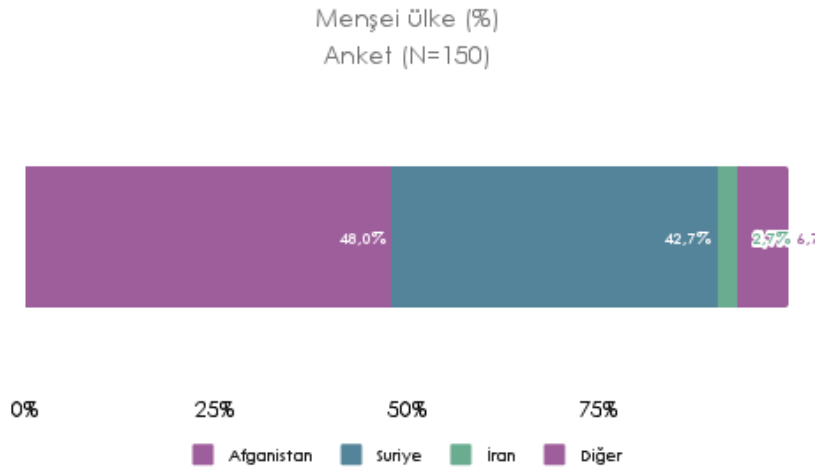
Şekil 4: Eğitim seviyesi (%)

Şekil 5: Ana dili ve Türkçe dil seviyeleri (%)

Şekil 6: Menşei Ülke ve Türkiye'ye geliş zamanı (%)

Şekil 7: Yaşam Koşulları

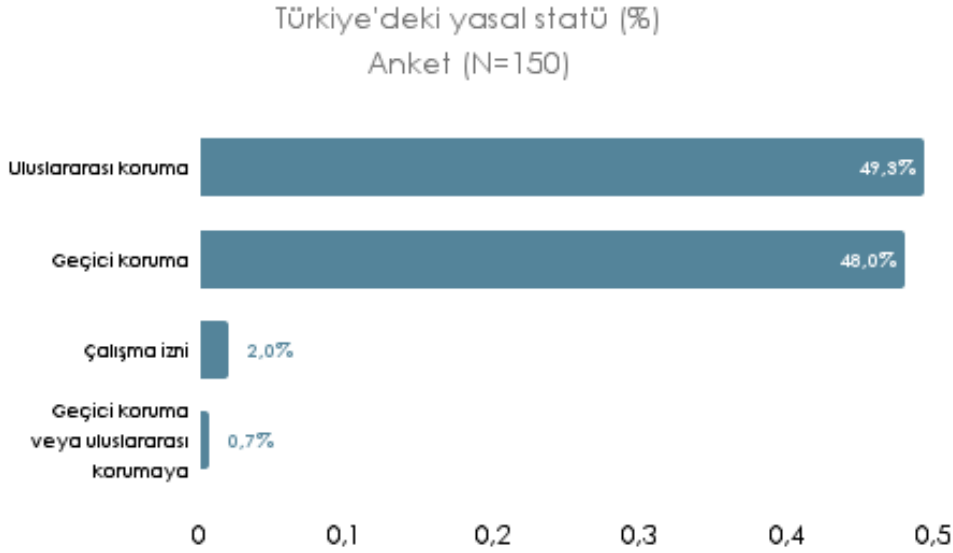

Anket katılımcılarının neredeyse tamamı (%97) Türkiye'ye aileleriyle gelmiştir ve aileleriyle yaşamaktadır. Yasal statü açısından, katılımcıların %49,3'ü uluslararası koruma altındaki kişilerden, %48'i geçici koruma altındaki Suriyelilerden oluşmaktadır ve küçük bir kısmı (%2) çalışma iznine sahip olduklarını belirtmiştir.

Anket katılımcılarının çoğunluğu Türkiye'ye yeni gelen kişiler değildir: %42'si 5 yıldan uzun süredir, %41'i 2 ila 5 yıldır, %15'i 1

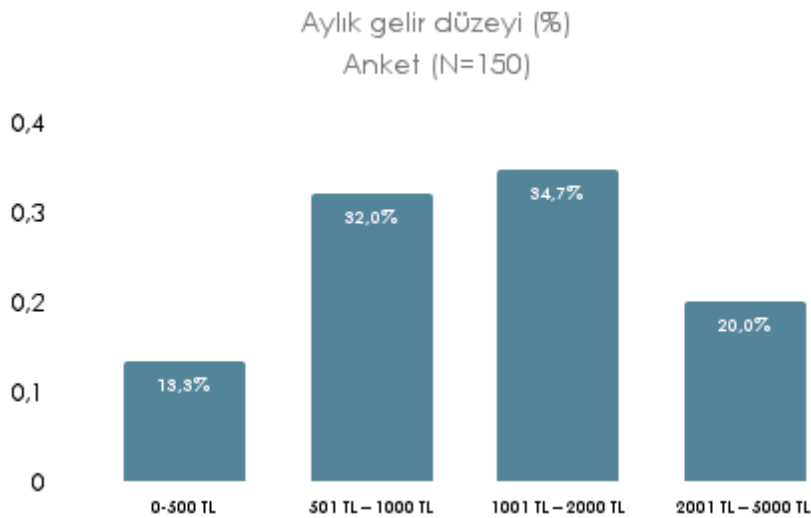
ila 2 yıldır Türkiye'de bulunmaktadır. Anket örnekleminin aksine, derinlemesine mülakatlarda ve odak grup tartışmalarında az sayıda katılımcı 2 yıldan kısa süredir Türkiye'de bulduklarını belirtmiştir. Yasal statü açısından çoğunluğu ya geçici koruma ya da uluslararası koruma altında kayıtlıdır. Sadece birkaç katılımcı kayıtlı olmasına rağmen henüz kimlik kartı alamamıştır.

Şekil 8: Yasal statü

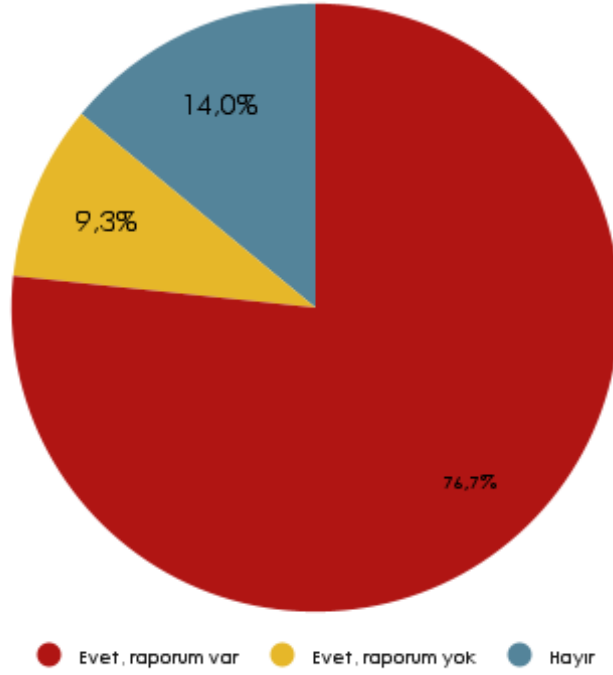

Anket katılımcılarının tümü için yoksulluk ortak bir sorundur zira çoğunluğu aylık hane gelirinin, ulusal net asgari ücretin (2850 TL- yakl. \$ 320) altında olduğunu belirtmiştir. Anket katılımcılarının yaklaşık %10'unun aylık hane geliri 0 ile 500 TL (yakl. \$56) arasındadır, bu da en temel ihtiyaçlarını bile karşılamakta zorlandıklarını göstermektedir.

Şekil 9: Gelir Seviyesi

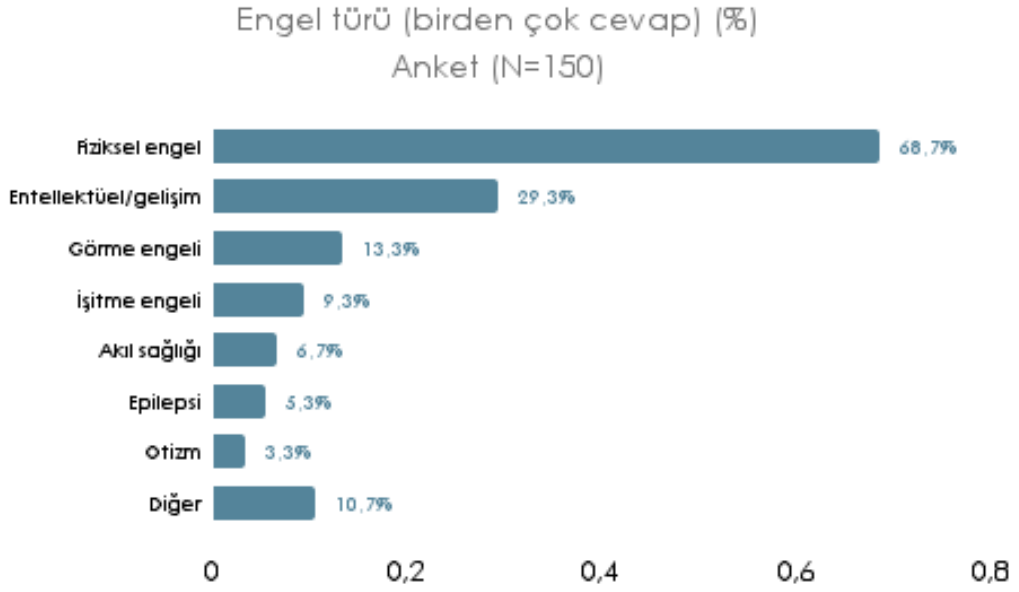

Kendinizi engelli olarak tanımlıyor musunuz?
Anket (N=150)

Washington Group soru setlerine uygun olarak anket katılımcılarına engellilik durumları hakkında bir dizi soru sorulmuştur. Şekil 10'da gösterildiği gibi, katılımcıların %76,7'si kendilerini engelli olarak gördüklerini ve Engelli Raporu (ER) sahibi olduklarını belirtmiştir. %9,3'ü engelli olduklarını ancak engelli raporuna sahip olmadıklarını belirtmiştir. Engelli raporu olmadığını söyleyen tüm anket katılımcıları Afgan vatandaşlarıdır. Afganistan'dan gelen katılımcıların %70,8'i ve Suriye'den ve diğer ülkelerden gelen katılımcıların tümü kendilerini engelli olarak görmektedir. Engellilik türünü belirtmeleri istendiğinde, anket katılımcılarının çoğunluğu fiziksel engelli olduklarını söylemiş (%68,7), diğer katılımcılar zihinsel /gelişimsel engelli (%29,3), görme engelli (%13,3), işitme engelli (%9,3) ve ruh sağlığı engelli (%6,7) olduklarını belirtmiştir.

Anket katılımcılarının %82,7'si gözlük takmayan kişilerdir. %61'i görmede zorluk yaşamadıklarını belirtmiştir ancak yaklaşık %38'i görmede biraz zorlandıklarını veya hiç göremediklerini söylemiştir. Büyük bir çoğunluğu (%92) işitme cihazı kullanmamaktadır. Anket katılımcılarının yaklaşık üçte biri işitmede biraz ve çok zorluk yaşadıklarını bildirirken %4'ü hiç duyamadıklarını söylemiştir. Hareket etmek için bir ekipman kullanıp kullanmadıkları veya birinden yardım alıp almadıkları sorulduğunda, anket katılımcılarının yaklaşık %20'si "başkalarının yardımıyla" hareket ettiklerini söylerken bir kısmı tekerlekli sandalye (%12) ve baston kullandıklarını belirtmiştir. Anket katılımcılarının yarısı bu soruya "diğer" cevabını verirken tam olarak nasıl hareket ettiklerini belirtmemiştir.

Odak grup tartışmalarında ve derinlemesine mülakatlarda araştırma katılımcılarına engellilik durumlarıyla ilgili sorular da sorulmuştur. Aşağıda Tablo 2’de gösterildiği gibi, katılımcıların çoğu fiziksel veya çoklu engelli olduklarını belirtmiştir. Bazıları engellilik durumlarının doğuştan olduğunu söylemiştir ancak bazı araştırma katılımcıları savaş/çatışma ile ilgili yeni veya ilave engelleri oluştuğunu ifade etmiştir.

“Savaş sırasında engelli oldum. Bir bacağımı kaybettim. Sadece bacağımı kaybetmedim aslında, evimi, ülkemi de kaybettim.” (Erkek, Suriyeli, 27)

“Görme engelim var. Ayrıca savaş sırasında epilepsi nöbetleri geçirmeye başladım.” (Kadın, Suriyeli, 41)

Çoğunun engelli raporu olsa da birkaç katılımcı dil bariyeri nedeniyle aldıkları engelli raporunun kendi engellilik durumlarını doğru yansıtmadığını söylemiştir.

“Ülkemde bir mayın patlaması sonrasında engelli oldum. Fiziksel ve zihinsel engelim var. Sağlık raporu almak için hastaneye gittiğimde Türkçe konuşamıyordum ve kendimi net bir şekilde ifade edemedim. Verdikleri engelli raporumda engellilik oranım düşük görünüyor, o yüzden maddi yardım başvurusu yapamıyorum.” (Erkek, Afgan, 55)

Tablo 2: OGT ve DM katılımcılarının engellilik türleri

Engellilik Türü	Ankara	İzmir	Kayseri
Fiziksel	18	12	16
Zihinsel	3	3	8
İşitme	0	3	1
Görme	3	3	5
Çoklu	21	21	6
Entelektüel	0	2	3
Otizm	0	0	5
Epilepsi	0	0	1
Down	0	1	0
Toplam	45	45	45

Derinlemesine mülakat ve odak grup tartışmalarında görme engeli olan bazı katılımcılar yardımcı akıllı telefon uygulamaları kullandıklarını belirtirken anket katılımcılarının hiçbiri destekleyici teknoloji cihazlarını kullandığını söylememiştir. Anket katılımcılarının neredeyse yarısı ana dilinde iletişim kurmada zorlanmadıklarını belirtirken, diğer yarısı biraz veya çok zorlandıklarını söylemiştir. Kendilerine bakmakta hiç zorlanmadıklarını söyleyen ve kendilerine bakmakta biraz veya çok zorlandıklarını söyleyen anket katılımcılarının sayısı eşit olmuştur. Ancak %67,3'ü bir yıldan uzun bir süredir günlük kişisel bakım, ev işi, alışveriş ve çalışma gibi günlük işleri yapmalarını engelleyen bir sağlık sorunu olduğunu ifade etmiştir. Kendi ihtiyaçlarını karşılama konusunda, katılımcıların %40,7'si kendilerini tamamen başkalarına bağımlı, %44,7'si kısmen bağımlı, %14,7'si bağımsız olarak tanımlamıştır. Afgan katılımcıların çoğunluğu kısmen bağımlı cevabını seçerken, Suriyeli ve diğer katılımcılar tamamen bağımlı cevabını seçmiştir. Neredeyse tüm katılımcılar (%95,3) engellilikleriyle ilgili olarak asıl bakım verenlerinin aile üyeleri olduğunu söylemiş ve çoğu aldıkları bakımdan memnun olduklarını ifade etmiştir.

Anket katılımcılarının çoğunluğu (%70) bir şeyleri hatırlamakta veya konsantre olmakta farklı seviyelerde zorluklar yaşadıklarını söylemiştir. Afgan katılımcıların %52,8'i hatırlamakta ve konsantre olmakta zorluk yaşadığını belirtmiştir ve bu oran Suriyeli ve diğer katılımcılarda biraz daha düşük olmuştur (%50). Psikososyal koşullarla ilgili olarak, yüksek sayıda katılımcı (%72,2) her gün endişeli, kaygılı veya gergin hissettiklerini ancak bu duygulara karşı herhangi bir ilaç almadıklarını ifade etmiştir. Daha iyi bir ifadeyle, anket katılımcılarının neredeyse yarısı (%49,3) her gün depresif hissetmektedir ancak bunlar içinde sadece küçük bir grup depresyon ilacı kullanmaktadır (%20,7).

Her iki soruda da Suriye'den katılımcılar, Afganistan'dan ve diğer ülkelerden gelen katılımcılara göre daha yüksek oranda olmuştur. Katılımcıların yarısı çoğu gün veya her gün çok yorgun/bitkin hissettiklerini söylemiştir. Bu durum yine Suriyeli katılımcılar arasında anlamlı şekilde daha yüksektir. 28 yaşında ve görme ve fiziksel engeli olan Suriyeli bir araştırma katılımcısı, bitkin hissetmesinin asıl nedeninin geçinmek için günlük işlerde çalışmak zorunda kalmak (ör. atık toplamak) olduğunu söylemiştir. Anket katılımcılarının yarısı özgüvenlerinin olmadığını, çoğunluğu da engelleri nedeniyle gergin/kaygılı hissettiklerini (%66) belirtmiştir. Anket sonuçları Afgan katılımcıların da engelleri nedeniyle kendilerini güvensiz hissettiklerini, ancak diğer uyruklara sahip katılımcıların güvensiz hissettiklerini belirtmediğini ortaya koymuştur. Derinlemesine mülakatlarda ve odak grup tartışmalarında araştırma katılımcıları psikososyal konuları detaylı olarak ele almıştır. Birden fazla engeli olan (ve aynı zamanda engelli 2 çocuğu olan) Suriyeli bir katılımcının belirttiği gibi, kaygı ve depresyon hisleri çocukları ve ülkesi için bir gelecek ümidi olmamasından kaynaklanmaktadır. Diğer bazı katılımcılar, kaygı, depresyon ve günlük hayattaki bitkinlik hislerini kötüleştiren etmenler arasında maddi zorlukları, işsizliği ve kendi ihtiyaçlarını karşılayamamalarını saymıştır. Anket katılımcılarının çoğunluğu engelli bireylerin kendi ihtiyaçlarını karşılaması için yeterli finansman olmadığını (%78,7) ve yeterli binaların olmadığını (%84) belirtmiştir. Suriyeli olmayan ve üçüncü bir ülkeye yerleştirilmeyi bekleyen katılımcılar da yerleştirme için uzun süre beklemeleri nedeniyle psikolojik sıkıntı yaşadıklarını ifade etmiştir.

6.2. Barınma, yaşam koşulları ve günlük hayata katılım

Neredeyse tüm anket katılımcıları (%97), aileleriyle birlikte kiralık evlerde yaşadıklarını (%98) belirtmiştir. Bu durum barınmaya ilişkin kalitatif verilerle de doğrulanmıştır ve derinlemesine mülakatlarda ve odak grup tartışmalarında tekrarlayan temalardan biri araştırma katılımcılarının barınacak yer bulmada yaşadığı zorluklardır. Çoğu katılımcı, özellikle kalabalık haneler söz konusu olduğunda ev sahiplerinin “yabancılara” ev kiralamak istemediğinden bahsetmiştir. Bazı katılımcılar kendi uyruklarından olan kişilerin oluşturduğu gayri resmi destek ağları üzerinden ödeme yaparak barınacak yer bulduklarını ifade etmiştir. Bazılarından taşınma öncesinde Türk bir kefil bulmaları istenmiştir. Tekrarlayan temalardan biri de yaşadıkları yerlerin kötü koşullarıdır; katılımcılar bu yerleri küçük, eski ve sağlıksız olarak tanımlamıştır. Çoğu durumda katılımcılar erişilebilirlik ihtiyaçlarına da uygun olan, daha iyi bir yer için gerekli maddi imkanları olmadığını söylemiştir. Bazı katılımcıların ifadesiyle:

“Yaşamak için düzgün bir yer bulmak gerçekten çok zor oldu. İlk olarak kimse evini yabancılara kiralamak istemiyor ama bizim durumumuzda bu daha zordu çünkü on kişilik bir aileyiz. Sonunda çok iyi olmayan bir ev kiraladık çünkü daha iyisine paramız yetmiyor. Bu koşulları kabul etmekten başka seçeneğimiz yok.” (Erkek, Suriyeli, 46)

“Bu evin koşulları engelli bir kişi için hiç uygun değil. İlk olarak ev çok nemli ve küflü. Çok küçük, sadece iki odası var. Kulübe gibi. Yeterli sayıda yatağımız veya kanepemiz yok. Aylık 200 TL ödüyoruz”. (Kadın, Suriyeli, 41)

Anket katılımcılarının çoğunluğu için, yaşadıkları yer, evin içinde engellilikle ilgili hareket kısıtları (%68,7) ve evin girişinin erişilemez olması (%31) nedeniyle hayatlarını zor veya çok zor hale (%74) getirmektedir. Aşağıdaki ifadelerle ilgili görüşlerini belirtmeleri istendiğinde, çoğu katılımcı⁹³ engellilik durumlarının ev içindeki hareketlerini (%72,7) ve evlerine erişimi (%80,7) sınırladığı ifadesine tamamen katıldığını veya katıldığını belirtmiştir. Katılımcıların %63,4’ü mahallelerinde yeterli engelli dostu hizmet olmadığı ifadesine katılırken, %23,3’ü katılmadığını ve %13,3’ü kararsız olduğunu belirtmiştir.⁹⁴

Birçok engelli birey için günlük hayata katılım erişilebilir ulaşım araçlarının ve erişilebilir hizmetlerin olmasına bağlıdır. Mülakat yapılan birçok uzman da, engelli bireyler için yolların, ulaşımın ve hizmetlerin erişilebilirliğinin başlıca engeller olduğunu söylemiştir. Anket katılımcılarının %53,3’, engelli bireyler için uygun ulaşım aracı bulmanın kolay olmadığı görüşüne katılırken, %26’sı bu görüşe katılmamış, %20,7’si kararsız olduğunu söylemiştir. Derinlemesine mülakatlarda ve odak grup tartışmalarında bazı katılımcılar en ucuz ve en erişilebilir ulaşım aracı olduğundan yürümeyi veya belediye otobüslerini kullanmayı tercih ettiklerini belirtmiştir. İzmir’den katılımcılar özellikle toplu taşıma sisteminin (“kolay ve erişilebilir” olarak tanımlamışlardır) günlük hayatlarını kolaylaştırması nedeniyle memnun olduklarını söylemişlerdir. Buna karşılık Ankara’dan bazı katılımcılar belediye otobüslerinin erişilemez olduğunu belirtmiştir. Diğer bazı katılımcılar engelli Türk vatandaşlarına verilen ücretsiz seyahat kartını almak istediklerini ifade etmiştir. Daha pahalı bir seçenek olsa da araştırma katılımcıları hastane gibi zorunlu seyahatler için taksi kullandıklarından bahsetmiştir.

Katılımcıların anlattığı gibi:

“Fiziksel ve zihinsel engeli olan beş yaşında bir oğlum var. Neredeyse iki-üç ayda bir ameliyat oluyor ve düzenli kontrol için onu hastaneye götürmem gerekiyor. Benim için en zor şey bir yere gitmek. Hiçbir zaman oğlumu rahatça hastaneye götüremedim. Otobüse binemiyoruz çünkü tekerlekli sandalyesi var. Her seferinde taksiye param yetmiyor çünkü çok maddi sıkıntımız var.” (Kadın, Afgan, 28)

93. Hem “tamamen katılıyorum” hem de “katılıyorum” seçeneklerinin yer aldığı bu tip anket sorularında, rapor içindeki sonuçlarda aksi belirtilmediği müddetçe her iki seçeneğin toplam yüzdesi gösterilmektedir.

94. Anket sonuçları, anket içinde “Kararsızım” seçeneğinin çok sık yer aldığını göstermektedir. Bu durum, literatürde belirtildiği gibi, farklı şekillerde yorumlanabilir. İlk olarak katılımcılar bilişsel çabayı en aza indirirken aynı zamanda soruya bir yanıt vererek araştırmacıyı memnun etmek için tercih etmiş olabilir. İkinci olarak katılımcılar gerçekten bir fikre sahip olmayabilir veya katılmakla katılmamak arasında bir yerde kalmış olabilir. Daha ayrıntılı bir metodolojik açıklama için bkz.: Evans D. ve Popova A. (2014). [Do you agree or disagree? how to ask the question](#). Dünya Bankası Blogu.

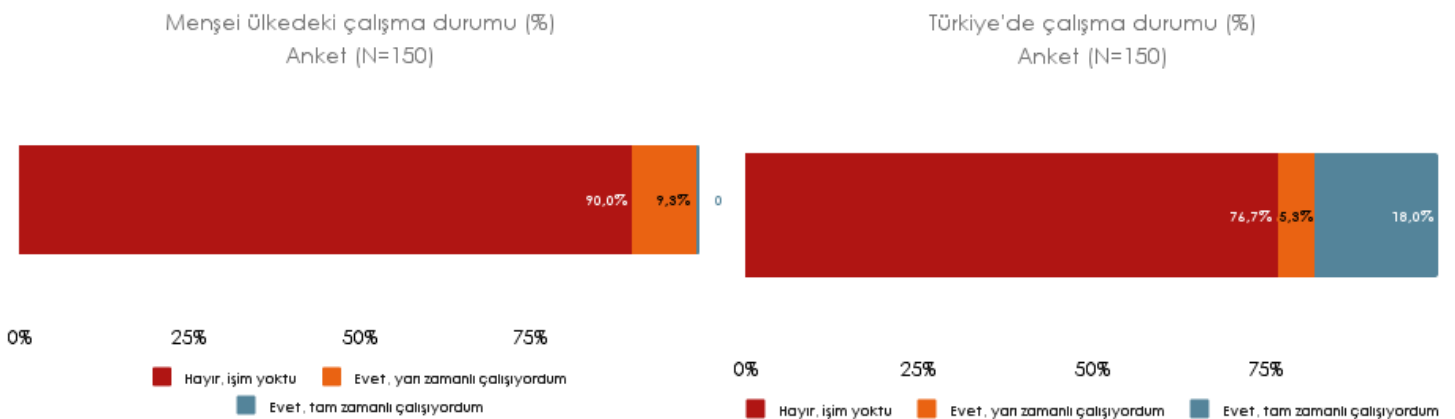
“Otobüse binemem, benim durumumda bu çok zor. Zaten otobüs kartım yok. Hastane gibi çok gerekli durumlar dışında taksi tutmaya param yetmez. O yüzden ben de hiçbir yere gitmiyorum.” (Erkek, Iraklı, 35)

Barınma ve yaşam koşullarıyla ilgili olarak bahsedilen diğer bazı sorunlar insanların mahallelerindeki mülteciler ve engelliler hakkındaki olumsuz görüşleridir. Katılımcıların yarısı (%50,7) insanların mültecilere yönelik olumsuz görüşlerinin barınma konusunda sorun yarattığı görüşüne katılırken, %35,3'ü buna katılmamış, %14'ü kararsız kalmıştır. İnsanların engellilere yönelik olumsuz görüşlerinin bir sorun olduğu görüşüne katılan (%42) ve katılmayan (%39,3) katılımcıların sayısı neredeyse eşit olmuştur; katılımcıların %16,7'si bu konuda kararsız olduğunu belirtmiştir. Bazı katılımcılar, özellikle Ankara'da yaşayan katılımcılar, Ankara'nın bazı mahallelerinde son zamanlarda yoğunlaşan sosyal gerilimler nedeniyle mültecilere yönelik olumsuz tutumlar olduğunu ve güvenlik hissini azaldığını belirtmiştir. Bazı bekar kadın katılımcılar kendilerini güvende hissedecekleri bir barınma yeri bulmanın kendileri için ilave bir zorluk olduğunu söylemiştir:

“Çok zorluk yaşadım. Özellikle Türkçe bilmediğim için ve engelli bekar bir kadın olduğum için. Kendimi güvende hissedeceğim bir eve param yetmiyor. Nihayetinde bazı arkadaşlarımla burayı buldum ve burayı bana ayarlayan kişilere de biraz fazladan para vermem gerekti”. (Kadın, Iraklı, 31)

6.3. İstihdam ve Geçim Kaynakları

Şekil 12: Çalışma durumu (%)

Anket katılımcılarının çoğunluğu Türkiye'ye gelmeden önce çalışmadıklarını belirtirken (%76,7) bazıları tam zamanlı işlerde (%18) bazıları da yarı zamanlı işlerde (%5,3) çalıştıklarını söylemiştir. Şu anda sadece bir katılımcı tam zamanlı bir işte çalışmaktadır ve küçük bir grup yarı zamanlı olarak çalışırken (%9,3) çoğunluk işsiz olduğunu (%90) belirtmiştir. Düzenli çalışma imkanının olmaması odak grup tartışmalarında ve derinlemesine mülakatlarda birçok katılımcı tarafından da dile getirilmiştir. Bazıları Türkiye'ye gelmeden önce düzenli işlerde çalıştıklarını ifade etmiş ancak Türkiye'de şu anda çalıştıklarını söyleyen katılımcıların neredeyse tümü çalışma iznine sahip olmadan çalışmaktadır. Araştırma sonuçlarının gösterdiği gibi, engelli mültecileri istihdamdan dışlayan engeller kimi zaman doğrudan engellilikleriyle ilgilidir ancak çoğu durumda bu engeller destekleyici iş imkanlarının, erişilebilir bilginin ve erişilebilir çevre ve ulaşım araçlarının olmamasından kaynaklanmaktadır.

Çoğu katılımcı, engelli durumu olan bir göçmen olmaları nedeniyle kendilerini "çalıştırılmaz" olarak görmekte, bu durum özgüven eksikliğinin de önemli bir engel olduğunu vurgulamaktadır.

Türkiye'de iki yıldır bulunan ve birden fazla engeli olan bir katılımcı şunları söylemiştir:

"Buraya gelmeden önce ailemle birlikte bir çiftlik evinde çalışıyordum. Şu anda hep evdeyim, görme engelli bir göçmen nasıl bir iş bulabilir ki? Bu imkansız." (Erkek, Afgan, 26).

Diğer bazı katılımcılar çalışmak istediklerini ancak hareket kısıtlılıklarının ve erişilebilirlik sorunlarının iş bulmada önemli engeller teşkil ettiğini söylemiştir. 14 yaşından bu yana fiziksel engelli olan kadın bir katılımcının ifadesiyle:

"Neredeyse her gün bir işte çalışmanın hayalini kuruyorum. Ama tek başıma tekerlekli sandalyede hareket edemiyorum ve ayrıca tek başıma dışarı çıkmaya korkuyorum" (Iraklı, 31).

Şu anda bir işte çalışan katılımcılar (gündelik, yarı zamanlı ve tam zamanlı) ayakkabıcılık, tekstil ve giyim sektörlerinde, temizlik, terzi ve ambalaj işlerinde düzensiz olarak çalıştıklarını söylemiştir. Üç şehrin de iş imkanları olan endüstrileşmiş şehirler olmasına rağmen, kalitatif bulgularda, şu anda bir işte çalıştığını söyleyen katılımcıların sayısı, Kayseri ve Ankara'ya kıyasla İzmir'de daha yüksek olmuştur. Bir işte çalıştığını söyleyen erkek katılımcıların sayısı, kadın katılımcılardan daha yüksektir.

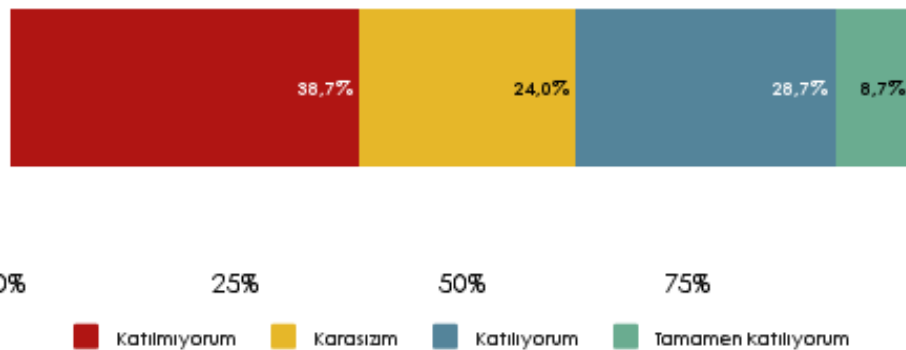
Bu durum aynı zamanda mülteciler için sosyo-ekonomik güçlendirme projesinde çalışan bir uzman tarafından da doğrulanmıştır. Katılımcıya göre, engelli erkek mültecilerin istihdama erişimi, engelli kadın mültecilere göre daha fazladır. Katılımcı, işgücü piyasasının genişletilmesinin, engelli mültecilerin sosyalleşmesini ve psikolojik olarak daha güçlü hissetmelerini sağlayacağını belirtmiştir. Katılımcı şunları söylemiştir:

“Projemiz kapsamında aynı zamanda engelli mülteciler için engellilik derecelerine göre uygun işler bulmaya çalışıyoruz. Ama projemiz esasen işgücü piyasasında sektörel ihtiyaçlara uygun becerilere sahip mültecilerin istihdam edilmesine odaklanıyor. Engelli mültecileri evde üretimle ilgili işlere ve girişimcilik programlarına dahil edebiliyoruz. Ancak işgücü piyasasındaki boşluklarla onları eşleştirmek daha zor oluyor. Bence belediyelerin işlettiği kooperatifler engelli mülteciler için, özellikle kadınlar için uygun çalışma ortamları olabilir çünkü bu şekilde doğrudan üretim sürecine dahil olabilirler ve kendilerini “faydalı” hissedebilirler (Ulusal ölçekli insani yardım STK’sı, erkek).

Erişilebilirliğin istihdam üzerindeki etkisini anlamak için, şu anda bir işte çalışan anket katılımcılarına bazı takip soruları sorulmuştur. Sonuçlara göre, işe gitmek için uygun ulaşım araçlarının bulunması çoğunluk tarafından önemli bir sorun olarak görülmemektedir (%62,6). Ancak aynı zamanda katılımcıların %80,7’si yaşadıkları yerin konumuyla ilgili olarak işyerinin konumu konusunda zorluklar yaşadıklarını belirtmiştir. Bu durum, işyeri ile ev arasındaki günlük seyahatlerin ulaşım aracı dışındaki nedenlerle zorlaştığı anlamına gelebilir. Ayrıca, katılımcıların %47,7’si işyerlerindeki erişilebilirlik sorunları nedeniyle zorluk yaşamaktadır. %47,3’ü engeli nedeniyle işyerindeki hareketlerinin kısıtlandığı görüşüne katılırken, %34,7’si katılmadığını, %18’i kararsız olduğunu belirtmiştir. %46’sı engeli nedeniyle işyerine erişiminin kısıtlandığı görüşüne katılırken, %33,3’ü katılmadığını, %20,7’si kararsız olduğunu belirtmiştir. İşe gitmek için uygun ulaşım aracı bulmakta zorlanmalarıyla ilgili görüşe katılıp katılmadıkları sorulduğunda, katılan (%37,3) ve katılmayan (%39,3) katılımcıların sayısı neredeyse eşit olmuş, kalan %23,3 kararsız olduğunu belirtmiştir. Olumsuz tutumların istihdam üzerinde bir etki yaratıp yaratmadığını değerlendirmek için, katılımcılardan aşağıdaki ifadeyle ilgili görüşlerini belirtmeleri istenmiştir: “İşverenin ve diğer işçilerin aynı işyerindeki mültecilere yönelik olumsuz görüşleri benim için zorluk yaratıyor”. Bu ifadeye katılan (%37,4) ve katılmayan (%38,7) katılımcıların sayısı neredeyse eşit olmuştur. Katılımcıların %24’ü kararsız olduklarını belirtmiştir.

Şekil 13: Çalışma ortamına dönük tutumlar

İşveren ve aynı ortamdaki diğer işçilerin negatif görüşleri (%)
Anket (N=150)

Yoksulluk tüm araştırma katılımcıları için ortak bir sorundur ve birçok kişi dışarıdan yardım alarak geçinmektedir. Ankette katılımcıların %51'i yeterli geliri olmadığını ve nakdi/maddi destek almadıklarını belirtmiştir. Bu arada katılımcıların %43'ü gelirlerinin yeterli olmadığını ancak hükümetten ve diğer kuruluşlardan nakdi/maddi yardım aldıklarını bildirmiştir. Kadın katılımcıların tamamı (%100) ve erkek katılımcıların neredeyse tamamı (%95,9) düzenli gelirleri olmaması nedeniyle engellilikle ilgili gerekli desteği karşılamak için maddi kaynakları bulamadıklarını ifade etmiştir (%80). Odak grup tartışmalarındaki ve derinlemesine mülakatlardaki katılımcıların anlattıkları da geçim kaynakları meselesiyle ilgili bilgi sağlamıştır. Çoğu katılımcı için iş veya düzenli gelir bulmak önemli bir sorun olsa da birçok kişi dışarıdan, özellikle Türk Kızılayı'nın (KIZILAY) uyguladığı Acil Sosyal Güvenlik Ağı (ESSN) programından maddi destek almaktadır.⁹⁵

ESSN kapsamında uygun görülen mülteci hanelere her ay Kızılaykart adlı bir banka kartı aracılığıyla her bir aile üyesi için 155 TL ödenmektedir. Yardım için uygunluk kriterleri arasında aile üyelerinden birinin veya birden fazlasının engelli olması yer almaktadır; bu kişilerin engellilik durumunu gösteren (%40 veya daha fazla) ve yetkili bir kamu hastanesi tarafından verilen bir engelli raporu sunmaları gereklidir.⁹⁶ Engelli raporları kişinin sağlık durumuna bağlı olmak üzere kalıcı olarak veya geçici bir dönem için verilmektedir. 2020'de ESSN'den faydalanan 1,7 milyon kişiden tahmini olarak 10.093 faydalanıcı engelli kişilerdir ve bunların %59'u erkek, %41'i kadındır.⁹⁷ Araştırma bulgularının gösterdiği gibi, ESSN birçok katılımcı için asıl veya tek gelir kaynağıdır ancak katılımcılar yine de ciddi maddi zorluklarla karşı karşıya kalmaya devam etmektedir:

"12 yaşımdayken elektrik çarpması nedeniyle kolumu kaybettim. Suriye'deyken inşaat şantiyelerinde iş bulabiliyordum ama burada iş bulamıyorum. Ekonomik durumun gerçekten kötü, sekiz çocuğum var. Bir çocuğum savaş yüzünden kısmi işitme kaybı yaşadı. Burada tedavi oldu, şimdi durumu daha iyi. Diğer bir çocuğum kolundan sakatlandı, o da tedavi oldu ama hala iyileşemedi. KIZILAY'dan 800 TL alıyorum. Bazen oğlum günlük işlerde çalışıyor." (Erkek, Suriyeli, 46)

"20 yıl önce yapılan yanlış bir tedavi nedeniyle fiziksel engelli oldum. KIZILAY tek gelir kaynağım. Aylık 1050TL alıyorum." (Kadın, Iraklı, 41)

"Görme engelim var. Suriye'deyken bir kamu kuruluşunda çalışıyordum ama burada neredeyse tamamen karıma ve iki çocuğuma bağımlı olarak yaşıyorum. Engelli olduğum için çalışamıyorum. KIZILAY'dan her ay maddi destek alıyoruz." (Erkek, Suriyeli, 30)

95. ESSN, Türkiye'de kayıtlı mültecilerin temel ihtiyaçlarını karşılamasını sağlamak üzere var olan ulusal sosyal yardım programlarını tamamlayan geniş ölçekli bir nakit yardımı programıdır. AB ve üye devletler tarafından finanse edilen program ilgili bakanlıklar, Göç İdaresi ve KIZILAY tarafından yürütülmektedir. ESSN programıyla ilgili ayrıntılı bilgi için [bkz.](#)

96. ESSN hakkında daha fazla bilgi için, Engellilik ve Sağlık Raporları [websitesinde](#) mevcuttur.

97. World Food Programme. (2020). [Turkey Annual Country Report: Country Strategic Plan 2020-2021](#)

Bu arada bazı katılımcılar hiçbir maddi destek almadıklarını belirtmiştir:

*“Hiçbir kurumdan destek almıyorum. Çocuklarım bazen gündelik işlerde çalışarak aylık 1500-2000TL kazanıyorlar ve tek gelirimiz bu.”
(Kadın, Suriyeli, 45)*

11 yaşındaki hem fiziksel hem zihinsel engelli oğluna bakan bir kadın katılımcı da hiçbir destek almadığını söylemiştir:

“Afganistan'dayken öğretmenlik yapıyordum ama burada sadece engelli çocuğuna bakan bir anneyim. Onu tek başına bırakamam. Hiçbir maddi destek de almıyorum.”

Tüm araştırma sahalarında KIZILAY (ESSN programı sayesinde) katılımcıların maddi destek aldığı kuruluşlar arasında en fazla anılan kuruluş olmuştur. Kayseri'den bazı katılımcılar ayrıca ARSA ve İHH İnsani Yardım Vakfı'ndan bahsetmiştir; İzmir'den katılımcılar ise belediye ve sosyal hizmetler il müdürlükleri gibi kamu kuruluşlarından maddi destek aldıklarını belirtmiştir.

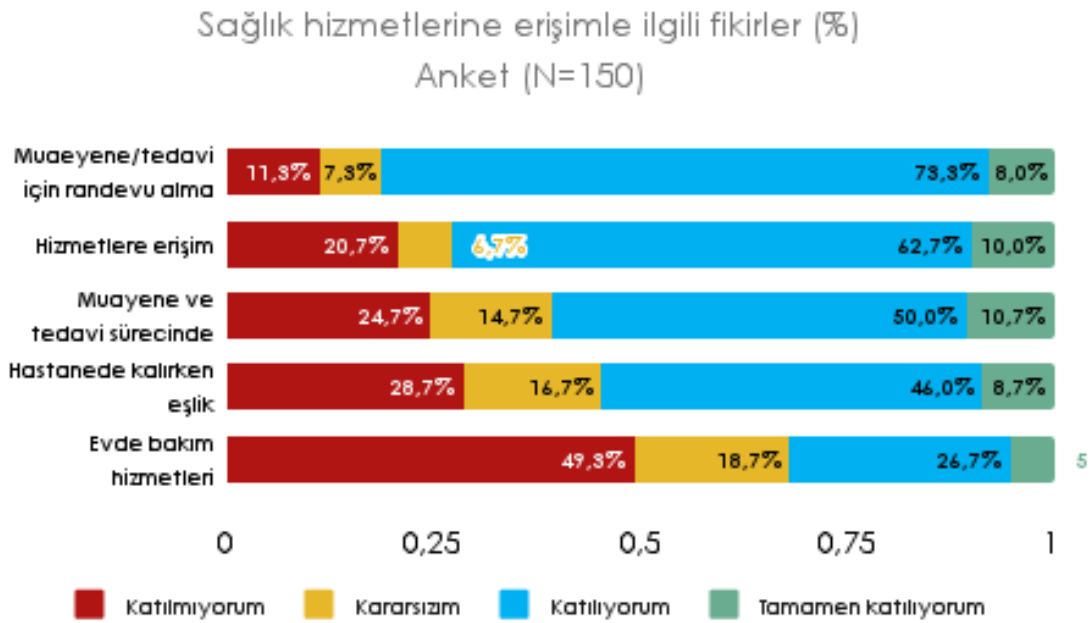
Ulusal ölçekli bir insani yardım STK'sından bir uzman, engelli mültecilere sunulan diğer ödeme türleri hakkında daha fazla bilgi vermiştir. Bu uzman, engelli mültecilerin (uluslararası koruma altında olanlar), yaşadıkları ildeki valilik tarafından talepleri onaylanırsa Türk vatandaşlarına verilen engelli yardımından faydalanabileceğini belirtmiştir. İllere göre uygulamalarda farklılıklar olabildiğini vurgulayan katılımcı, aynı zamanda bazı belediyelerin engelli mültecilere (hem geçici koruma altındakilere hem de uluslararası koruma altındakilere) maddi yardım ve diğer türden yardımlar sunduğunu belirtmiştir. Katılımcı, çoğu durumda belediyelerin engelli mültecilere doğrudan yardım vermediğini ancak genellikle bu mültecileri, belediyelerin uygulama ortağı olarak katıldığı projeler kapsamında yardımlara/hizmetlere dahil ettiğini eklemiştir.

6.4. Sağlık hizmetlerine ve sosyal hizmetlere erişim

Anket katılımcılarının çoğunluğu (%72,7), sık sık sağlık hizmetlerine ulaşmaları gerektiğini belirtmiştir. Menşe ülkelere göre bölünmüş verilerle ilgili olarak, Afganlar sık sık sağlık hizmetine ihtiyaç duyduklarını, Suriyelilerin ve diğer ülkelerden kişilerin çoğunluğu zaman zaman sağlık hizmetine ihtiyaç duyduklarını ifade etmiştir. En çok hangi sağlık hizmeti sağlayıcılarına ihtiyaç duydukları sorulduğunda %60'ı hastanelere ihtiyaç duyduklarını belirtmiş, hastaneleri pratisyen hekimler veya aile hekimleri (%20,7), hekim olmayan birinci basamak sağlık hizmeti sağlayıcıları (%8,7) ve acil bakım merkezleri (%8) izlemiştir.

Takip sorularında katılımcılara, tıbbi hizmetlerin erişilebilirliği konusunda aşağıdaki ifadeleri değerlendirmeleri istenmiştir: %81,3'ü "Tedavi için randevu almanın erişilebilir olduğu" ifadesine katılırken, %11,3'ü katılmadığını, %7,3'ü kararsız olduğunu söylemiştir. Katılımcıların çoğunluğu (%72,7) hizmetlerin erişilebilir olduğu ifadesine katıldığını, bazıları da katılmadığını (%20,7) ya da kararsız olduklarını (%6,7) ifade etmiştir. Katılımcıların biraz küçük bir yüzdesi (%54,7) hastanede kaldıkları dönemde refakatçi ayarlamalarının erişilebilir olduğu ifadesine katılırken, %28,7'si katılmadığını, %16,7'si kararsız olduğunu söylemiştir. Katılımcıların neredeyse yarısı evde bakım hizmetlerinin erişilebilir olduğu ifadesine katılmadığını, %32'si katıldığını, %18,7'si kararsız olduğunu belirtmiştir.

Şekil 14: Tıbbi hizmetler

Derinlemesine mülakatlarda ve odak grup tartışmalarında katılımcılardan sağlık hizmetlerine erişimde yaşadıkları deneyimleri detaylı olarak anlatmaları istenmiştir. Anket sonuçlarını doğrular şekilde birçok katılımcı sağlık hizmetlerine erişimden ve düzenli kontrol ve tedavilere gidebilmekten memnun olduklarını dile getirmiştir. Yine de anlamlı sayıda katılımcı sağlık hizmetlerine erişimde iki önemli engel olarak maddi zorluklardan ve dil engelinden bahsetmiştir. Acil durumlar dışında sağlık hizmeti sağlayıcılara gitmeme gerekçeleri arasında reçete edilen ilaçların masrafını karşılayamama, hastaneye gitmek için ulaşım masrafını karşılayamama yer almaktadır. Afganistan, İran ve Irak'tan uluslararası koruma statüsündeki bazı katılımcılar, Türkiye'de mevcut olmayan belli ilaçlara ve tıbbi tedavilere erişmek için hızlı şekilde üçüncü bir ülkeye yerleştirilmek istediklerini dile getirmiştir.

Yaygın şekilde dile getirilen diğere bir zorluk dil engelidir. Öte yandan birçok hastanede Arapça tercümanın bulunması nedeniyle bu engel Arapça konuşan katılımcılar için daha az sorun teşkil etmektedir; Farsça, Dari dili veya Peştunca tercümanların olmaması özellikle randevu almaya veya doktorlarla iletişim kurmaya çalışan Afgan katılımcılar için daha önemli bir zorluktur. Bazı katılımcılar hastaneye giderken ayrıca ücret ödeyerek tercüman tuttuklarını belirtmiştir. Afgan mültecilerle yapılan odak grup tartışmasında araştırma katılımcıları bu konuda benzer deneyimlerini paylaşmıştır:

“Dil engeli her zaman bir sorun. Bazen hastaneye benimle gelmesi için bir tercüman tutmam gerekiyor (Kadın, 30)”

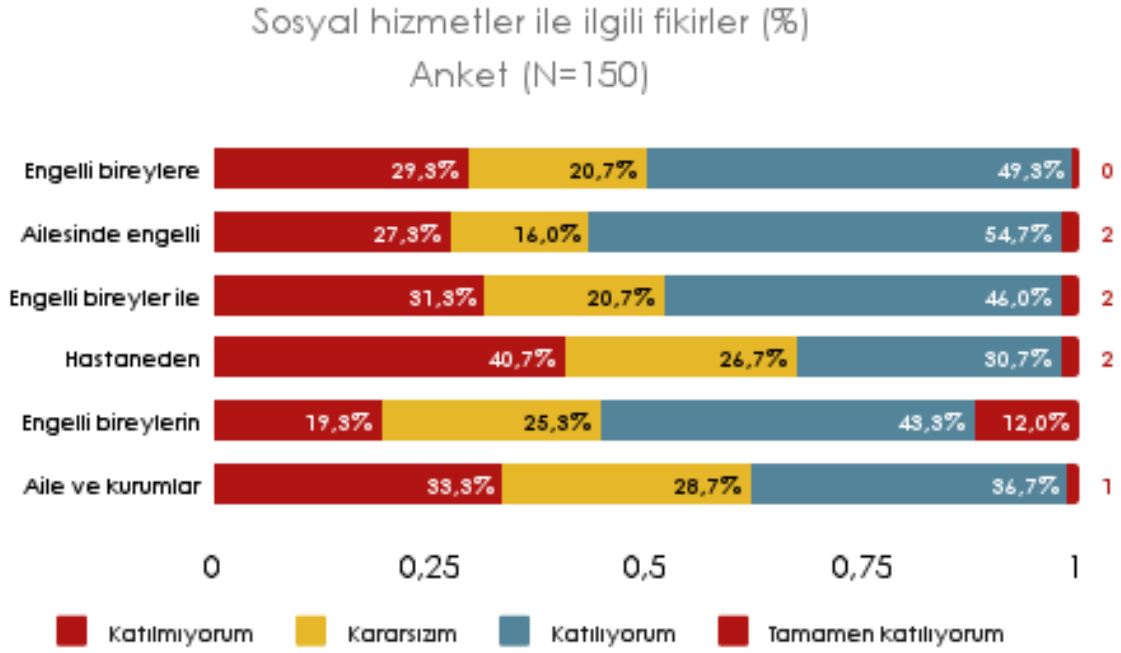
“Her seferinde hastaneye giderken bana tercümanlık yapmaları için iki çocuğumu da götürmek zorundayım (Erkek, 40)”

“Devlet hastanesine gitmeyi tercih ediyorum ama tercüman yardımı olmadan randevu almak gerçekten zor. Ayrıca doktorlarla iletişim kurmaya çalışırken de tercüman olması çok faydalı olurdu (Erkek, 38)”

“Çocuğumu psikoterapistte götürmek zorunda kaldım, tercüman olmadan görüşmek çok zordu.” (Kadın, 31)

Yukarıda bahsedilen sağlık hizmeti sağlayıcılarına ek olarak, bazı katılımcılar gerektiğinde birincil temas noktalarının göçmen sağlık merkezleri olduğunu söylemiştir. Bu merkezlerin özellikle dil engelini aşmak için faydalı olduğunu çünkü buralarda ana dillerini konuşan personel bulmanın kolay olduğunu vurgulamışlardır. Katılımcıların tercüme desteği ve sağlık sistemi, engelli raporu ve sağlıkla ilgili diğere meselelerde bilgi aldıklarını söyledikleri STK'lardan bazıları ARSA, KIZILAY, Sığınmacı ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği'dir (ASAM). Sığınma başvuruları kısa süre önce reddedilen bazı katılımcılar bunun sonucunda sağlık hizmetlerine erişimlerini de kaybettiklerini eklemiştir. Irak'tan gelen ve işitme kaybı olan bir katılımcı, sığınma başvurusu kısa süre önce reddedildiği için artık ücretsiz sağlık hizmeti alamadığını söylemiştir.

Sosyal hizmetlere erişim konusunda anket katılımcılarının çoğunluğu engelliler için danışmanlık (%63,3) ve engelli aileler için danışmanlık (%19,3) hizmeti aldıklarını belirtmiştir. Şekil 15'te katılımcıların sosyal hizmetlerin erişilebilirliği konusunda aşağıdaki ifadelerle ne kadar katıldığı veya katılmadığı gösterilmektedir.

Katılımcıların %40,7'si engellilerin hastane tedavilerinin ardından taburcu sonrası bakım hizmeti sunan yerlerin ayarlanması için sosyal hizmetlerin erişilebilir olduğu ifadesine katılmazken, %30,7'si katıldığını, %26,7'si kararsız olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların çoğunluğu (%55,3), engellilerin haklarının makro düzeyde savunulması açısından sosyal hizmetlerin erişilebilir olduğu ifadesine katılırken, %19,3'ü katılmamış, %25,3'ü kararsız kalmıştır. Katılımcıların %46'sı engellilerle engellilerin haklarından faydalanmasını sağlayan kurumlar arasında aracı bir nokta olarak hareket etme açısından sosyal hizmetlerin erişilebilir olduğu ifadesine katılmış, %31,3'ü katılmadığını, %20,7'si kararsız olduğunu söylemiştir. Engelli ailelerin kurumlarla bir araya getirilmesinde sosyal hizmetlerin erişilebilirliği konusunda bulgular, bu ifadeye katılan (%36,7), katılmayan (%33,3) ve kararsız olan (%28,7) katılımcıların neredeyse eşit dağılım gösterdiğini ortaya koymuştur.

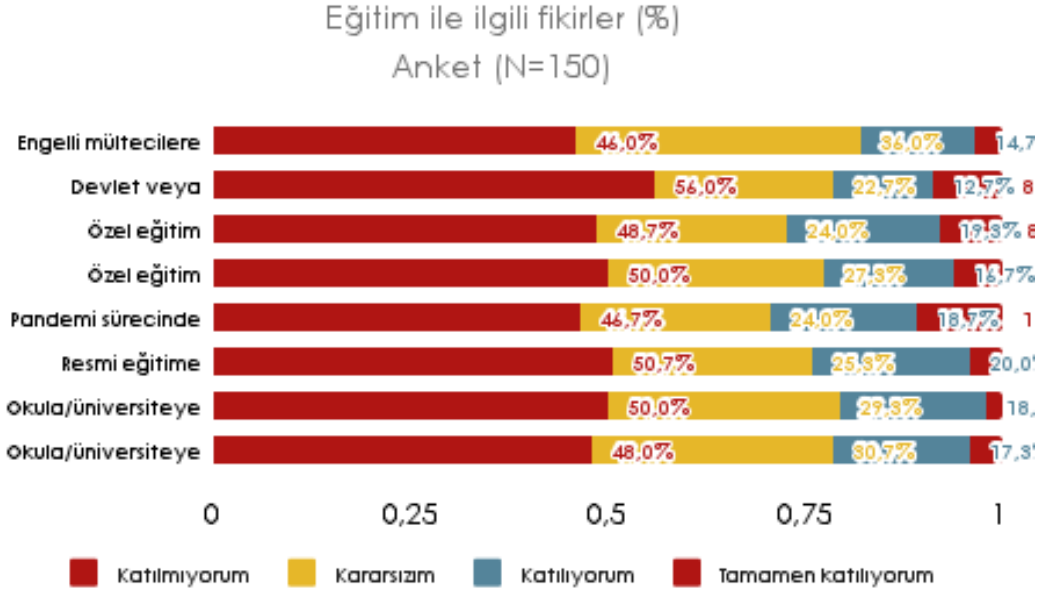
6.5. Eğitime/özel eğitime erişim

Anket katılımcılarının çoğunluğunun okul/üniversite çağına olduğu düşünüldüğünde, eğitime/özel eğitime erişimi etkileyen sorunlar araştırma sonuçlarında ön plana çıkmaktadır. Katılımcıların %84,7'si Türkiye'de bir okula/özel eğitim merkezine devam etmediğini belirtmiş, daha az sayıda katılımcı okula/üniversiteye (%10) veya özel eğitim merkezlerine (%5,3) gittiğini söylemiştir.

İşe erişimle ilgili araştırma sonuçlarında ulaşım önemli bir engel olarak öne çıkmasa da, okula/üniversiteye ulaşmada zorluk (%90,7) eğitime erişimi etkileyen başlıca sorun olarak gösterilmiştir; bu durum, eğitimle ilgili ulaşım sorunlarına dikkat çekmektedir. Danışmanlık hizmetleri veren bir kamu kuruluşundan bir uzman, Ankara'da uygulanan uluslararası bir projede engelli Suriyeli mülteci çocuklara okula gitmeleri için ulaşım sağlandığından bahsetmiştir. Katılımcı, projenin özellikle GK altındaki Suriyelileri kapsadığını ve ulaşım imkanının uluslararası koruma altındaki mültecileri kapsamadığını belirtmiştir. Söz konusu katılımcının ifadesiyle:

“Bu erişilebilirlik sorunları tüm engelliler için geçerli. Restoranlardaki tuvaletleri düşünün. Restoranlarda tamamen erişilebilir tuvalet bulmak çok nadir bir şey. Asansörler, otobüsler, kaldırımlar daha iyi erişilebilirlik için geliştirilebilir. Ancak hizmetlere erişimle ilgili mevzuat engelli Türk vatandaşları için son derece açık. Ankara'da eğitime erişimle ilgili bir sorun yaşarlarsa tek yapmaları gereken yetkililere gitmek oluyor ve sorun çözülüyor. Ama mülteciler dahil olmak üzere engelli yabancılar için durum böyle değil. Engelli yabancılar için mevzuatta belli eksiklikler var.” (Bir kamu kuruluşunun temsilcisi, erkek)

Az sayıda katılımcı da (%4) özel eğitim merkezlerine gitmek için maddi imkanları olmadığından bahsetmiştir. Aşağıdaki ifadelerle ilgili görüşleri sorulduğunda, katılımcıların sadece %21,3'ü “Okula/üniversiteye ulaşmakta zorlanıyorum” ifadesine katıldığını söylemiştir; katılımcıların %48'i katılmamış, %30,7'si kararsız olduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde katılımcıların %50'si “Okula/üniversiteye erişmekte zorlanıyorum” ifadesine katılmadığını belirtmiştir; katılımcıların %20,7'si ifadeye katılmış, %29,3'ü kararsız olduğunu belirtmiştir. Bu çelişkili bulgu bir tür kafa karışıklığından veya sorunun yanlış anlaşılmasından kaynaklanmış olabilir. Katılımcıların %24'ü örgün eğitimi takip etmek için araç ve gereçleri temin etmekte zorlandıkları ifadesine katılırken, %29,4'ü çevrimiçi eğitimle ilgili benzer bir ifadeye katıldıklarını belirtmiştir.

“Özel eğitim merkezlerinde boş yer bulmak mümkün değil” ifadesi hakkında görüşlerini ifade etmeleri istendiğinde, katılımcıların yarısı ifadeye katılmadığını, %27,3’ü kararsız olduğunu, %22,7’si katıldığını söylemiştir. Katılımcıların neredeyse yarısı “Özel eğitim merkezlerine gitmek için maddi kaynak bulmak mümkün değil” ifadesine katılmadığını, %27,3’ü katıldığını ve %24’ü kararsız olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların yarısından fazlası (%56), eğitime erişimle ilgili hükümetten destek aldıklarını ifade ederken, %21,4’ü almadığını, %22,7’si kararsız olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların neredeyse yarısı (%46) öğretmenlerin ve öğrencilerin engelli mülteci öğrencilere karşı olumsuz görüşlere sahip olduğu ifadesine katılmamıştır. %18’i bu ifadeye katılmış, %36’sı kararsız kalmıştır.

Eğitim almış veya almakta olanların sayısı da kalitatif araştırma sonuçlarında anlamlı şekilde düşüktür. Bazı katılımcılar çocuklarının okula devam ettiğini söylerken, diğer bazı katılımcılar STK’ların ve halk eğitim merkezlerinin açtığı dil kurslarına katıldıklarını belirtmiştir. Kayseri’de danışmanlık hizmetleri veren yerel bir kamu kuruluşundan bir uzman, engelli mültecilerin kamu hizmeti sağlayıcıları tarafından sunulan ana akım eğitim ve özel eğitim hizmetlerine zorluk yaşamadan erişebildiğini ancak özel hizmet sağlayıcılarının sunduğu özel eğitim imkanlarından faydalanamadıklarını söylemiştir. Ayrıca çalıştığı kurumun engelli mültecilere ücretsiz danışmanlık verdiğini ve özel eğitim merkezlerinde ve kamu hizmeti sağlayıcılarının sunduğu kurslarda onlara yer bulmakta yardımcı olduğunu eklemiştir.

Özel eğitim merkezlerinin erişilebilirliğiyle ilgili soruya verilen cevaplar da değişkenlik göstermektedir. Bilişsel/zihinsel engelli 13 yaşında bir çocuğu olan bir baba, Kayseri’deki bir özel eğitim merkezi tarafından başvurularının reddedildiğini belirtmiştir:

“Buna (özel eğitime) en çok onun ihtiyacı var çünkü hala okuma veya yazma bilmiyor” (Erkek, Afgan).

Öte yandan İzmir’de özel eğitim merkezleri tarafından çocuklarının kabul edildiğini söyleyen katılımcılar da, reddedildiklerini söyleyen katılımcılar da bulunmaktadır. Reddedilme nedenleri de çeşitlilik göstermektedir; bazı katılımcılar “yabancı” oldukları için, bazıları ise herhangi bir açıklama yapılmadan reddedildiklerini söylemiştir. Özel eğitim merkezlerine gidenler, çocuklarının karşılaştığı zorluklar arasında dil engelini, uyum sorunlarını ve akran zorbalığını saymıştır. İşitme kaybı olan 11 yaşında bir çocuk sahibi bir katılımcı, çocuğunun akranlarıyla yaşadığı zorluklar nedeniyle özel eğitim merkezine artık gitmediğini ve normal okula gitmeye devam etmek istediğini ancak onun da pandemi nedeniyle aksadığını belirtmiştir. Psikososyal desteğin gerekliliğini vurgulayan katılımcı şunları eklemiştir:

“Çocuk büyüdükçe iş daha zor hale geliyor, daha sık ruh hali değişiklikleri yaşıyor. Bunlarla baş etmek için profesyonel psikolojik desteğe ihtiyacı var, ben ona sadece bir yere kadar yardım edebilirim. Keşke yardım alabileceğim merkezler olsaydı, ayrıca özel durumu olan çocuklar için yeni sosyal ortamlara uyum sağlamalarını kolaylaştıracak eğlence yerleri olsaydı.” (Kadın, Suriyeli, 35)

Mülakat yapılan bir uzman da engelli çocuklar eğitime erişemediğinde ailelerin yaşadığı sosyal ve psikososyal sorunlara işaret etmiştir. Katılımcı özellikle annelerin yaşadığı zorlukları şu şekilde açıklamıştır:

“Engelli çocukları olan aile üyelerinin bakım görevlerinden bir süre uzaklaşmaya ihtiyacı var. Okul, eğitim merkezi gibi çocuklarını güven içinde birkaç saatliğine bırakıp biraz dinlenebilecekleri yerlere ihtiyaçları var. Engelli çocuğu olan aileler, özellikle de anneler sosyalleşmek için zaman bulamıyor. Birçok bekar anne görüyoruz, kocaları engelli bir çocuğun sorumluluğunu üstlenemediği için kocası aileyi terk etmiş ve bütün yükü anneye bırakmış. Ama kadınların da özellikle kendi akranlarıyla sosyalleşmeye ihtiyacı var. Bence belediyeler bu tip sorunları aşmak için pratik stratejiler uygulayabilir ve sosyal ağlar üzerinden bu kadınların daha güçlü hissetmesine yardımcı olabilir (Danışmanlık hizmetleri veren kamu kuruluşu, erkek).

Derinlemesine mülakatlarda ve odak grup tartışmalarında bahsedilen engeller arasında okulun uzaklığı ve okula ulaşım ile ilgili erişilemezlik ve maliyet gibi diğer zorluklar ve dil bariyeri yer almaktadır. Birçok katılımcı, engelli mültecilerin eğitime erişimini iyileştirmenin yolları konusunda benzer görüşler paylaşmıştır ve kapsayıcı eğitim için bunların mutlaka değerlendirilmesi gerekmektedir:

“Neden engelli yabancılar için özel eğitim ve öğretim kursları açılmıyor? Ya da neden var olan kurslara bu kişiler dahil edilmiyor?” (18 yaşında zihinsel engelli bir oğlu olan anne, Afgan)

“Engelli vatandaşlarla eşit muamele görmek fena olmazdı; böyle yerler varsa oralara engelli mülteci çocuklar da kabul edilmeli.” (9 yaşında otizmli ikizleri olan anne, Suriyeli)

“Suriyeliler için böyle bir şans yok (özel eğitim merkezleri). Özel bakım, eğitim, ulaşım ve diğer birçok şey için desteğe ihtiyacımız var.” (15 yaşında otizmli çocuğu olan anne, Suriyeli)

“Bu okullara ulaşmak için ulaşım desteği olsa çok faydalı olurdu. Ya da yabancıların yaşadığı bölgelerde yenileri açılabilir.” (4 yaşında fiziksel engelli çocuğu olan anne, Suriyeli)

6.6. Engelliler için var olan özel hizmetlere erişim

Derinlemesine mülakatlarda ve odak grup tartışmalarında katılımcılara engelli bireyler için var olan özel hizmetlere erişimde yaşadıkları deneyimler sorulmuştur. Özel eğitim ve fizik tedavi gibi özel hizmetlere erişen birkaç katılımcı dışında çoğunluğu bunlara erişimle ilgili hiç bilgi sahibi olmadıklarını veya bu hizmetlere erişemediklerini ifade etmiştir. Bazı katılımcılar özel hizmetlere erişimde dil engelinin (Türkçe konuşamama) önemli bir bariyer olduğunu söylemiştir. Otizmli çocuğunun birincil bakım vereni olan bir katılımcı, “yabancı” oldukları gerekçesiyle özel eğitim merkezlerine erişimlerinin reddedildiğini belirtmiştir. Benzer şekilde diğer bazı katılımcılar, rehabilitasyon merkezlerinin “yabancıları” kabul etmediğini eklemiştir. Fizik tedaviye ihtiyaç duyan katılımcılar, bu hizmetlere erişimde maddi zorluklar ve ulaşım sorunları yaşadıklarını anlatmıştır. Odak grup tartışmalarında sadece az sayıdaki araştırma katılımcısı rehabilitasyon merkezlerine erişebildiklerini söylemiştir. Odak grup tartışmalarında yer alan ve İzmir’de yaşayan iki katılımcı çocuklarının bir fizik tedavi merkezine gittiğini söylemiştir. Ne tür iyileştirmeler yapılabileceği sorulduğunda, katılımcılar rehabilitasyon programlarına ve özel eğitim merkezlerine engelli mültecilerin dahil edilmesi için revizyonların yapılmasını ve maddi destek sağlanmasını önermiştir. Ayrıca engelli mülteciler için psikososyal destek verilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Diğer bazı katılımcılar ulaşım yardımı, kültürel ve sosyal yardım da verilmesi gerektiğini söylemiştir.

Araştırma bulguları, insani yardım kuruluşlarının, mülteci hakları kuruluşlarının ve danışmanlık hizmetleri veren yerel kamu kuruluşlarının destek ve hizmetlerde yer alan eksikliklerin bir kısmını karşıladığını göstermektedir ve bu destek ve hizmetler aşağıdaki bölümde anlatılacağı üzere engelli dernekleri tarafından da verilebilir. Ulusal ölçekli mülteci hakları STK’sından bir temsilci, çalıştığı derneğin danışmanlık, bilgilendirme, psikososyal destek yardım mekanizmalarına engelli mültecileri dahil etmeye özellikle dikkat ettiğini belirtmiştir.

Katılımcının vurguladığı gibi, engelli mülteciler yardım istediğinde toplum merkezlerindeki uzmanlar ilk olarak kişinin belli hassasiyetlerine göre bir ihtiyaç değerlendirmesi yapmakta ve bu kişinin güçlendirilmesi için ona özel stratejiler geliştirmektedir (*Mülteci hakları derneği temsilcisi, kadın*). Ulusal ölçekli diğer bir mülteci hakları STK'sından bir temsilci, özellikle engelli mültecilere yönelik devam eden bir projenin ayrıntılarını paylaşmıştır. Proje kapsamında kuruluş koruma ve tıbbi ihtiyaçlar ve eğitime erişim konusunda danışmanlık hizmetleri sunmaktadır. Engelli mültecilere yönelik diğer bazı hizmetler arasında Türkçe dil kursları, farkındalık artırma/haklarla ilgili bilgilendirme toplantıları, sosyal entegrasyon faaliyetleri, engelli raporu alma konusunda bilgilendirme yer almaktadır. Kuruluş aynı zamanda “yüksek risk grupları” olarak kategorize edilen engelli mültecilere refakatçilik edecek gönüllüler görevlendirmektedir.

Özellikle engelli mültecilere odaklanan az sayıda mülteci hakları derneği de bulunmaktadır. Bu derneklerden birinde çalışan bir uzmanın açıkladığı gibi, Gaziantep, Kilis ve İstanbul'da yaşayan engelli mültecilere, bireysel koruma desteği, psikososyal destek, engelli mültecilerin birincil bakım verenleri için bilgilendirme toplantıları, sosyal entegrasyon faaliyetleri, konuşma terapisi, engelli hakları ve savunuculuk programları gibi çeşitli hizmetler sunmaktadırlar. Faydalanıcıların en sık karşılaştığı sorunlar sorulduğunda katılımcı, sağlık raporu almada karşılaşılan zorlukları, tıbbi ve yardımcı cihazları temin etmede karşılaşılan zorlukları, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin masraflarının karşılanamamasını saymıştır. Katılımcıya göre bu sorunlar farkındalık ve savunuculuk faaliyetleri üzerinden daha görünür hale getirilirse etkili bir şekilde çözülebilir:

“Engelli mülteciler, engelli Türk vatandaşlarına sunulan ve çok kapsamlı olan bazı hizmetlere ve destek mekanizmalarına eşit şekilde erişmekte zorluklar yaşıyor. Bu politikaları iyileştirmenin ve bunları daha kapsayıcı hale getirmenin yolları var. Onların sorunları sadece engelli mültecilere odaklanan savunuculuk faaliyetleri ve veriye dayalı çalışmalarla daha görünür hale getirilmeli.” (Engelli mülteciler konusunda uzman bir mülteci hakları kuruluşunun temsilcisi, erkek)

6.7. Sosyal kapsayıcılık/dışlama

Araştırma katılımcılarının en sık kullandığı ifade “Kimse sesimizi duymuyor” sözüdür, bu da engelli mültecilerin sosyal hayata katılımı nasıl algıladıklarını özetlemektedir. Birçok katılımcı ihmal edildiklerini hissettiklerini belirtmiştir ve bu sıklıkla psikososyal durumlarını daha da kötüleştirmektedir. Destek, savunuculuk ağlarının ve kuruluşlarının sosyal ilişkilerini veya genel iyi olma hallerini iyileştirmede herhangi bir rol oynayıp oynamadığı sorulduğunda üç şehirden de katılımcılar bu tür yerlerden yardım istediklerini ancak yeterli destek alamadıklarını belirtmiştir. Çoğu durumda bu ihmalkarlık algısı katılımcıların hiçbir ümit beslememesine yol açmaktadır:

“Birçok yere gittim ama kimse beni gerçekten duymadı ya da duymak istemedi.” (Suriyeli, Erkek, 26)

“Birkaç yıldır birçok farklı kuruluştan yardım istedim. Ama kimse bizi gerçekten duymadı. Bazen sadece basit gereçlere ihtiyacımız olur ama bazen de sadece sosyal ve duygusal desteğe ihtiyaç duyuyoruz. Gelecekte ne olacağını hiç bilmiyorum.” (5 yaşında fiziksel engelli çocuğu olan anne, Afgan)

“Bugün bizi duyan hiçbir kurum veya dernek yok, yarın da olmayacak.” (Erkek, Iraklı, 22)

“Biz sadece yabancı değiliz, aynı zamanda engelliyiz. Bunu hayatımızda büyük bir etkisi var. Keşke engelliler için destek ağları olsaydı, keşke bizim fikirlerimizi de sorsalardı. Böyle bir destek alırsak gerçekten nasıl kendimizi daha iyi hissedeceğimizi, hem kendimiz hem de toplum için nasıl daha faydalı hissedebileceğimizi biraz düşünmemizi sağlar bu.” (Kadın, Iraklı, 30)

“Sosyalleşmek veya sosyal hissetmek konusunda hayal kurunca kendimi çok iyi hissediyorum. Ama bunu nasıl gerçekleştireceğimi bilmiyorum.” (Kadın, 26, Afgan)

Uzman mülakatlarından elde edilen bulgular da engelli mülteciler ile engelli dernekleri arasındaki kopukluğa işaret etmektedir. Türkiye’de engelli hakları çerçevesini güçlendirmek için düzenli olarak projeleri destekleyen ulusal ölçekli bir vakıfta çalışan bir uzman, şu anda engelli mültecilere odaklanan bir projeye fon sağlamadıklarını belirtmiştir. Katılımcı ayrıca bu tür projeler uygulayan bir engelli derneğinden de haberdar olmadığını söylemiş ancak Türkiye’de insan hakları çerçevesine daha bütüncül bir yaklaşım geliştirilmesi gerektiğini eklemiştir: Katılımcının ifadesiyle:

“Engelli derneklerinde farkındalık artıracak inisiyatiflere ihtiyaç var. Mülteciler, cinsiyet eşitliği, ekoloji gibi insan haklarıyla ilgili diğer konularla daha bağlantılı ve bilinçli olmaları gerekiyor. Ancak genelde uzman oldukları mikro alana odaklanıyorlar. Örneğin işitme kaybı olan kişilerle çalışan bir dernek görme kaybı olan kişilerle çalışan bir derneğin karşılaştığı sorunların farkında olmayabiliyor” (Ulusal ölçekli vakıf temsilcisi, erkek).

Bir mülteci hakları STK’sında çalışan başka bir katılımcının ifadesiyle:

“Doğrudan engelli mültecilere odaklanan bir projede yer alıyorum. Türkiye’de engelli derneklerinin yürüttüğü değerli savunuculuk çalışmalarını yakından takip ediyorum ama her zaman bu çalışmaların sürdürülebilirliğini sorguluyorum. Genellikle tek bir engellilik alanına odaklanıyorlar ve onunla ilgili projeler ve faaliyetler gerçekleştiriyorlar.

Ancak bu sürdürülebilir değil, engelli savunuculuk hareketinin daha çeşitli hale gelmesi gerekiyor. Örneğin engelli mültecileri ve mülteci kuruluşlarını da dahil ederek çalışmalarının kapsamını genişletmeleri gerekiyor” (Ulusal ölçekli mülteci hakları derneği, kadın).

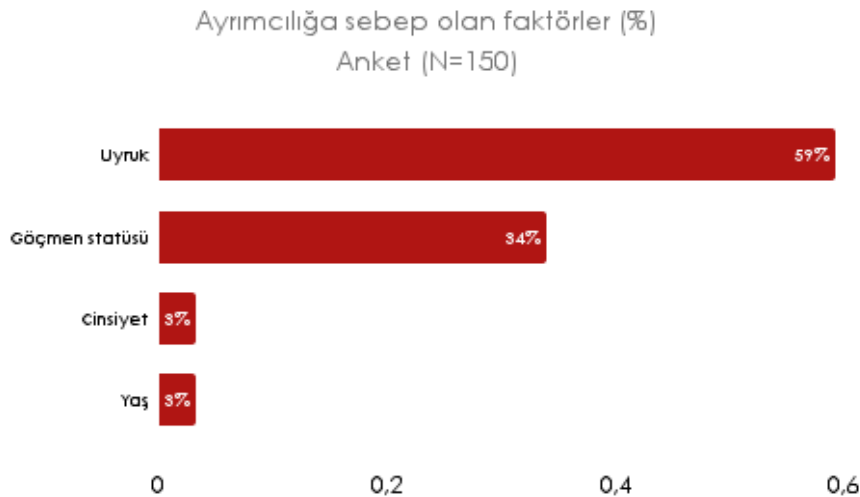
Engelli derneklerinden bazı uzmanlar, bilgilendirme toplantılarının ve faaliyetlerinin engelli mültecilere de açık olduğunu ancak mülteci topluluklardan faydalanıcılarının sınırlı sayıda olduğunu belirtmiştir. Diğer bazı katılımcılar da kapasitelerinin sınırlı olduğunu ve engelli mülteciler geldiğinde karşılaştıkları dil engelini vurgulamıştır. Ankara’da engelli bireylere yönelik bir fizik tedavi merkezinde çalışan bir katılımcı aşağıdaki örneği paylaşmıştır:

“İraklı mülteci bir aile, engelli çocuğunu okula yazdırmak istediğinde zorluk yaşamıştı. Ne yapacaklarını bilmiyorlardı ve prosedürlerle ilgili bizim yaptığımız açıklamaları da anlamıyorlardı çünkü Türkçe bilmiyorlardı. Başlıca sorun dil engeli” (Engelli bireylere yönelik bir rehabilitasyon merkezinin temsilcisi, erkek).

Ulusal ölçekli bir engelli derneğinden diğer bir uzmana göre, engelli mülteci olan faydalanıcıların sayısının sınırlı olması esasen bu derneklerin sınırlı kapasiteleri nedeniyle engelli mültecileri hedef alan destek faaliyetleri yürütmemesinden kaynaklanmaktadır. Katılımcı ayrıca engelli mültecilerin, engelli raporu olmasına rağmen erişimde engellerle karşılaştıkları için, özellikle iki hizmet alanında - eğitim ve rehabilitasyon - destek ve bilgi almak için derneklerine geldiklerini eklemiştir.

Ankette katılımcıların çoğu (%86,7) engellerinin topluluklara katılabilmelerini zor veya çok zor hale getirdiğini belirtmiştir. Benzer şekilde çoğu çevrelerindeki mağaza, banka ve postane gibi ortak alanlara erişmekte zorlandıklarını (%89,3) söylemiştir. Katılımcıların %56’sı, “İnsanlar engellileri kolayca anlayabiliyor” ifadesine katılmazken, %26’sı katılmış, %16,7’si kararsız kaldığını belirtmiştir. “Engelliler bu ülkede bağımsız şekilde yaşayabiliyor” ifadesiyle ilgili görüşleri sorulduğunda, katılımcıların %66,7’si katılmadığını, %18,7’si katıldığını, %14’ü kararsız olduğunu söylemiştir.

Şekil 17: Ayrımcılık

Çoktan seçmeli bir soruda anket katılımcılarından, aşağıdaki özelliklere dayalı olarak hizmetlerde ayrımcılık yapıp yapılmadığını belirtmeleri istenmiştir. Uyruk (%59,3) ve göçmenlik (%34) ayrımcılıkla ilişkilendirilen başlıca konular olarak öne çıkarken, yaş (%3,3) ve cinsiyetin (%3,3) daha az önemli olduğu belirtilmiştir (Bkz. Şekil 17). Ayrımcılık meselesi aynı zamanda derinlemesine mülakatlarda ve odak grup tartışmalarında sık sık dile getirilmiştir. “Mülteci olmak”, katılımcıların ayrımcılığa uğramış hissetmelerinin altında yatan neden olarak algıladığı tekrarlayan temalardan biridir.

“Elbette tüm sorunlarımızın asıl nedeni mülteci olmamız” (8 yaşında birden fazla engeli olan bir çocuk annesi, Afgan)

“Biz mülteci olduğumuz için suçluyuz, herkes her yerde ve sürekli olarak bunu yüzümüze söylüyor” (Erkek, 41, Iraklı)

“Sağlık raporu almak için hastaneye gittim, Türkçe bilmiyorum. Mülteci olduğumu anladılar. Engellilik seviyemi düşük yazdılar; bunu değiştiremiyorum. Normalde asgari olarak kabul edilen seviyenin altında engelli görüldüğüm için hiçbir yerden yardım alamıyorum. Bunu düşünebiliyor musunuz?” (Erkek, Afgan, 56)

“Komşuların oğluma hiç hoşgörü göstermiyor, oğlum durumu nedeniyle sürekli bağıyor. Biz engelli olduğumuz için böyle yapıyorlar” (6 yaşında birden fazla engeli olan bir çocuk annesi, Suriyeli)

Katılımcıların anlattıklarına göre, hizmet alırken, iş yerinde ve sosyal yaşamda farklı tipte ve biçimlerde ayrımcılıkla karşılaşmaktadırlar. Bir odak grup tartışmasında Suriye’den katılımcılar aşağıdaki örnekleri paylaşmıştır:

“Kendi adıma banka hesabı bile açamıyorum, telefon hattı alamıyorum. PTT hesabı açamıyorum. ‘Üzgünüz, bir o tipte kimlik kartı çıkaramıyoruz’ diyorlar” (Erkek, 25)

“İşe gittiğim zaman durumumu gördüklerinde ‘Sen hem Suriyelisin hem de engellisin, yarın gelme’ diyorlar” (Erkek, 30)

“Neredeyse her gün sözlü ayrımcılığa, hatta sözlü şiddete maruz kalıyoruz. Sürekli bizi suçluyorlar ‘Siz işimizi aldınız, ülkemize zarar verdiniz’ diyorlar” (Kadın, 40)

“Günlük hayatımda ayrımcılık yaşamıyorum ama okula kayıt yaptıramamak büyük bir ayrımcılık” (Erkek, 30)

Ayrımcılığa karşı nasıl tepkiler verdikleri sorulduğunda, çoğunluğu sessiz kaldıklarını söylemiştir:

“Duymamış gibi yapıyorum. Yapabileceğim başka bir şey yok” (Afgan, Erkek, 56)

“Hiçbir şey yapamam, sessiz kalmayı tercih ediyorum” (Otizmlili 9 yaşında çocuk babası, Afgan)

“Sessiz kalıyorum çünkü haklı olduğumu düşünüyorum” (Afgan, Kadın, 56)

“Ses çıkarmıyorum ve ülkemi özleyorum” (Suriyeli, Kadın, 25)

“Sessiz kalıyorum. Ülkemde bacağımyı kaybettiğimi söylüyorum. Artık bir evim veya ülkem olmadığını söylüyorum” (Suriyeli, Erkek, 27)

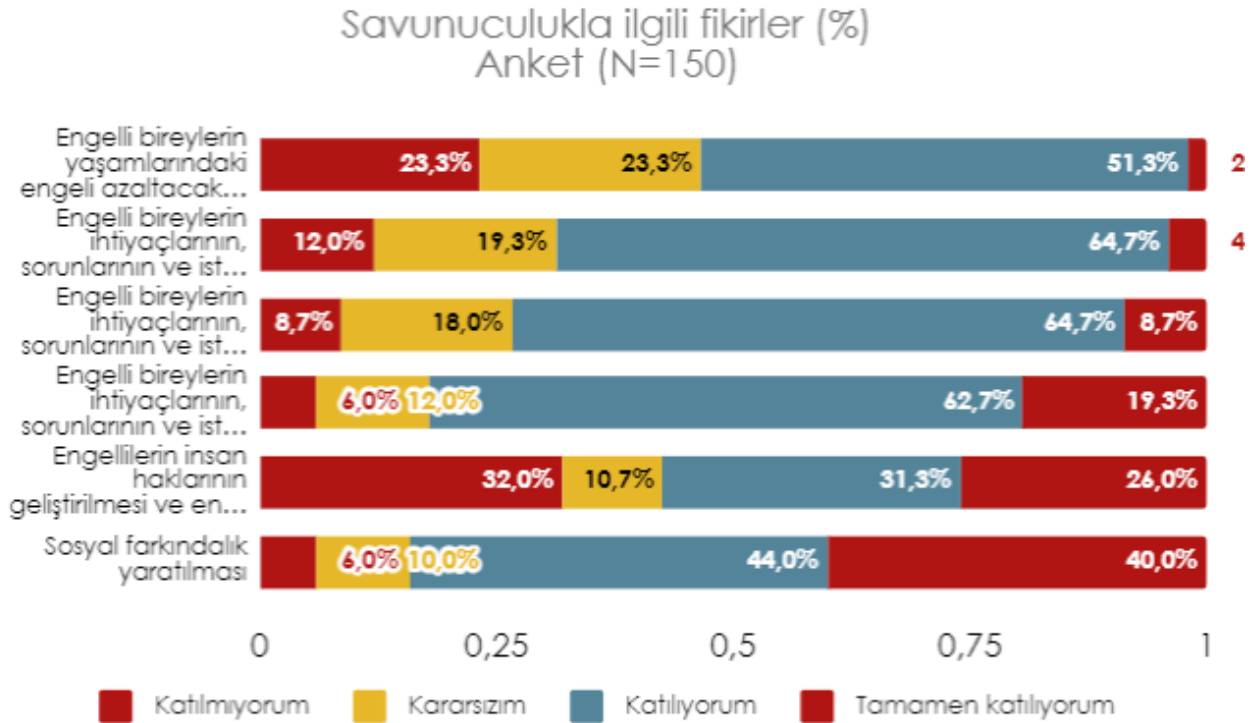
6.8. Engelli hakları hakkında bilgi

Araştırma bulguları, katılımcıların çoğunun engelli kişilerin hakları konusunda çok sınırlı bilgiye sahip olduğunu vurgulamaktadır. Anket katılımcılarının %88,7’si, engelli hakları hakkında hiçbir şey bilmediklerini, %11,3’ü ise sınırlı bilgiye sahip olduklarını belirtmiştir. Katılımcıların hiçbiri yeterli bilgi sahip olduğunu veya tüm bilgilere sahip olduğunu söylememiştir. Katılımcılar özellikle sağlık hizmetlerine erişim (%47,3), sosyal hizmetlere erişim (%18,7), eşit tanınma (%15,3), eğitime erişim (%10,7) ve ayrımcılığın yasaklanması için yasal hakların daha iyi bilinmesinin önemli olduğunu düşünmektedir. Hakları hakkında bilgi almak için başlıca başvuru noktaları arkadaşlar (%40), sivil toplum kuruluşları (%27,3), açık kaynaklar (%23,3), bilgi merkezleri (%7,3) ve hükümete bağlı kuruluşlardır (%2).

Odak grup tartışmalarında ve derinlemesine mülakatlarda araştırma katılımcılarının çoğu engelli hakları hakkında hiç bilgi sahibi olmadıklarını ya da çok az bilgi sahibi olduklarını söylemiştir. Bazı katılımcılar nereden bilgi alacaklarını da bilmediklerini söylerken diğer bazı katılımcılar farklı kurum ve kuruluşlardan bilgi istediklerini ancak hukuki çerçeveye ilişkin kendilerine yeterli bilgi verilmediğini belirtmiştir. Bazı uzmanların, çalıştıkları derneklerin yasal koruma çerçevesi hakkında bilgi seviyesini artırmak için bilgilendirme/farkındalık artırma çalışmaları yaptığını söylediği düşünüldüğünde, bu bulgu kuruluşlar ile engelli mülteciler arasında belirgin bir iletişim kopukluğu olduğunu göstermektedir. Bir katılımcının ifadesiyle: *“Engellilerin bir sürü hakkı var ama engelli yabancılar için bu haklar uygulanmıyor” (8 yaşında birden fazla fiziksel engeli olan bir çocuk annesi, Afgan)*

Anket katılımcılarının büyük çoğunluğu (%83,3) engelli kişilerin hakları için savunuculuk çalışmaları yapan sivil toplum kuruluşları hakkında hiçbir fikirleri olmadığını ifade etmiştir. Katılımcıların %12'si bazı STK'ları bildiğini söylerken, %4,7'si sınırlı bilgisi olduğunu belirtmiştir. Çoktan seçmeli bir soruda anket katılımcılarından savunuculuğa ihtiyaç duydukları engellilik alanlarını belirtmeleri istenmiştir (bkz. Şekil 18). Katılımcıların %32,7'si engellilerin insan haklarının iyileştirilmesi ve engelli hareketinin güçlendirilmesi cevabını verirken, %28,7'si toplumsal farkındalığın artırılması gerektiğini belirtmiştir. “Engellilerin ihtiyaçlarının, sorunlarının ve taleplerinin ilgili yasama organlarına iletilmesi” cevabını veren katılımcılarla “Engellilerin ihtiyaçlarının, sorunlarının ve taleplerinin daha görünür hale getirilmesi” cevabını veren katılımcıların sayısı eşit olurken (%11,3), katılımcıların %8'i “Engellilerin hayatını sınırlayan politikaların değiştirilmesi için önerilerde bulunma” ve “Engellilerin ihtiyaçlarının, sorunlarının ve taleplerinin ilgili yürütme organlarına iletilmesi” cevaplarını vermiştir. Bu savunuculuk alanlarından her biriyle ilgili olarak görüşlerini belirtmeleri istendiğinde, anket sonuçlarına göre katılımcıların en çok katıldığı ifadeler “Toplumsal farkındalık yaratılması” (%84), “Engellilerin ihtiyaçlarının, sorunlarının ve taleplerinin ilgili yürütme organlarına iletilmesi” (%82), “Engellilerin ihtiyaçlarının, sorunlarının ve taleplerinin daha görünür hale getirilmesi” (%73,4), “Engellilerin ihtiyaçlarının, sorunlarının ve taleplerinin ilgili yasama organlarına iletilmesi” (%68,7) olmuş, bu ifadelere katılmayanların oranı görece daha düşük olmuştur.

Şekil 18: Savunuculuk alanları

7. Sonuç ve Politika Önerileri

Bu araştırma raporunda, Türkiye'deki engelli mültecilerin (EM) durumu değerlendirilirken, eğitim, sağlık, çalışma ve istihdam gibi hizmetlere erişim ve sosyal katılım ve dışlanma gibi alanlarda karşılaştıkları engeller ve koruma eksiklikleri ortaya konmuştur. Projenin genel hedefleriyle uyumlu olarak, bulguların analizi, mevcut kaynaklarla engelli mültecilerin daha iyi kapsanması için elzem olan stratejilerin belirlenmesine ve uygulanmasına katkı sağlayacak bilgiler sunmayı, mümkün olan durumlarda kaynakların genişletilmesini ve ihtiyaçlarına daha iyi yanıt vermek için mevcut kaynakların kullanılmasını amaçlamaktadır. Bu rapor, hedef grubun daha iyi anlaşılmasını sağlayarak projenin savunuculuk bileşeni için bir temel oluşturmaktadır. Mevcut literatürün esasen Türkiye'de yaşayan engelli Suriyeli mülteci nüfusuna odaklandığı düşünüldüğünde, araştırma aynı zamanda Suriyeli olmayan engelli mültecilerle ilgili kanıta dayalı bilgiyi artırmayı amaçlamaktadır. Karma yöntemli araştırma tasarımı kullanılarak, birincil veriler Temmuz-Eylül 2021 tarihleri arasında, Türkiye'de en büyük mülteci gruplarını (hem GK hem de UK faydalanıcıları) barındıran üç ilde (Ankara, Kayseri ve İzmir) toplanmıştır: esasen Suriyeli ve Afgan vatandaşları ve aynı zamanda İran ve Irak vatandaşları. Toplam 300 araştırma katılımcısıyla yapılan veri toplama sürecinde bir kantitatif anket (150 katılımcı), kalitatif derinlemesine mülakatlar (75 katılımcı), odak grup tartışmaları (60 katılımcı) ve engelli bireylerle çalışan ulusal ve yerel ölçekli derneklerden uzmanlarla mülakatlar (15 katılımcı) yapılmıştır.

Bu sonuç bölümünde araştırma katılımcılarının profili; barınma, yaşam koşulları ve günlük hayata katılım; istihdam ve geçim kaynakları; sağlık hizmetlerine ve sosyal hizmetlere erişim; eğitime/özel eğitime erişim; engelli kişilere sunulan özel hizmetlere erişim; sosyal kapsama/dışlama ve engelli haklarına ilişkin bilgiler gibi çalışmanın ana temalarına ilişkin başlıca bulgular özetlenmektedir. Sonuç kısmının ardından bir dizi öneri yer almaktadır. Araştırma raporunun bulgularıyla uyumlu olarak, öneriler, engelli mültecilerin karşılaştığı çok yönlü zorluklara karşı iyileştirilmiş çözümlerin geliştirilmesine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

7.1. Kilit Bulguların Özeti

Araştırma Katılımcılarının Profili

Anket örnekleme oranında %64,67 oranında erkek ve %35,33 oranında kadın katılımcılardan oluşmuştur. Anket katılımcılarının çoğunluğu 0-18 yaş (%40,7), 26-40 yaş (%31,3), 41-55 yaş (%16), 19-25 yaş aralığında (%7,3) ve 56 yaş üstündedir (%4,7). Derinlemesine mülakatlarda ve odak grup tartışmalarında 57 araştırma katılımcısı 18 yaşın altında ve 68 katılımcı 18 yaşın üstündedir. Kalitatif araştırma katılımcılarının neredeyse yarısı (%46) bizzat engelli bireylerden, kalan katılımcılar da onların aile üyeleri/bakım verenlerinden (%54) oluşmaktadır.

Anket katılımcılarının yarısından fazlası bekar, %41'i evli ve %3'ü boşanmış veya eşinden ayrılmıştır. Katılımcıların çoğunluğu (%56) hiç çocuğu olmadığını bildirirken, %28'i 2-4 çocuk, %9,3'ü 4'ten fazla çocuk sahibi olduğunu belirtmiştir. Anket katılımcılarının neredeyse yarısı hiç okula gitmediklerini bildirmiş, %24,7'si ortaokul veya lise mezunu, %19,3'ü ilkokul mezunu, %7,4'ü üniversite veya daha yüksek bir okul mezunu olduğunu belirtmiştir. Katılımcılar arasında en yaygın dil Arapçadır (%43,3), onu Dari dili (%30,7) ve Farsça (%14,7) takip etmektedir. Anket örnekleminin yarısından fazlası hiç Türkçe bilmediğini bildirmiştir. Anket katılımcılarının neredeyse tamamı (%97) Türkiye'ye aileleriyle gelmiştir ve aileleriyle yaşamaktadır. Yasal statü açısından, katılımcıların %49,3'ü uluslararası koruma altındaki kişilerden, %48'i geçici koruma altındaki Suriyelilerden oluşmaktadır ve küçük bir kısmı (%2) çalışma iznine sahip olduklarını belirtmiştir. Anket katılımcılarının çoğunluğu Türkiye'ye yeni gelen kişiler değildir: %42'si 5 yıldan uzun süredir, %41'i 2 ila 5 yıldır, %15'i 1 ila 2 yıldır Türkiye'de bulunmaktadır. Anket örnekleminin aksine, derinlemesine mülakatlarda ve odak grup tartışmalarında az sayıda katılımcı 2 yıldan kısa süredir Türkiye'de olduklarını belirtmiştir. Yasal statü açısından çoğunluğu ya geçici koruma ya da uluslararası koruma altında kayıtlıdır. Sadece birkaç katılımcı kayıtlı olmasına rağmen henüz kimlik kartı alamamıştır.

Engellilik durumuyla ilgili olarak katılımcıların %76,7'si kendilerini engelli olarak gördüklerini ve Engelli Raporu (ER) sahibi olduklarını belirtmiştir. %9'u engelli olduklarını ancak engelli raporuna sahip olmadıklarını belirtmiştir. Engelli raporu olmadığını söyleyen tüm anket katılımcıları Afgan vatandaşlarıdır. Birkaç katılımcı dil bariyeri nedeniyle aldıkları engelli raporunun kendi engellilik durumlarını doğru yansıtmadığını söylemiştir. Anket katılımcılarının çoğunluğu fiziksel engelli olduklarını söylemiş (%68,7), diğer katılımcılar zihinsel /gelişimsel engelli (%29,3), görme engelli (%13,3), işitme engelli (%9,3) ve ruh sağlığı engelli (%6,7) olduklarını belirtmiştir. Hareket etmek için bir ekipman kullanıp kullanmadıkları veya birinden yardım alıp almadıkları sorulduğunda, anket katılımcılarının yaklaşık %20'si "başkalarının yardımıyla" hareket ettiklerini söylerken bir kısmı tekerlekli sandalye (%12) ve baston (%7) kullandıklarını belirtmiştir. Odak grup tartışmalarında ve derinlemesine mülakatlarda katılımcıların çoğu fiziksel veya çoklu engelli olduklarını belirtmiştir.

Bazıları engellilik durumlarının doğuştan olduğunu söylemiştir ancak bazı araştırma katılımcıları savaş/çatışma ile ilgili yeni veya ilave engelleri oluştuğunu ifade etmiştir. Derinlemesine mülakat ve odak grup tartışmalarında görme kaybı olan bazı katılımcılar yardımcı akıllı telefon uygulamaları kullandıklarını belirtirken anket katılımcılarının hiçbiri destekleyici teknoloji cihazlarını kullandıklarından bahsetmemiştir. Anket katılımcılarının neredeyse yarısı ana dillerinde iletişim kurmada zorlanmadıklarını belirtirken, diğer yarısı biraz veya çok zorlandıklarını söylemiştir. Çoğunluğu bir yıldan uzun bir süredir günlük kişisel bakım, ev işi, alışveriş ve çalışma gibi günlük işleri yapmalarını engelleyen bir sağlık sorunu olduğunu ifade etmiştir.

Kendi ihtiyaçlarını karşılama konusunda, katılımcıların %40,7'si kendilerini tamamen başkalarına bağımlı, %44,7'si kısmen bağımlı, %14,7'si bağımsız olarak tanımlamıştır. Neredeyse tüm katılımcılar (%95,3), engellilikleriyle ilgili olarak birincil bakım verenlerinin aile üyeleri olduğunu söylemiştir.

Anket katılımcılarının çoğunluğu (%70) bir şeyleri hatırlamakta veya konsantre olmakta farklı seviyelerde zorluklar yaşadıklarını söylemiştir. Psikososyal koşullarla ilgili olarak, yüksek sayıda katılımcı (%72,2) her gün endişeli, kaygılı veya gergin hissettiklerini ancak bu duygulara karşı herhangi bir ilaç almadıklarını ifade etmiştir. Anket katılımcılarının neredeyse yarısı (%49,3) her gün depresif hissetmektedir ancak bunlar içinde sadece küçük bir grup depresyon ilacı kullanmaktadır (%20,7). Her iki soruda da Suriye'den katılımcılar, Afganistan'dan ve diğer ülkelerden gelen katılımcılara göre daha yüksek oranda olmuştur. Katılımcıların yarısı çoğu gün veya her gün çok yorgun/bitkin hissettiklerini söylemiştir. Bu durum yine Suriyeli katılımcılar arasında anlamlı şekilde daha yüksektir. Anket katılımcılarının yarısı özgüvenlerinin olmadığını, çoğunluğu da engelleri nedeniyle gergin/kaygılı hissettiklerini (%66) belirtmiştir. Anket sonuçları, Afgan katılımcıların da engellilikleri nedeniyle güvensiz hissettiklerini ortaya koymuştur. Derinlemesine mülakatlarda ve odak grup tartışmalarında katılımcılar, kaygı, depresyon ve günlük hayattaki bitkinlik hislerini kötüleştiren etmenler arasında maddi zorlukları, işsizliği ve kendi ihtiyaçlarını karşılayamamalarını saymıştır. Anket katılımcılarının çoğunluğu engelli bireylerin kendi ihtiyaçlarını karşılaması için yeterli finansman olmadığını (%78,7) ve yeterli binaların olmadığını (%84) belirtmiştir.

Barınma, yaşam koşulları ve günlük hayata katılım

Neredeyse tüm anket katılımcıları (%97), aileleriyle birlikte kiralık evlerde yaşadıklarını (%98) belirtmiştir. Çoğunluğu, yaşadıkları yerin, evin içinde engellilikle ilgili hareket kısıtları ve evin girişinin erişilemez olması nedeniyle hayatlarını zor veya çok zor hale (%74) getirdiğini bildirmiştir. Odak grup tartışmalarında ve derinlemesine mülakatlarda tekrarlayan iki tema barınma yeri bulmada yaşanan zorluklar ve kötü barınma koşullarıdır. Çoğu araştırma katılımcısı, ev sahiplerinin "yabancılar" ev kiralamak istemediğinden ve bu nedenle erişilebilirlik gerekliliklerine uygun olmayan yerlerde yaşamak zorunda kaldıklarından bahsetmiştir. Barınma ve yaşam koşullarıyla ilgili olarak bahsedilen diğer bazı sorunlar insanların mahallelerindeki mülteciler ve engelliler hakkındaki olumsuz görüşleridir.

Anket katılımcılarının çoğunluğu, mahallelerinde yeterli engelli dostu hizmet olmadığı ifadesine (%63,4) ve engelliler için uygun ulaşım aracı bulmanın kolay olmadığı ifadesine (%53,3) katıldıklarını söylemiştir. Bazı katılımcılar en ucuz ve en erişilebilir ulaşım aracı olduğundan yürümeyi veya belediye otobüslerini kullanmayı tercih ettiklerini belirtmiştir. Diğer bazı katılımcılar, ilave bir maddi yük yaratsa da erişilebilirlik sorunları nedeniyle taksi kullanmak zorunda kaldıklarını, bazıları da gerekmedikçe bir yere seyahat etmediklerini ifade etmiştir.

Çalışma ve geçim kaynakları

Araştırma katılımcılarının tümü için yoksulluk ortak bir sorundur zira çoğunluğu aylık hane gelirinin, ulusal net asgari ücretin altında olduğunu belirtmiştir.

Anket katılımcılarının çoğu Türkiye'ye gelmeden önce çalışmadıklarını belirtirken (%76,7) bazıları tam zamanlı işlerde (%18) bazıları da yarı zamanlı işlerde (%5,3) çalıştıklarını söylemiştir. Şu anda sadece bir katılımcı tam zamanlı bir işte çalışmaktadır ve küçük bir grup yarı zamanlı olarak çalışırken (%9,3) çoğunluğu işsiz olduğunu (%90) belirtmiştir. Düzenli çalışma imkanının olmaması odak grup tartışmalarında ve derinlemesine mülakatlarda birçok katılımcı tarafından da dile getirilmiştir. Bazıları Türkiye'ye gelmeden önce düzenli işlerde çalıştıklarını ifade etmiş ancak Türkiye'de şu anda çalıştıklarını söyleyen katılımcıların neredeyse tümü çalışma iznine sahip olmadan çalışmaktadır. Araştırma sonuçlarının gösterdiği gibi, engelli mültecileri istihdamdan dışlayan engeller kimi zaman doğrudan engellilikleriyle ilgilidir ancak çoğu durumda bu engeller destekleyici iş imkanlarının, erişilebilir bilginin ve erişilebilir çevre ve ulaşım araçlarının olmamasından kaynaklanmaktadır. Çoğu katılımcı, engelli durumu olan bir göçmen olmaları nedeniyle kendilerini “çalıştırılmaz” olarak görmekte, bu durum özgüven eksikliğinin de önemli bir engel olduğunu vurgulamaktadır.

Şu anda bir işte çalışan katılımcılar (günderlik, yarı zamanlı ve tam zamanlı) ayakkabıcılık, tekstil ve giyim sektörlerinde, temizlik, terzi ve ambalaj işlerinde düzensiz olarak çalıştıklarını söylemiştir. Üç şehrin de iş imkanları olan endüstrileşmiş şehirler olmasına rağmen, kalitatif bulgularda, şu anda bir işte çalıştığını söyleyen katılımcıların sayısı, Kayseri ve Ankara'ya kıyasla İzmir'de daha yüksek olmuştur. Bir işte çalıştığını söyleyen erkek ve kadın katılımcılar arasında cinsiyet açısından anlamlı bir fark vardır ve bir işte çalışan erkek katılımcıların oranı daha yüksektir. Katılımcıların neredeyse yarısı işyerlerindeki erişilebilirlik sorunları nedeniyle zorluk yaşadıklarını belirtmiştir.

Sağlık hizmetlerine ve sosyal hizmetlere erişim

Anket katılımcılarının çoğunluğu (%72,7), sık sık sağlık hizmetlerine ulaşmaları gerektiğini belirtmiştir. Tıbbi hizmetlerin erişilebilirliğiyle ilgili aşağıdaki ifadelerle ilişkin olarak: Katılımcıların %81,3'ü “tedavi için randevu almanın erişilebilir olduğu” ifadesine katılırken, %72,7'si “hizmetlerin erişilebilir olduğu” ifadesine katıldığını söylemiştir. Anket sonuçlarını doğrular şekilde derinlemesine mülakatlarda ve odak grup tartışmalarında birçok katılımcı sağlık hizmetlerine erişimden ve düzenli kontrol ve tedavilere gidebilmekten memnun olduklarını dile getirmiştir. Yine de anlamlı sayıda katılımcı sağlık hizmetlerine erişimde iki önemli engel olarak maddi zorluktan ve dil engelinden bahsetmiştir. Acil durumlar dışında sağlık hizmeti sağlayıcılara gitmeme gerekçeleri arasında reçete edilen ilaçların masrafını karşılayamama, hastaneye gitmek için ulaşım masrafını karşılayamama yer almaktadır. Yaygın şekilde dile getirilen diğer bir zorluk dil engelidir.

Öte yandan birçok hastanede Arapça tercümanın bulunması nedeniyle bu engel Arapça konuşan katılımcılar için daha az sorun teşkil etmektedir; Farsça, Dari dili veya Peştunca tercümanların olmaması özellikle randevu almaya veya doktorlarla iletişim kurmaya çalışan Afgan katılımcılar için daha önemli bir zorluktur. Bazı katılımcılar hastaneye giderken ayrıca ücret ödeyerek tercüman tuttuklarını belirtmiştir.

Sosyal hizmetlere erişim konusunda anket katılımcılarının çoğunluğu engelliler için danışmanlık (%63,3) ve engelli aileler için danışmanlık (%19,3) hizmeti aldıklarını belirtmiştir. Katılımcıların çoğunluğu (%55,3) engelli bireylerin haklarının savunulması açısından sosyal hizmetlerin erişilebilir olduğu ifadesine katılırken, katılımcıların neredeyse yarısı (%46) engellilerle engellilerin haklarından faydalanmasını sağlayan kurumlar arasında aracı bir nokta olarak hareket etme açısından sosyal hizmetlerin erişilebilir olduğu ifadesine katıldığını belirtmiştir.

Eğitime/özel eğitime erişim

Anket katılımcılarının çoğunluğunun okul/üniversite çağında olduğu düşünüldüğünde, eğitime/özel eğitime erişimi etkileyen sorunlar araştırma sonuçlarında ön plana çıkmaktadır. Katılımcıların %84,7'si Türkiye'de bir okula/özel eğitim merkezine devam etmediklerini belirtmiş, daha az sayıda katılımcı okula/üniversiteye (%10) veya özel eğitim merkezlerine (%5,3) gittiklerini söylemiştir. İşe erişimle ilgili araştırma sonuçlarında ulaşım önemli bir engel olarak öne çıkmasa da, okula/üniversiteye ulaşmada zorluk (%90,7) eğitime erişimi etkileyen başlıca sorun olarak gösterilmiştir; bu durum, eğitimle ilgili ulaşım sorunlarına dikkat çekmektedir. Az sayıda katılımcı (%4) aynı zamanda özel eğitim merkezlerine gitmek için maddi kaynakları olmadığından bahsetmiştir. Eğitim almış veya almakta olanların sayısı da kalitatif araştırma sonuçlarında anlamlı şekilde düşüktür. Bazı katılımcılar çocuklarının okula devam ettiğini söylerken, diğer bazı katılımcılar STK'ların ve halk eğitim merkezlerinin açtığı dil kurslarına katıldıklarını belirtmiştir. Özel eğitim merkezlerinin erişilebilirliğiyle ilgili soruya verilen cevaplar da değişkenlik göstermektedir. Özel eğitim merkezlerine gidenler, çocuklarının karşılaştığı zorluklar arasında dil engelini, uyum sorunlarını ve akran zorbalığını saymıştır. Derinlemesine mülakatlarda ve odak grup tartışmalarında bahsedilen engeller arasında okulun uzaklığı ve okula ulaşım ile ilgili erişilemezlik ve maliyet gibi diğer zorluklar ve dil bariyeri yer almaktadır. Birçok katılımcı, engelli mültecilerin eğitime erişimini iyileştirmenin yolları konusunda benzer görüşler paylaşmıştır ve kapsayıcı eğitim için bunların mutlaka değerlendirilmesi gerekmektedir.

Engelliler için var olan özel hizmetlere erişim

Özel eğitim ve fizik tedavi gibi özel hizmetlere erişen birkaç katılımcı dışında çoğunluğu bunlara erişimle ilgili hiç bilgi sahibi olmadıklarını veya bu hizmetlere erişemediklerini ifade etmiştir. Bazı katılımcılar özel hizmetlere erişimde dil engelini (Türkçe konuşamama) önemli bir bariyer olduğunu söylemiştir.

Diğer bazı katılımcılar, rehabilitasyon merkezlerinin “yabancıları” kabul etmediğini eklemiştir. Fizik tedaviye ihtiyaç duyan katılımcılar, bu hizmetlere erişmede maddi zorluklar ve ulaşım sorunları yaşadıklarını anlatmıştır. Sadece az sayıdaki araştırma katılımcısı rehabilitasyon merkezlerine erişebildiklerini söylemiştir. Ne tür iyileştirmeler yapılabileceği sorulduğunda, katılımcılar rehabilitasyon programlarına ve özel eğitim merkezlerine engelli mültecilerin dahil edilmesi için revizyonların yapılmasını ve maddi destek sağlanmasını önermiştir. Ayrıca engelli mülteciler için psikososyal destek, ulaşım desteği, sosyal ve kültürel destek verilmesi gerektiğini vurgulamışlardır.

Sosyal kapsayıcılık/dışlama

Araştırma katılımcılarının en sık kullandığı ifade “Kimse sesimizi duymuyor” sözüdür, bu da engelli mültecilerin sosyal hayata katılımı nasıl algıladıklarını özetlemektedir. Birçok katılımcı ihmal edildiklerini hissettiklerini belirtmiştir ve bu sıklıkla psikososyal durumlarını daha da kötüleştirmektedir. Üç şehirden katılımcılar, ilgili kurumlardan yardım istediklerini ancak yeterli destek alamadıklarını söylemiştir. Ankette katılımcıların çoğu (%86,7) engellerinin topluluklara katılabilmelerini zor veya çok zor hale getirdiğini belirtmiştir. Benzer şekilde çoğu çevrelerindeki mağaza, banka ve postane gibi ortak alanlara erişmekte zorlandıklarını (%89,3) söylemiştir. Katılımcıların çoğunluğu “İnsanlar engellileri kolayca anlayabiliyor” ifadesine (%56), “Engelliler bu ülkede bağımsız şekilde yaşayabiliyor” ifadesine (%66,7) katılmadığını belirtmiştir.

Ayrımcılık meselesi derinlemesine mülakatlarda ve odak grup tartışmalarında sık sık dile getirilmiştir. “Mülteci olmak”, ayrımcılığa uğramış hissetmelerinin altında yatan neden olarak katılımcıların algıladığı tekrarlayan temalardan biridir. Katılımcıların anlattıklarına göre, hizmet alırken, iş yerinde ve sosyal yaşamda farklı tipte ve biçimlerde ayrımcılıkla karşılaşmaktadırlar. Anket sonuçlarında, uyruk (%59,3) ve göçmenlik (%34) ayrımcılıkla ilişkilendirilen başlıca konular olarak öne çıkarken, yaş (%3,3) ve cinsiyetin (%3,3) daha az önemli olduğu belirtilmiştir.

Engelli hakları hakkında bilgi

Araştırma bulguları, araştırma katılımcılarının çoğunun engelli kişilerin hakları konusunda ya sınırlı bilgiye sahip olduğunu ya da hiç bilgi sahibi olmadığını vurgulamaktadır. Bazı katılımcılar nereden bilgi alacaklarını da bilmediklerini söylerken diğer bazı katılımcılar farklı kurum ve kuruluşlardan bilgi istediklerini ancak hukuki çerçeveye ilişkin kendilerine yeterli bilgi verilmediğini belirtmiştir. Katılımcılar özellikle sağlık hizmetlerine erişim (%47,3), sosyal hizmetlere erişim (%18,7), eşit tanınma (%15,3), eğitime erişim (%10,7) ve ayrımcılığın yasaklanması (%8) için engelli haklarının daha iyi bilinmesinin önemli olduğunu düşünmektedir. Hakları hakkında bilgi almak için başlıca başvuru noktaları arkadaşlar (%40), sivil toplum kuruluşları (%27,3), açık kaynaklar (%23,3), bilgi merkezleri (%7,3) ve hükümete bağlı kuruluşlardır (%2). Anket katılımcılarının büyük çoğunluğu (%83,3) engelli kişilerin hakları için savunuculuk çalışmaları yapan sivil toplum kuruluşları hakkında hiçbir fikirleri olmadığını ifade etmiştir. Katılımcılara göre özellikle engelli bireylerin insan haklarının ve engelli haklarıyla ilgili toplumsal farkındalığın iyileştirilmesi için savunuculuk yapılması gerekmektedir.

7.2. Politika Önerileri

Son on yıl içerisinde Türkiye'deki mülteci nüfusunun ciddi şekilde artması, ulusal bütçe kaynakları, kamu hizmetleri ve ev sahibi topluluklar üzerinde ciddi bir baskı yaratmıştır. Küresel Mülteci Mutabakatı'ndaki taahhütlere uygun olarak uluslararası toplum Türkiye gibi mültecilere ev sahipliği yapan başlıca ülkelere, ihtiyacı olan herkes için, özellikle de engelli mülteciler gibi en hassas gruplar için koruma ve hizmetlere erişimle ilgili zorlukların bertaraf edilmesi konusunda destek vermek için daha proaktif bir yaklaşım benimsemelidir. Araştırma katılımcılarının yarısının uluslararası koruma altında olan, üçüncü ülkelere yerleştirilmeyi bekleyen, Suriyeli olmayan kişiler olduğu ve beklemenin de psikolojik strese katkı yaptığı düşünüldüğünde, uluslararası toplum şunları yapmalıdır:

- Engelli mülteciler için üçüncü ülkelere yerleştirme fırsatlarının önceliklendirilmesi ve artırılması daha kapsayıcı bir küresel mülteci koruma çerçevesi yaratmaya dönük önemli bir adım olacaktır

Son yıllarda Türkiye hem engelli hakları hem de mülteci hakları alanlarında koruma çerçevesini güçlendirmek için yasama, kurumsal ve politika alanlarında bir dizi gelişmeye imza atmıştır. Türkiye'deki yetkililer, engelli kişilerin anaakım hizmetlere, istihdama ve toplumsal yaşama erişimde karşılaştığı daimi engelleri aşmaya öncelik vermelidir. Bunun için aynı zamanda Türkiye'de yaşayan engelli mülteciler için koruma kapsamını genişleten kapsayıcı stratejilerin ve politikaların formüle edilmesi gereklidir. Genel olarak engelli bireylerde olduğu gibi, Türkiye'de engelli mülteciler konusunda da güvenilir ve güncel veriler sınırlıdır. Büyük ölçekli değerlendirmelerin/çalışmaların olmaması da, bu kişilerin karşılaştığı engellerin ve ihtiyaç duydukları destek hizmetlerinin tespit edilmesini zorlaştırmaktadır. Sistemik şekilde toplanmış verilerin olmaması da, daha az görünür türde engelleri olan engelli mültecilerin tespit edilmesini engellemektedir. Ulusal ve yerel ölçekli kamu yetkililerinin aşağıdaki adımları atması teşvik edilmektedir:

- Daha kapsayıcı politikaların geliştirilmesi ve uygulanması için engelliliğe göre gruplandırılmış verilerin/bilgilerin daha iyi şekilde toplanması ve kullanılması
- Anaakım desteğe erişim, koruma ve hukuki hizmetler, eğitim ve geçim kaynakları imkanlarıyla ilgili olarak engellilik alanında ayrımcılığı önleme kriterlerine uygun olmayan uygulamaların ortadan kaldırılması için ilgili mevzuatın gözden geçirilmesi
- Engelli mülteciler için, özellikle zihinsel engelleri ve ruh hastalıkları olan kişiler için, destek faaliyetlerinin ön saflarında çalışan sosyal çalışanların engelli farkındalığı eğitimi alması gibi yöntemlerle, engelli mültecilerin tespit edilmesine yönelik mekanizmaların iyileştirilmesi
- İlgili eğitimleri almış ve dil/işaret dili becerilerine sahip nitelikli personelin istihdam edilmesi gibi, kamu kurumlarıyla engelli mülteciler arasında iletişimi güçlendirecek kapasite geliştirme tedbirlerinin alınması

- Engelli mültecilerin anaakım eğitim, çevrimiçi eğitim ve özel eğitime daha iyi erişmesi için kapasitenin desteklenmesi ve güçlendirilmesi
- Engelli mültecilerin sağlık hizmetlerine, sosyal hizmetlere ve rehabilitasyon hizmetleri gibi engelli bireylere yönelik özel hizmetlere daha iyi erişmesi için kapasitenin desteklenmesi ve güçlendirilmesi
- Engelli mülteciler için yasal istihdam imkanlarının genişletilmesi; engelli mülteciler için engelli bireylerin ve ailelerinin güçlendirilmesini hedefleyen geçim kaynakları veya iş becerileri programlarının uygulanması veya engelli mültecilerin var olan programlara dahil edilmesi
- Daha fazla kapsayıcılık için engelli mültecilere yönelik fon, geçim kaynakları ve istihdam fırsatlarını artırmaya yönelik kaynak ve uzmanlığa sahip uluslararası kuruluşlarla ve bağışçılarla işbirliği yapılması
- Engelli hakları ve mülteci hakları konusunda güvenilir bilgilerin yayılmasının desteklenmesi; bilgilendirme, destek ve farkındalık artırma faaliyetlerinin engelli mültecileri de kapsamalarının sağlanması
- Engelli mülteciler için erişilebilir ve uygun fiyatlı ulaşım seçeneklerinin artırılması; eğitim ve sağlık hizmetleri dahil olmak üzere temel hizmetlere erişimlerini kolaylaştırmak için mümkün olan durumlarda ulaşım desteğinin sağlanması

Engelli mültecilerin tüm anaakım hizmetlere ve istihdama erişiminde dil engeli önemli bir zorluktur. Dil engelini en aza indirmek için hizmet sağlayıcıların ve ilgili sivil toplum kuruluşlarına aşağıdaki hususlar önerilmektedir:

- Hem çocuklar hem yetişkinler dahil olmak üzere engelli mülteciler için dil kurslarının genişletilmesi (hem bire bir hem çevrimiçi kurslar)
- Özellikle eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler alanında Arapça ve Farsça dil becerileri olan nitelikli kamu personelinin/tercümanların istihdamının desteklenmesi/finanse edilmesi
- Cep telefonu uygulamaları dahil olmak üzere erişilebilir çevrimiçi çeviri araçlarının kullanımının artırılması ve yaygınlaştırılması
- Gönüllü tercüman gibi engelli mültecilerin anaakım hizmetlere erişmesinde yardımcı olabilecek ücretsiz mütercim ve tercüman seçeneklerinin genişletilmesi

Engelli mültecilerin yasal çalışma imkanlarına erişmesinin sağlanması maddi sıkıntıların en aza indirebilir. **BM kuruluşları, uluslararası kuruluşlar, hükümete bağlı kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları gibi ilgili paydaşlar aşağıdaki adımları atmalıdır:**

- Engelli mülteciler için özelleştirilmiş geçim kaynakları ve sosyal uyum destek programlarının geliştirilmesi; kadın ve erkek engelli mülteciler ve onların aileleri veya birincil bakım verenleri için, mesleki eğitimler veya uzaktan/evden çalışma seçenekleri gibi gelir oluşturuvcu faaliyetler üzerinden istihdam ve girişimcilik imkanlarının genişletilmesi

- İhtiyaçlarının karşılanması için tek gelir kaynağının nakit destek programı olabileceği düşünülürken bu programlarda engelli mültecilere öncelik verilmesi
- Ev sahibi ve mülteci topluluklara sunulan geçim kaynakları programlarında daha kapsayıcı bir yaklaşımın benimsenmesi; başarı ve çalıştırılabilirlik ihtimalinden bağımsız olarak bu programlarda engelli mültecilerin faydalanıcı olarak dahil edilmesi

Mülteciler, mülteci kuruluşları, engelli kuruluşları ve engelli hizmetleri sağlayıcıları arasındaki kopukluk, engelli mülteciler için yardım, hizmet ve sosyal alanlarda boşluklara yol açmaktadır. Bu nedenle mülteci kuruluşlarının, engelli kuruluşlarının, engelli hizmeti sağlayıcıların ve engelli alanında özel birimleri olan diğer paydaşların (ör. belediyeler) aşağıdaki adımları atmaları gerekmektedir:

- Engelli mülteciler için daha kapsayıcı politikaların geliştirilmesi ve uygulanması için gruplandırılmış verilerin daha iyi şekilde toplanması ve kullanılması
- Mülteci kuruluşlarıyla engelli hizmetleri kuruluşları arasında diyalog, ağ ve kaynak paylaşımının başlatılması
- Ev sahibi topluluklarda ve mülteci topluluklardaki engelli bireyler ve onların aileleri arasında iletişimi/sosyal ağları geliştirmek için platformların sunulması
- Engelliler Konfederasyonu tarafından koordine edilen yerel engelli konseyleri gibi yerel ve ulusal ölçekli engelli savunuculuk ağlarında ve derneklerinde engelli mültecilerin katılımının teşvik edilerek kapsayıcılığın artırılması,
- Ev sahibi topluluklarda ve mülteci topluluklarda bulunan engelli bireyler ve onların aileleri arasında etkileşimi kolaylaştırmak için savunuculuk faaliyetlerinde etkili bir iletişim stratejisi geliştirmek.
- Engelli mülteciler için özelleştirilmiş psikososyal desteğin sağlanması; ev sahibi topluluklarda ve mülteci topluluklarda engelli kişilerin deneyimlerini paylaşabileceği sosyal destek ağları oluşturularak psikososyal desteğin genişletilmesi
- Engelli çocuk mülteciler ve engelli aile üyesinin birincil bakım vereni olan aile üyeleri için destek, danışmanlık ve psikososyal destek hizmetlerinin sağlanması
- Kaygı ve depresyonla baş etmeye odaklanan eğitim, öğretim ve kişisel gelişim ağları üzerinden psikolojik sıkıntı yaşayan engelli mültecilerin desteklenmesi
- Engelli mülteciler ve aileleri için engelli hakları ve hizmetlere erişim alanında bilgilendirme ve farkındalık artırma faaliyetlerinin yürütülmesi; sosyal ayrımcılık ve dışlama sorunlarını aşmak için bu tür faaliyetlere ev sahibi topluluğun üyelerinin dahil edilmesi.

Kaynakça

Abdulkerim, S., Albari, M., MacKenzie, A., Thurston, A. (2021). [Report on a Survey of Mobility Disability among Syrian Refugees Living in Turkey.](#) International Journal of Educational Research Open.

AFPRD (2016) Arab Forum for the Rights of Persons with Disabilities

Alsancak, F., Kutlu, İ. (2020). [Çifte Mağduriyetin Özneleri Olarak Engelli Mültecilere İlişkin Bir İnceleme.](#) *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*

[Basic Law on National Education](#), Law No. 1739 adoption date: 14.06.1973

CBM (2017) [Disability Inclusive Development Toolkit](#)

Confederation of the Persons with Disabilities (n.d.) [Data Bank](#)

[Constitution of the Republic of Turkey](#) (n.d.). Retrieved November 20, 2021.

Crock M SB, McCallum R, Smith-Khan L, Çorabatır M. (2015) [Syrian refugees with disabilities in Jordan and Turkey.](#)

Curtis, Bruce, and Jennifer Geagan (2016). [Disability Inclusion Among Refugees in the Middle East and North Africa - A Needs Assessment of Libya, Egypt, Yemen, Jordan, and Turkey.](#) International Research & Exchanges Board (IREX)

Disability Rights Monitoring Group (2019) [Report on the Current Situation of Disabled Persons in Turkey, Submission to the United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities \(CRPD\).](#)

Disabled World (2010) [Models of Disability: Types and Definitions](#)

DGMM (2021) [Migration Statistics](#), Ministry of Interior, Directorate General of Migration Management (DGMM)

DGMM (2021) [Migration Statistics: Temporary Protection](#)

El-Lahib, Y. and Wehbi, S. (2012). [Immigration and Disability: Ableism in the Policies of the Canadian State.](#) International Social Work

Eser, E. and Aydemir, O. (n.d.) [DIS-QOL Project National Review of Disability and Quality of Life and its determinants.](#) Turkish Society for Quality of Life Research.

Euro-Mediterranean for Human Rights Monitor York University. (2020). [The Risks That Refugee with Disabilities Face in Turkey: How to Mitigate Risks and Challenges to Shape an Apt Humanitarian Responses](#)

Evans D. & Popova A. (2014). [Do you agree or disagree? how to ask the question.](#) World Bank Blogs.

Handicap International (2015) [Disability in Humanitarian Contexts: Views from affected people and field organisations](#)

Harpur, P. (2010). [Embracing the new disability Rights paradigm: The importance of the Convention on the rights of persons with disabilities.](#) *Disability & Society*.

Harris, J. (2003) ['All Doors are Closed to Us': A social model analysis of the experiences of disabled refugees and asylum seekers in Britain.](#) *Disability & Society*

Human Rights Watch, (2015). ["People with Disabilities at Added Risk in War, Displacement,".](#)

Hürriyet Daily News (2021) [Turkey extends security wall along Iran border: Interior Minister.](#) 15 September.

International Disability Alliance. (n.d.). [How is it to be a refugee with disability during the pandemic? stories from Kenya to Myanmar.](#)

Karataş, K., & İncetahtacı N., (2017). [Engelli Mülteciler ve Sosyal Hizmet Gereksinimleri: Gaziantep Özelinde Bir Değerlendirme.](#) *Sosyal Hizmetlerde Güncel Tartışmalar.*

Kaya, M., (2017). [Türkiye'deki Savaş Mağduru Engelli Mültecilerin Toplumsal Hayata Adaptasyon Süreçleri: Özel ve Kamusal Alan Engelleri.](#) *Diyalektolog-Ulusal Hakemli Sosyal Araştırmalar Dergisi*

[Labour Act](#), Law No. 4857 adoption date: 22.05.2003

Lawson, A., & Beckett, A. E. (2020). [The social and human rights models of disability: Towards a complementarity thesis.](#) *The International Journal of Human Rights.*

London School of Hygiene and Tropical Medicine (LSHTM). (2020). [Disability and Mental Health among Syrian Refugees in Sultanbeyli. London: Relief International İstanbul – 2019 Survey Report.](#)

Luce, Amy (2018) [Asylum Seekers and Refugees with Intellectual Disabilities in Europe.](#) Samuel Centre for Social Connectedness.

Mair, T. (2019) [Charity or rights? The UN Refugee Compact at the intersection of disability and forced](#), Espacios, June.

Ministry of Family, Labour and Social Policy (2020) ["2030 Unhindrance Vision Document" from the Ministry of Family, Labour and Social Services](#), 21 September

Mirza M, Heinemann AW. (n.d.). [Service needs and service gaps among refugees with disabilities resettled in the United States](#). Disability and rehabilitation.

Oliver, M. (2013). [The social model of DISABILITY: Thirty years on](#). Disability & Society, 28(7), 1024–1026.

Pearce, Emma (2015). ["Ask us what we need': Operationalizing Guidance on Disability Inclusion](#). In Disability and the Global South

Pearce, E. (2014). [Disability Inclusion: Translating Policy into Practice in Humanitarian Action](#). WRC.

[Penal Code](#), Law No. 5237 adoption date: 26.09.2004

Preamble (e), UN (2006) [Convention on the Rights of Persons with Disabilities](#)

Relief International Turkey (2020) [Impact of the COVID-19 outbreak on Syrian Refugees in Turkey - reliefweb](#).

Republic of Turkey Ministry of Family and Social Policy, General Directorate of Services for Persons with Disabilities and the Elderly. (n.d.).[Disability Policy in Turkey](#).

Sart H. & Barış S. (2016). [The right of children with disabilities to education](#).

Shakespeare, T., & Watson, N. (n.d.). [The social model of disability: An outdated ideology?](#) Research in Social Science and Disability.

Shivji, A. (n.d.). [Disability in displacement](#). Disability in displacement | Forced Migration Review.,

Soldatic, K., Somers, K., Buckley, A. , Fleay, C. (2015) [Nowhere to be found: disabled refugees and asylum seekers within the Australian resettlement landscape](#), Disability and the Global South

The Confederation of the Disabled of Turkey. (2018). [UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities \(CRPD\)](#). Shadow Report Turkey

[The right of children with disabilities to education](#). (n.d.). Retrieved November 20, 2021.

TUIK (2015) [Dünya Nüfus Günü](#), Turkish Statistical Institute (TUIK).

Turkish Disability Act, Law no. 5378 . (2005). [Law on disabled people and on making amendments in some laws and decree laws.](#)

Türk Tabipleri Birliği, (2014). [Suriyeli Sığınmacılar ve Sağlık Hizmetleri Raporu](#), Türk Tabipleri Birliği Yayınları, Ankara.

United Nations. (2018). (rep.). [Global Compact on Refugees](#). New York.

UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities, [Article 4 General Obligations of the Convention](#).

UN, [Conference of State Parties to the Convention of Persons with Disabilities](#)

UN Department of Economic and Social Affairs, [Guiding Principles of the Convention](#)

UN (2002), Human Rights and Disability. [The current use and future potential of United Nations human rights instruments in the context of disability](#)

UN Human Rights Office of the High Commissioner (2019) [Committee on the Rights of Persons with Disabilities considers the report of Turkey](#)

UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities (2015) [Initial Report submitted by Turkey under Article 35 of the Convention, due in 2011, CRPD/C/TUR/1](#)

UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities. [The full text of Convention on the Rights of Persons with Disabilities and its optional protocol](#)

UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities (2019) [Concluding observations on the initial report of Turkey](#), CRPD/C/TUR/CO/1, 1 October.

UN DESA (2018) [Disability and Development Report, Realizing the Sustainable Development Goals by, for and with persons with disabilities](#)

UNDP Turkey Project Document (n.d.) [Committee on the Rights of Persons with Disabilities considers the report of Turkey](#)

UNFPA and SDDG-ASAM (2021) [UNFPA and SGDD-ASAM support refugees with disabilities together with the European Union](#)

UNHCR (2018) [Policy on Age, Gender and Diversity Accountability](#).

United Nations High Commissioner for Refugees. (2019) [Working with Persons with Disabilities in Forced Displacement](#)

UNHCR (2019) [Power of Inclusion: Mapping the Protection Responses for Persons with Disabilities Among Refugees in the Middle East and North Africa Region](#), November.

United Nations High Commissioner for Refugees. (2020). [Global trends in forced displacement – 2020](#). UNHCR.

United Nations High Commissioner for Refugees. (n.d.). [Persons with disabilities](#).

UNHCR Executive Committee of the High Commissioner's Programme (2010). [Conclusion on refugees with disabilities and other persons with disabilities protected and assisted](#).

WHO (2011) [World Report on Disability](#).

WHO (2020) [Disability and Health Factsheet](#).

WHO Regional Office for Europe (2018) [Mental health promotion and mental health care in refugees and migrants](#).

Williamson, R. L., & Çetin, B. (2019). [The Participation of Refugee Children with Disabilities in Educational Options in Turkey: A Systematic Review](#). *World Academy of Science, Engineering and Technology International Journal of Educational and Pedagogical Sciences*

Women's Commission for Refugee Women and Children. (2008). [Disabilities Among Refugees and Conflict: Affected Populations](#). *Resource Kit for Fieldworkers*.

World Food Programme. (2020). [Turkey Annual Country Report: Country Strategic Plan 2020-2021](#).